

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Кафедра української мови**

Ж. В. Колоїз

**НАУКОВИЙ СТИЛЬ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Практикум

Кривий Ріг – 2017

УДК 811.161.2(075.8)

Колоїз Ж. В. Науковий стиль української мови : [практикум] / Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : КДПУ, 2017. – 114 с.

Рецензенти:

Малюга Н. М., доцент кафедри української мови, кандидат філологічних наук, доцент (Криворізький державний педагогічний університет);

Поповський А. М., професор кафедри мовної підготовки, доктор філологічних наук, професор (Дніпропетровський університет внутрішніх справ).

*Рекомендовано до друку кафедрою української мови
Державного вищого навчального закладу
«Криворізький державний педагогічний університет»
(протокол №16 від 22 червня 2017 року)*

У практикумі з курсу «Науковий стиль української мови» подано ряд практичних завдань для навчання студентів спеціальності – 014 Середня освіта (Українська мова і література), додаткової спеціальності – 014 Середня освіта (Мова і література англійська), спеціалізацій – Українознавство, Редагування освітніх видань, Шкільне бібліотекознавство.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Шифр спеціальності, спеціальність, ступінь вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 2/3	Шифр і назва спеціальності (предметна спеціалізація): 014 Середня освіта (Українська мова і література)	Нормативна	
		Рік підготовки:	
<i>перший</i>		<i>перший</i>	
Семестр			
<i>I</i>		<i>I</i>	
Лекції			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи – 2	Додаткова спеціальність (спеціалізація): 014 Середня освіта (Мова і література англійська), Українознавство, Редагування освітніх видань, Шкільне бібліотекознавство	16 год.	8 год.
		Практичні, семінарські	
		16 год.	8 год.
		Лабораторні	
	-	-	
	Самостійна робота		
	28 год.	74 год.	
	Ступінь вищої освіти: магістр	Індивідуальні завдання: <i>наукова презентація</i>	
Вид контролю: залік			

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: розширити уявлення магістрів про науковий стиль української мови, про наукові тексти як результат магістерської науково-дослідницької праці, сформувати мовну культуру та мовно-фахові компетенції як невід’ємну складову й обов’язкову ознаку освіченості та професіоналізму молодого дослідника, сприяти успішній презентації наукових та навчально-наукових здобутків.

Завдання:

- поглибити знання про науковий стиль української мови, історію його становлення, функціонування, інструментарій дослідження;
- розширити уявлення про науково-дослідницьку діяльність, науковий текст, його структуру та мовностилістичні засоби;
- опанувати технології роботи з науковими текстами різних жанрів, розвивати вміння і навички їх мовностилістичного аналізу;
- засвоїти методику, методологію та методи наукового дослідження;
- сформулювати науковий апарат магістерської праці, її композиційну структуру;
- диференціювати різні форми наукового стилю української мови, усвідомити їх специфіку;
- оволодіти культурою писемної й усної наукової мови.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Науковий стиль української мови» магістри повинні

знати:

- теоретичні засади курсу;
- мету і завдання науково-дослідницької роботи;
- основні підходи до науково-дослідницької діяльності;

- вимоги до особистості науковця і науковий етикет;
- історію становлення і розвитку наукового стилю української мови;
- специфічні ознаки та основні функції наукового стилю;
- правила мовної організації різних наукових текстів;
- структурні елементи наукового тексту;
- композицію магістерського наукового тексту;
- загальні правила цитування;
- оформлення покликань на використану літературу, списків джерел;
- основи культури наукового спілкування;

уміти:

- диференціювати підстили наукового стилю, знати їх жанрові різновиди;
- користуватися спеціальною науковою термінологією;
- аналітично опрацьовувати інформацію наукового джерела;
- здійснювати композиційно-змістовий аналіз наукового джерела;
- узагальнювати та «згортати» інформацію наукового джерела до рівня плану;
- самостійно організовувати наукову діяльність;
- грамотно будувати науковий текст, створювати власне наукове повідомлення;
- брати участь у науковій дискусії, полеміці;
- презентувати результати наукового дослідження.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Блок 1. науковий стиль української мови як комунікативний феномен

Тема 1.1. Науковий простір студента-дослідника: етичний вимір

Теоретичні засади курсу «Науковий стиль української мови». Наукова діяльність, наука, наукове знання, наукове пізнання. Ознаки наукового дослідження.

Роль, місце, мета та завдання науково-дослідницької роботи в університеті. Наука як вища форма інтелектуальної самореалізації особи. Основні підходи до науково-дослідницької діяльності. Вимоги до особистості науковця: наукова послідовність, інтелектуальна незалежність, наукова одержимість, наполегливість, нестандартність мислення, антипатія до догматизму і суб'єктивізму, наукова скромність, наукова коректність, стриманість, терпимість, комунікабельність, критично-рефлексивний стиль наукового мислення, наукова дисципліна, наукова толерантність.

Науковий етикет. Наукова добросовісність і етика вченого. Особливості індивідуального стилю науковця. Мовна культура та мовно-фахові компетенції як невід'ємна складова й обов'язкова ознака освіченості та професіоналізму молодого дослідника.

Тема 1.2. Загальна характеристика наукового стилю української мови: історія та функціонування

Історичні передумови становлення наукового стилю української мови. Екстралінгвальні чинники формування наукового стилю української мови. Розвиток української наукової мови на сучасному етапі. Роль і місце лексикографії в розвитку наукового стилю української мови.

Категорії проспекції та ретроспекції в науковому тексті. Способи викладу матеріалу в науковому дослідженні.

Основні та похідні жанри текстів наукового стилю. Традиційна класифікація наукового стилю, виокремлення підстилів, їх жанрових різновидів.

Авторські стратегії і тактики основного наукового тексту.

Тема 1.3. Система мовних засобів наукового стилю й особливості їх використання

Специфічні ознаки наукового стилю (абстрагованість, інформаційна насиченість, ясність і об'єктивність викладу, конкретність, логічна послідовність, монологічний характер викладу, лінійність, точність і однозначність, лаконічність, доказовість, переконливість, аргументованість, нейтральність та ін.).

Лексичні особливості наукового стилю в контексті стильової поліфункціональності української мови. Образна лексика в мовній системі наукового стилю. Роль і значення лексичних одиниць наукового стилю з компонентом образності. Образність як реалізація експресивності наукової мови. Термінологічний шар наукового стилю. Поняття про дефініції.

Наукові знання та відображення їх у терміносистемах і в жанрових різновидах української наукової мови. Галузеві термінологічні словники як тип мовно-інформаційного тексту.

Фразеологія наукового стилю. Мовні штампи та кліше в науковому стилі. Морфологічні особливості наукового тексту. Семантико-синтаксична організація наукового стилю. Функціонування односкладних речень у науковому стилі. Використання складних речень і складних синтаксичних конструкцій.

Блок 2. Наукові тексти як результат магістерської науково-дослідницької праці

Тема 2.1. Магістерська робота як науковий текст

Види випускових робіт українською мовою. Бакалаврське та магістерське наукові дослідження. Науково-інформаційне забезпечення виконання наукової роботи. Пошук тем та ідей.

Структурні елементи наукового тексту. Функції структурних елементів наукового тексту (пояснення, обґрунтування, уточнення, доповнення, узагальнення та ін.). Аспекти розгляду наукового тексту: змістовий, структурний, прагматичний. Властивості наукового тексту: зв'язність (єдність теми, змісту, оцінки змісту, композиції, зв'язок речень, абзаців), цільність на рівні змісту, функції, форми, наявність меж тексту (початок і кінець), логічність.

Вимоги до написання магістерської роботи українською мовою.

Тема 2.2. Послідовність виконання магістерського дослідження

Вибір актуальності теми та формування концепції дослідження. Планування етапів дослідницької роботи. Теоретичні та практичні джерела наукового дослідження. Принципи відбору наукових текстів: принципи змістової насиченості, наукової інформативності, новизни, змістової закінченості, доступності, проблемності. Узагальнення та «згортання» інформації наукового джерела до рівня плану (питального, тезового, номінативного). Структурування обробленого матеріалу. Побудова логічних схем. Власна оцінка оброблених джерел.

Укладання картотеки (бази даних) дослідження. Аналіз мовного матеріалу картотеки дослідження. Методологія. Особливості застосування методів наукових

досліджень. Опрацювання, систематизація та моделювання матеріалу дослідження.

Тема 2.3. Структура магістерського дослідження

Композиція магістерського наукового тексту. Основні компоненти композиції. Поділ тексту на абзаци. Абзац як архітектонічна одиниця наукового тексту. Структурні, або композиційні види абзацу. Смыслова закінченість абзацу. Класична форма абзацу: формулювання теми, її розробка, висновки. Єдність змісту і логічна послідовність викладу. Зв'язок речень в абзаці і в тексті. Засоби зв'язку: лексичний повтор, займенниковий повтор, синтаксичний повтор. Роль першого речення в абзаці. Інформативний центр речення. Розташування нової інформації.

Поняття про рубрикацію. Основні рубрики магістерського наукового тексту.

Узагальнення результатів та написання висновків.

Типові помилки у структурі наукової роботи.

Тема 2.4. Апробація та публічний захист результатів науково-дослідницької праці

Підготовка і написання наукової статті. Типи статей. Етапність підготовки наукової статті. Побудова статті. Підготовка і написання тез.

Анотація. Елементи анотації. Ключові слова для анотації. Об'єкти анотування.

Редагування наукових текстів. Типові помилки при написанні статті, тез.

Комунікативно-логічна побудова усної наукової доповіді, виступу. Підготовка і написання наукової доповіді.

Специфіка участі в дискусії. Підготовка до участі у науковій дискусії, полеміці. Науковий діалог.

Професійне читання наукового тексту. Інформаційно-пошукове, аналітико-критичне, творче читання наукового тексту. Операційна обробка наукового тексту: поділ тексту на смислові частини, сортування смислових частин за їх значенням, групування їх за певними ознаками, виділення між ними залежностей); співвідношення вилученої інформації з наявними знаннями; «згортання» інформації, зведення її до основних положень.

Мовні електронні ресурси і використання їх у праці науковця. Візуальні засоби презентації наукового дослідження. Вимоги до застосування мультимедійних технологій.

Публічний захист результатів науково-дослідницької праці.

Тема 2.5. Стилiстичні вимоги до оформлення тексту магістерської праці

Мовностилістичне та технічне оформлення наукового дослідження. Оформлення титульної сторінки та наукового апарату дослідження.

Використання скорочень, абревіатур у науковому тексті.

Поняття про цитування. Загальні правила цитування. Особливості введення цитат у науковий текст. Оформлення покликань на використану літературу, списків джерел, додатків.

Оформлення ілюстративного матеріалу. Оформлення цифрового матеріалу.

Типові помилки під час оформлення магістерської роботи.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем	Кількість годин					
	денна форма навчання					
	усього	зокрема				
Л К		ПЗ	ЛЗ	ІР	СР	
1	2	3	4	5	6	7
Блок 1. Науковий стиль української мови як комунікативний феномен						
Тема 1.1. Науковий простір студента-дослідника: етичний вимір.	6	2	2	-	-	2
Тема 1.2. Загальна характеристика наукового стилю української мови: історія та функціонування.	6	2	2	-	-	2
Тема 1.3. Система мовних засобів наукового стилю й особливості їх використання.	8	2	2	-	-	4
Разом (блок 1)	20	6	6	-	-	8
Блок 2. Наукові тексти як результат магістерської науково-дослідницької праці						
Тема 2.1. Магістерська робота як науковий текст.	8	2	2	-	-	4
Тема 2.2. Послідовність виконання магістерського дослідження.	8	2	2	-	-	4
Тема 2.3. Структура магістерського дослідження.	8	2	2	-	-	4
Тема 2.4. Апробація та публічний захист результатів науково-дослідницької праці.	8	2	2	-	-	4
Тема 2.5. Стилістичні вимоги до оформлення тексту магістерської праці.	8	2	2	-	-	4
Разом (блок 2)	40	10	10	-	-	20
Усього годин	60	16	16	-	-	28

Практичне заняття №1

Науковий простір студента-дослідника: етичний вимір

Питання для самоперевірки

1. Теоретичні засади курсу «Науковий стиль української мови».
2. Наукова діяльність, наука, наукове знання, наукове пізнання.
3. Ознаки наукового дослідження.
4. Вимоги до особистості науковця.
5. Науковий етикет. Наукова добросовісність і етика вченого.
6. Особливості індивідуального стилю науковця.

Практичні завдання

Завдання 1. Прокоментуйте, як ви розумієте висловлення видатних діячів про науку, наукову діяльність, наукові знання, наукове пізнання і т. ін.

1) У науці краще читати найновіші праці, в літературі – найдавніші (Е. Булвер-Літтон); 2) Наука, як і всі види творчої діяльності, процес не тільки логічний, а й емоційний: для науки, окрім таланту, потрібні натхнення й осяяння (В. Фролькіс); 3) Правильна постановка питання свідчить про певну обізнаність із предметом (Ф. Бекон); 4) Використання запозичених думок завжди

супроводжується деякою незручністю, проте, щойно ми усвідомлюємо, як треба застосовувати їх, вони стають нашим набутком (Р. Емерсон); 5) Якщо думка надто слабка, щоб бути висловленою просто, – це ознака того, що її належить відкинути (Л. Вовенарг); 6) Часто автори надолужують довжиною те, чого не вистачає в них у глибину (Ш. Монтеск'є); 7) Ми фінансуємо науку не тому, що багаті, а ми багаті тому, що фінансуємо науку (Р. Рейган).

Завдання 2. Президент України Петро Порошенко підписав нову редакцію Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Через якийсь час Петро Олексійович у своєму Твіттері намагався запевнити громадян України: «Цей Закон відкриває перед наукою унікальні перспективи, перед науковцями, які хочуть перетворити Україну на сучасну європейську державу». Висловіть власні міркування щодо такого запевнення керівника країни.

Завдання 3. Підтвердьте або спростуйте положення про те, що мовна культура та мовно-фахові компетенції є невід'ємною складовою й обов'язковою ознакою освіченості та професіоналізму молодого дослідника (див.: Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної л-ри, 2006. – С. 7–18). З'ясуйте, за яких умов формується та вдосконалюється мовна / мовленнєва культура студента-дослідника.

Завдання 4. Подайте зразки мовних формул (звертання, представлення, актуалізації уваги, прощання і т. ін.), які забезпечують мовленнєвий контакт, підтримують прийняте в науковому середовищі спілкування в потрібній тональності.

Завдання 5. Визначте провідну ідею висловлених міркувань науковця. З'ясуйте особливості його індивідуального стилю (Режим доступу до електронної версії: <http://slovoprosvity.org/2017/04/01/akademik-nanu-stepan-pavlyuk-ryatujmoukrajinsku-nauku/>).

Успіх у науковій сфері можливий, якщо кваліфікація вчених досягає або перевершує рівень сучасних європейських чи світових професійних інтелектуалів. Такі вимоги панують у системі нашої Академії наук, і вони, власне, закладені перед колегами Інституту народознавства. Більшість цих вимог я задоволений. Мене тішить, коли схвалюю документи для участі у наукових зустрічах у світових інтелектуальних центрах із різних питань соціогуманітарних наук. У такий нелегкий, але ефективний і ефективний спосіб українська наука інкорпорується у світовий інтелектуальний простір, навіть у таких проблемах, які й не особливо притаманні для світу, – як, скажімо, національна культура (у широкому розумінні цієї суспільної сфери).

Звичайно, світові науково-педагогічні центри дуже зацікавлені у фундаментальних природничих дослідженнях, а на традиційну культуру більше звертають увагу з позиції естетичного зацікавлення. Але – увага! Дізнаючись, вони дедалі більше захоплюються, і цей стан переростає у стан прискіпливого і уважного вивчення. Маємо у цьому процесі добротні наслідки, коли плануються синтетичні наукові проекти, до яких залучені вчені Інституту. Однак головне – результати.

І на міжнародній науковій ниві, і у своєму рідному суспільстві владні інститути потрібно забезпечити здібними, професійними, патріотичними інтелектуалами, які хоча б опанували істину, що наука необхідна не тільки для

знань про Всесвіт, а й про тактику і стратегію розвитку свого народу. Тож для справи успішної розбудови держави необхідно з'ясувати поведінкову культуру, а з цим – і потенційні ресурси, які можна було б подесятерити, якби врахувати емоційно-естетичну складову його характеру. Оперувати такими нюансами можуть керівники, наділені владою, з настановами добропорядності, християнської етики. А вони, на жаль, виявилися бездарними, безвольними «самохватами», залишивши наукову сферу на самовиживання, катастрофічно обмеживши фінансування галузі, особливо – в останнє десятиліття.

Академічна наука зберегла й утвердила прикметну стильову ознаку: фундаментальність наукових ідей не лише прикладної, а й соціогуманітарної сфери, усвідомлюючи, що нове українське суспільство вимагає істотного «ремонту» гуманітарних дисциплін від здебільшого фальшивої імперсько-комуністичної історіософії. І цей «ремонт» повинен був здійснюватися на наукових засадах об'єктивності, всеохопності, ґрунтовності й послідовності вивчення того чи того суспільного явища, за винятком фрагментарності.

Реальність цих академічних настанов на суспільний виклик проявилася в усьому соціогуманітарному спектрі наук, принципово змінивши радянські ідеологічні акценти, що стало методологічною основою для висвітлення суті національної пам'яті, історії, культури, світоглядності.

Уже не розколюють своє етнічне походження три східнослов'янські народи в історіографічній колісці російської імперської ідеології. Українські вчені довели, що кожен народ, щоб бути повноцінним, мусив мати свою коліску. Бо відомо, що недоглянуте дитинство може спричинитися до неадекватної поведінкової культури дитяти – у народі кажуть: «важка дитина». Та й Іван Мазепа – уже не проклятий народом, і наші політичні лідери, і діячі науки, культури, письменники – уже не буржуазні запродавці, і січові стрільці та воїни УПА захищали таку свою Вітчизну від різних окупантів.

А яка подвижницька праця закладена академічними вченими-літературознавцями, щоб без купюр можна було прочитати весь літературний процес в Україні!?

Я цим хочу підкреслити, що, завдяки академічному стилю, системній методиці, методології, творчим навикам, згромадженню гідних вчених в академічних установах, можливе послідовне повновартісне дослідження будь-якого суспільного явища, уникаючи епізодичності, поверхового наświetлення, банальної міфологізації.

Академічні вчені-етнологи, мистецтвознавці повернули з небуття заборонені в радянську епоху теми етногенези українців, етнічної історії, цілісного культурно-мистецького процесу в Україні. Завдяки працям відомих сучасних українських мистецтвознавців можливо було визначити рівень і місце національної художньої культури в контексті Європи, цілісно охопити українську художню культуру в європейському контексті. Але це можливо лише за наявності відповідного творчого середовища, у якому вже були напрацьовані дослідницькі традиції, праця велась у певному алгоритмі, фундаментально, формувалася мистецтвознавча школа.

Стиль академічних інституцій уможлилював реалізацію цілісних творчих проєктів – як це можна простежити на прикладі мистецтвознавчого осередку

Інституту народознавства НАНУ, коли були створені ґрунтовні дослідження про українську малярську культуру, виконані відомим вченим Павлом Жолтовським і його учнями. Інший відомий вчений – лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка Володимир Овсійчук чи не вперше в Україні довів синхронність розвитку української художньої культури і суспільства з європейською існуючою практикою у середньовіччі, зокрема в часі Ренесансної епохи. У новітню українську добу вчені розробили наукову програму дослідження мистецької культури України в діахронії, на всьому тисячолітньому проміжку буття українців.

Не роблячи некоректних закидів вченим з-поза меж Академії наук, все ж слід відзначити, що організація творчих проектів за академічним алгоритмом важко уявляється.

Ще одна ілюстрація. Чорнобильська катастрофа. Міг буквально шезнути на очах унікальний архаїчний пласт традиційної культури Полісся. Академія наук, маючи у своїй системі відповідні інститути, доручила розробити державну програму для мінімізації страхітливих наслідків атомної катастрофи у сфері культури і її реалізації Інституту народознавства. Починаючи з 1994 р., понад півсотні вчених з академічних інститутів – дуже часто з Ліною Костенко, щороку в межах трьох місяців скрупульозно фіксували виявлені у кожному із сіл першої і другої зон, частково – третьої, а також – у переселенців усе, що стосувалося традиційної культури, побуту, археології, краєзнавства, навіть етнодіалектології тощо. Уже декілька сотень сіл шезли з мапи України. Залишився виняткової вартості зібраний вченими матеріал із життєдіяльності населення Поліського краю. Це була по-справжньому подвижницька праця переважно академічних вчених.

Інший аспект. Новітня українська доба в стані формування стратегії розбудови і стабілізації суспільства, уникнення кризових явищ.

На жаль, досі були поза увагою державних чиновників виявлені негативні тенденції у етнокультурній сфері держави, без полагодження яких не мислиться належне виховання гідності за свою країну, історію, культурні набутки, і, врешті, самоєтноідентифікація – бути українцем, із пристрасною відстоювати свою Державу, змагатися за її розквіт.

У цьому контексті вагомими стали здобутки вчених про субкультуру українського міста. Зрозуміло, що місто акумулює у собі, абсорбує без огляду на естетичні, моральні чи аморальні прояви, масову сучасну культуру; через місто проходять інформаційні потоки, що теж впливає на становлення особи. Не володіти знаннями про виникнення сублокальних груп і їх взаємодію; про «приблатню» субкультуру, творену маргіналами із середовища соціально невлаштованих людей, наркоманів тощо, значить пустити розвиток міста і держави на самоплив.

Етнокультурні аспекти конкретних особливостей рецепції різними етносоціальними групами міського населення, інформації мас-медіа та новітньої реклами, котра впливає не лише на ті чи ті настанови, очікування та стереотипи мислення різних груп мешканців міста, а й на сам стиль життя, на систему ціннісних орієнтацій, на повсякденні стосунки і навіть на вербально-комунікативну поведінку мешканців міста, – усе це актуалізує дослідження урбанізації.

В академічному середовищі розгорнуто дослідження в галузі урбаністичної етнології з огляду на їх вкрай важливий прикладний характер у

ділянці етнополітики, мовного будівництва, деколонізації міської культурно-цивілізаційної сфери. Адже саме міста сьогодні визначають усі головні перспективи сучасних етносоціальних та етнокультурних процесів України. У багатьох містах і великих міських агломераціях національно свідомі українці, на жаль, ще не мають адекватного для себе культурного і спілкувальницького довкілля: почувають себе наче в діаспорі.

Комунікативно-контактна мережа великих міст України з її цілковитим домінуванням російського мовлення та російської вуличної субкультури наче «випадає» із живої тканини українського етнокультурного організму. З іншого боку, загальновідомо, що власне міста як осередки, де концентрується не тільки людинність і промисловість, а й культура, наука, шоу-індустрія, інформація, розмаїті можливості рекреації тощо, визначають майбутнє, визначають перспективи усіх соціальних, зокрема – етносоціальних процесів. Усі наймодерніші інновації, усі «ембріони» майбутнього, усі визначальні вектори суспільно-політичного розвитку зароджуються і формуються саме в містах. Тому українство поза містом означає тільки одне: українство — поза добою, українство без майбутнього, українство без перспективи.

Якби керівники держави не були настільки очерствілі, зокрема, в останньому десятиріччі, а залишилася б у душі хоч часточка сорому, то не ганьбилися б перед світом фактом здирливо зменшеного виділення коштів на НАНУ удесятеро! Ні-ні, не десять відсотків, а більш ніж удесятеро! Із закладеної Законом норми 1,7 % від ВВП, вдумайтесь – лише 0,16 %! І вдумайтесь ще в інший парадокс – НАК «Нафтогаз України» є теж державною установою, де оплата праці також повинна бути врегульована до розумного рівня, а в той же час «благодійний» Уряд ухвалює тарифні ставки керівництву цієї установи у таких розмірах, що просто дивуєшся: керівнику держустанови затвердили місячний оклад у два мільйони (2 000 000) грн, а наглядовій раді – у межах 800 000 тис. грн?!

Для Інституту народознавства, в якому є вчені найвищої кваліфікації – академіки, члени-кореспонденти, лауреати Національної премії ім. Т. Шевченка та ін. (усього 188 працівників), виділили аж 840 000 тис. грн(!) як місячний кошторис на всі видатки (?). Мовляв, ні в чому собі не відмовляйте, на зарплату заледве вистачить 50–55 % (!?), до зовсім мізерної зарплати, яка в середньому становить 6–7 тис. грн. А які захмарні зарплати в багатьох інших державних компаніях і державних службах? Чи не сміхотворно звучить виправдання від державних очільників стосовно вписаних зарплат – щоб не крали?! Жак! Цілі полчища правоохоронців, сплачувані за наші кошти, чим займаються? Можливо, забезпечують безпеку господарів вищої владної касти? Напевно, у цьому правда... і в цьому трагедія! А над науковцями вченими можна і познухатися. Для влади цілком нормально, що керівник НАК «Нафтогаз України», який нічогосінько не виробляє, оплачуваний у два з половиною рази більше, аніж весь колектив Інституту, який за принизливо низьку платню завзято розкриває для світу велич нашої історії і культури!

Національна відданість спрацьовує на рефлекторному рівні, а ще такий стан підсилює знання справжньої історичної долі народу, його гідної поведінки. Тому лихоліття науки, які почалися з уряду Яценюка і тривають з урядом Гройсмана, допоки витримують. А для мене така ситуація жахлива.

2016 року на вченій раді дійшли спільної і єдиної згоди, що необхідно перед суспільством засвідчити, що інтелектуали спроможні себе боронити. Підготовлені звернення керівникам держави, підтримані академічною спільнотою України і солідарно заманіфестовані численними мітингами, змусили черствих до науки урядовців вийти на розмову. Начебто зрозуміли і погодились це питання залагодити позитивно. А насправді – фінансово ще погіршили і так жалюгідне виживання вчених в Україні.

Блюзнірство урядових чиновників безмежне. Уявити лишень рівень лицемірства – формально зарплату підвищили і 2016 року, і в 2017 року по 20 %, але фінансово не забезпечили (!?), а це загрожує масовим скороченням інтелектуального багатства нації. Вимагають оптимізувати чисельність академічних установ, тобто їх скорочувати, при тому, що в Україні уже нині кількість науковців у співвідношенні до кількості населення – найнижча в Європі. За такої вимоги в Інституті близько 30 вчених необхідно скоротити.

Дякую моїм колегам, що згодились на пропозицію – зберегти високопрофесійні кадри вчених, жертвуючи повним заробітком, погодившись на неповний робочий день. Так і виживаємо. Щоб так виживали урядовці!

Насправді важко пояснити, чому урядовці силкуються таким способом «реформувати» науку. Адже це означає загубити, знищити галузь, завдяки якій окремі мудрі правителі зробили заможнішими свої суспільства. Ідеями вчених-природничників захоплюються у світі, а дещо і реалізують. А в нас готові унікальні технологічні проекти абсолютно не цікавлять уряд. Вони ж навіть не задумуються про створення рецепієнтних умов для використання на благо суспільства виняткової науково-прикладної ваги напрацювання. Зате скільки блюзнірських реплік про затратність Академії наук, коли кошторис на всю Академію наук значно менший, аніж на середньоевропейський ВНЗ! Вдумайтесь тільки!?! Допоки злодії при владі, я не знаю, як покращити нинішнє становище.

На завершення – заклик до суспільства: рятуймо українську науку (і все інше) як національний престиж у світі і багатство для кожного!

Практичне заняття №2

Загальна характеристика наукового стилю української мови:

історія та функціонування

Питання для самоперевірки

1. Історичні передумови становлення наукового стилю української мови
2. Екстралінгвальні чинники формування наукового стилю української мови.
3. Категорії проспекції та ретроспекції в науковому тексті.
4. Способи викладу матеріалу в науковому дослідженні.
5. Основні та похідні жанри текстів наукового стилю.
6. Авторські стратегії і тактики основного наукового тексту.

Практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте реферат на одну із запропонованих тем щодо історії становлення і розвитку наукового стилю української мови.

- 1) Зародження наукових знань на території України IX–XVI ст.;
- 2) Збагачення тематики наукових творів з філософії, риторики, історичної

мемуаристики в кінці XVI – на початку XVIII ст.; 3) Особливості українського наукового тексту кінця XIX – початку XX ст.: полемічність, діалогічність, образність, комунікативно-прагматичні складові наукового викладу; 4) Основні тенденції розвитку філологічної науки в незалежній Україні; 5) Екстралінгвальні чинники формування наукового стилю української мови.

Завдання 2. На прикладі запропонованого наукового тексту (Хом'як І. М. Науковий текст як об'єкт вивчення стилістики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_60/12.pdf) проілюструйте категорії проспекції та ретроспекції. Прокоментуйте способи викладу матеріалу в науковому дослідженні. Виокремте ключові поняття. Схарактеризуйте їх представлення в науковому тексті.

Текст являє собою науково-мовну реалізацію системи інформації. На думку П.Ю.Сурміна, його можна розглядати як деяку лінійну послідовність знаків, що передаються кодами. Залежно від характеру цих кодів тексти можуть бути: письмові, усні, технотронні, що задаються за допомогою засобів радіо, звукозаписові, машинної пам'яті і т.ін. Науковий текст має раціональний характер, складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки [8. с. 5-6].

Проблемі аналізу наукового стилю присвячено праці Л.І.Мацько, Н.Д.Бабич, О.Д.Пономарева, Н.Б.Голуб, Т.В.Симоненко, О.М.Семеног та ін.

Мета нашої статті – проаналізувати методику опрацювання наукового тексту на заняттях із сучасної української літературної мови.

Найпоширенішою формою організації навчального процесу у вищій школі є лекція. С.Д.Смирнов виокремлює такі види лекцій: 1. За загальними цілями: навчальні, настановчі, агітаційні, виховні, розвивальні. 2. За науковим рівнем: академічні, популярні. 3. За дидактичними завданнями: вступні, заключно-узагальнювальні, настановчі, оглядові, лекції-консультації, лекції-візуалізації. 4. За способом викладу матеріалу: монологічні, бінарні, лекції-конференції [7, с. 166].

У процесі лекційного викладу аналізованого матеріалу слід з'ясувати місце наукового стилю серед функціональних стилів української мови, охарактеризувати його різновиди. У «Курсі історії української мови»(т. I, К., 1958) з-поміж інших виокремлено стиль наукового викладу; І.Г.Чередниченко іменує його як мову наукової і технічної літератури; більшість дослідників вдається до традиційної назви – науковий стиль (А.П.Коваль, Л.І.Мацько, О.М.Мацько, О.М.Сидоренко, О.Д.Пономарів, Н.В.Ботвіна, Н.Д.Бабич та ін.).

Класифікацію стилів Н.В.Ботвіної [2] Н.Д.Бабич розширила стильовими різновидами [1, с. 11]. Так, серед книжних стилів чільне місце посідає науковий, до якого входять такі різновиди: власне науковий, науково-популярний, науково-навчальний, науково-технічний. А.П.Коваль підстилями називає власне науковий (науково-технічний), науково-діловий, науково-популярний, науково-навчальний, науково-публіцистичний [3, с. 8].

О.Д.Пономарів виокремлює такі різновиди наукових текстів: суто науковий (нова інформація призначена для фахівців певної галузі науки), науково-публіцистичний (наукова проблема висвітлюється з погляду публіциста), науково-популярний (має за мету зацікавити науковою інформацією широке коло людей, незалежно від рівня фахової підготовки), науково-навчальний

(підручники, посібники та інша література, призначена для навчальних закладів усіх типів), виробничо-технічний (література, що обслуговує різні сфери господарства й виробництва) [5, с. 10-12].

Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько акцентують увагу на трьох підстилях: власне науковому (монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези), науково-популярному (виклад наукових даних для нефахівців – книги, статті у неспеціальних журналах), науково-навчальному (підручники, лекції, бесіди тощо) [4, с. 284]. Слід сказати, що в порівнянні, наприклад, із художнім науковий стиль української мови досліджувався дещо пізніше. Виникає питання, чим це зумовлено. Багато українських учених зробили вагомий вклад у світову науку, працюючи за кордоном, проте не завжди ми враховуємо, що вони є часткою наукового потенціалу української нації, до того ж окремі роботи публікували рідною їм мовою.

Важко заперечити І.М.Дзюбі в тому, що Україні потрібно повернути імена видатних учених, чіми винаходами пишається увесь світ. Серед них: М.В.Остроградський – «батько російської математики», який створив власну школу в галузі механіки; І.Сікорський, учений США, – «людина-гелікоптер»; Г.Ф.Вороний – найбільш цитований математик у світі; І.Я.Горбачевський – професор-хімік Празького медуніверситету; учений-фізик, філософ і перекладач, громадський діяч і публіцист, професор, завідувач першої в Європі кафедри фізики та електротехніки Німецької вищої технічної школи І.П.Пулюй; засновник і директор Інституту кристалофізики в Берліні О.Стасів; О.-М.Біланюк здобув ступінь доктора наук у Мічиганському університеті, основний напрямок діяльності – експериментальна ядерна фізика; Ю.Б.Кістяківський – професор Принстонського і Гарвардського університетів, співавтор водневої, а потім і нейтронної бомб та багато-багато інших.

На жаль, історичні обставини не сприяли розвитку української науки. Відсутність наукових установ та вищих навчальних закладів в Україні за часів російського царату, заборони викладати в освітніх закладах і друкувати книги українською мовою мали негативні наслідки для розвитку наукового стилю. Наукова термінологія, за свідченням Л.І.Мацько, почала формуватися в давній книжній українській мові частково за зразками грецької і латинської мов, а почасти із власне українських мовних ресурсів, про що свідчать монографії, трактати, послання українських учених Острозької академії, Львівського братства, Києво-Могилянської академії, Києво-Печерської лаври.

Науковий стиль нової української мови, як зазначає Л.І.Мацько, почав формуватися із середини XIX ст. спочатку як науково-популярний стиль [4, с.282]. Осередком гуртування українських науковців був журнал «Основа», а також заснована в 1868 році «Просвіта». З 1907 р. почало діяти «Українське наукове товариство» в Києві. На кінець XIX ст. було вироблено загальнонаукову, гуманітарну й фахову термінологію.

В умовах незалежної Української держави активізувався розвиток наукового стилю. Основними рисами його є понятійність, предметність, об'єктивність, точність, логічність, аргументованість викладу. На сьогодні, наприклад, розроблено проект типової програми кандидатського іспиту з української мови (за професійним спрямуванням) «Українська наукова мова», автори якого – П.Ю.Гриценко,

С.Я.Єрмоленко, А.Ю.Пономаренко, С.Г.Чемеркін [9]; укладено програми спецкурсів, зокрема з «Основ наукового мовлення»Т.В.Симоненко, що ґрунтується на сучасних підходах особистісно орієнтованого навчання, враховує принципи антропологізму та антропоцентризму, наступності та системності в підготовці майбутнього вчителя-словесника [6].

На практичних заняттях зі стилістики української мови варто вдатися до інтерактивних технологій, зокрема до такого прийому кооперативного навчання, як «Акваріум», що розвиває у студентів уміння дискутувати й аргументувати висловлювані думки, наприклад, під час аналізу різновидів наукового стилю. Для цього студенти об'єднуються у 4 підгрупи по 5-6 чоловік у кожній. Завдання полягає у визначенні різновиду пропонованого викладачем наукового тексту й обґрунтуванні його. Ілюструємо результати роботи.

Текст № 1.

Позитивним моментом атомарного підходу є намагання тлумачити лексичне значення в термінах дискретних ознак, які слугують засобом «членування інформації». В аспекті типологічних досліджень такої погляд узгоджується з ідеєю членування фізичного континууму, в межах якого мови можуть проводити одні й ті самі або різні розмежування. Зокрема, дослідження лексем на позначення кольору виявили розходження в кількості та номенклатурі кольороназв у різних мовах, що, як вважається, зумовлено допустимістю множинності способів членування та довільністю дискретизації колірного спектра. Феномен дискретизації колірному континууму визначають два чинники: класифікаційна та інтерпретаційна поведінка людини, що в контексті когнітивного підходу до тлумачення значення свідчить про гносеологічну природу елементарних смислів (Деменчук О.В.).

Текст належить до книжного стилю, наукового виду, власне наукового різновиду. Насичений науковою лексикою, мовознавчими термінами: атомарний підхід, лексичне значення, дискретизація, лексема, когнітивний підхід та ін. Важливою ознакою власне наукового стилю є послідовне вживання інтернаціоналізмів, що відображено в тексті: *континуум, феномен, номенклатура, гносеологічний* та ін. Використання безособових дієслів (*вважається, свідчить, визначають*) та вживання форм на *-но, -то* (зумовлено) також підтверджує правильність визначеного різновиду, адже в таких текстах здебільшого йдеться про наукові результати, висновки з проведеного дослідження. Стиль викладу – чіткий, позбавлений суб'єктивних оцінок. Усі речення розповідні, словесно розгалужені, автор використовує складні синтаксичні конструкції.

Текст № 2.

Орфографія – 1) система однакових написань, що історично склалася, яку використовують у писемному мовленні; 2) розділ мовознавства, який вивчає й опрацьовує систему правил, що забезпечують однакові написання. Орфографія будь-якої мови ґрунтується на певних принципах. Орфографічні принципи визначають вибір одного написання там, де є орфограми, тобто там, де можливі два чи більше різних написань. На основі цих принципів устанавлюються орфографічні правила. Залежно від того, який принцип є провідним при позначенні звукового складу слів у тій чи іншій національній орфографії, говорять про основний принцип цієї орфографічної системи загалом. Існує чотири

принципи орфографії: фонетичний, морфологічний, історико-традиційний та ідеографічний (Кочерган М.П.).

Текст належить до наукового стилю, навчально-наукового різновиду, призначений для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Характеризується об'єктивністю, абстрактністю, точністю викладу матеріалу та відсутністю емоційно-експресивної лексики. Текст насичений спеціальною термінологією, що притаманна навчально-науковому підстилю (*орфографія, орфографічні принципи, орфограма, орфографічне правило*), науковими термінами (*система, принцип, правило*), використовуються типові сполучники і сполучні слова (*що, залежно від того, який*). Вищенаведеному тексту характерні чіткі за будовою прості поширені речення і складні – з підрядними означальними. Особові конструкції (*система склалася; розділ вивчає; орфографія ґрунтується*) переважають над безособовими (*установлюються*). У реченнях прямий порядок слів, вони ускладнені однорідними членами (*фонетичний, морфологічний, історико-традиційний, ідеографічний*), що служить для повного і логічного викладу наукового матеріалу.

Текст № 3.

Сніжно-біла акрилова емульсія – це суспензія пігментів і наповнювачів у водній дисперсії акрилової смоли з додаванням допоміжних засобів. Призначена для декоративного фарбування стін і стель із цементних, цементно-вапняних, вапняних, гіпсових, дерев'яних матеріалів. Створює матове, сніжно-біле покриття з відмінною адгезією до основи і підвищеною стійкістю до стирання. Поверхня, яка буде фарбуватися, має бути сухою та очищеною. Свіже цементно-вапняне тинькування можна фарбувати через 4 тижні після накладання, гіпсове – через 2 тижні, раніше тиньковані поверхні – після шліфування та очищення від пилу. Потрібно розмішати фарбу і наносити пензлем, валиком або гідродинамічним розпилювачем у 2 шари. Для накладання першого шару на нову поверхню розведіть фарбу, додаючи 20 відс. води. Для фарбування заґрунтованої поверхні фарбу розводити не потрібно. Упродовж та після виконання робіт слід провітрити приміщення до зникнення запаху. Зберігати в недоступному для дітей місці (З журн.).

Текст належить до книжного стилю, наукового виду, виробничо-технічного різновиду. Описується засіб, який використовується у господарстві і призначений для створення матеріальних цінностей. Основним завданням цього тексту є максимально точно донести певну інформацію до читачів. Це досягається логічно обґрунтованим викладом фактичного матеріалу, без уживання емоційно забарвлених слів, виразів і граматичних конструкцій. Слова використовуються у прямому значенні, частотність термінів також сприяє однозначності тексту. Потрібно відзначити, що при всій своїй стилістичній віддаленості від розмовної мови виробничо-технічний текст включає в себе не лише термінологічну і спеціальну лексику, а й велику кількість загальноновживаних слів, що забезпечують доступність та розуміння інформації. Текст насичений запозиченими словами, а також містить цифрові дані.

Текст № 4.

Вияткові характеристики радіотелескопа УТР-2 із системою УРАН дали змогу вітчизняним ученим проводити унікальні дослідження й одержати

надзвичайно цінні наукові результати. За понад 40-річний період роботи декаметрової радіоастрономії в Україні було виконано величезний обсяг досліджень, які переважають 10 наукових напрямів. Для вивчення виявилися доступними практично всі об'єкти всесвіту – від найближчого оточення Землі, Сонячної системи, нашої Галактики – до найвіддаленіших космічних об'єктів. Нині близько 90 відс. усіх даних, що надходять у декаметровому діапазоні – найбільш довгохвильовій ділянці спектра космічного випромінювання, яка ще доступна для спостережень із поверхні Землі, – отримуються за допомогою українських радіотелескопів (Мар'їн Ю.).

Текст належить до науково-популярного різновиду наукового стилю, оскільки, з одного боку, характеризується науковим викладом інформації (достовірність, чіткість, логічність, послідовність), а з іншого – спрямований на зацікавлення нефахівців фактами, явищами, актуальними проблемами радіоастрономії (доступність, популярність). Тексту властива стандартизація у висловах, широке вживання сталих словесних формул, наприклад: *дати змогу, одержати результати, проводити дослідження*. Лексика здебільшого нейтральна, вживається в прямому значенні. Широко використовуються терміни та термінологізовані сполуки, які подекуди пояснюються, що забезпечує краще розуміння інформації (*декаметрова радіоастрономія, Сонячна система, Галактика, декаметровий діапазон, довгохвильова ділянка спектра*). Найчастіше вживаються іменні частини мови (віддієслівні іменники на *-нн(я)*: *випромінювання, спостереження*; відносні прикметники), а також безособові дієслова. Надається перевага простим ускладненим реченням або складнопідрядним із підрядними означальними.

Студенти кожної підгрупи почергово сідають у центрі аудиторії і після 5-7-хвилинного обговорення доходять спільного висновку-рішення. Водночас однокурсники з інших підгруп не втручаються в хід дискусії. Після того, коли представник однієї підгрупи обґрунтує приналежність тексту до певного різновиду наукового стилю, викладач звертається до всіх студентів:

– Чи правильно визначено різновид тексту наукового стилю?

– Наскільки глибоко аргументований висновок?

Далі місця в «Акваріумі» почергово займають студенти інших підгруп. Після чого викладач підбиває підсумки роботи, визначає, наскільки вправно виконано стилістичні дослідження.

Отже, опрацювання наукових текстів на практичних заняттях, характеристика їх у лекційному матеріалі сприяє усвідомленню студентами того, що тексти аналізованого стилю містять наукову інформацію, служать для доведення теорій, обґрунтування гіпотез, результатів досліджень, зокрема і в студентських кваліфікаційних роботах.

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д.Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
2. Ботвіна Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В.Ботвіна. – К., 1998. – 190 с.
3. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П.Коваль. – К.: Вища школа, 1987. – 352 с.

4. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови / Л.І.Мацько та ін. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

5. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О.Д.Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.

6. Симоненко Т.В. Основи наукового мовлення. Програма спецкурсу / Т.В.Симоненко. – Черкаси, 2006. – 52 с.

7. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования / С.Д.Смирнов. – М.: Академия, 2003. – 304 с.

8. Сурмін Ю.П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація / Ю.П.Сурмін. – К.: НАДУ, 2008. – 184 с.

9. Українська наукова мова (Типова програма кандидатського іспиту з української мови) / П.Ю.Гриценко та ін. // Дивослово. – 2010. – № 8. – С.34-35.

Завдання 3. Опрацюйте матеріали щодо сфери використання, ознак, особливостей, функцій та типу мовлення наукового стилю української мови. На основі узагальнень добудуйте таблицю «Загальна характеристика наукового стилю української мови».

Сфера використання	
Ознаки	
Особливості	
Функції	
Тип мовлення	

Завдання 4. Опрацюйте матеріали щодо підстилів наукового стилю української мови, його основних та похідних жанрів. На основі узагальнень побудуйте таблицю «Підстили наукового стилю та їх жанрові різновиди».

Підстиль наукового стилю	Жанрові різновиди

Завдання 5. На прикладі запропонованого наукового тексту (Семеног О. М. Наукова мова як комунікативний феномен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Semenog.php>) прокоментуйте основні авторські стратегії і тактики.

Стилістично грамотне професійне мовлення – необхідна передумова підготовки фахівців вищої кваліфікації будь-якого профілю. Однак рівень наукової мовної культури здобувачів наукового ступеня засвідчує більше проблем, аніж позитивних зрушень на цьому полі діяльності. Витіснення державної мови на периферію наукового життя провокує недостатній автоматизм у володінні українською науковою мовою, несформованість жанрової, текстової компетенцій у науковій сфері спілкування. А потреба в цьому є, що

підтверджується аналізом анкетувань, проведених серед студентів, магістрантів, викладачів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю, а також лінгвістичним аналізом наукових текстів здобувачів наукового ступеня.

У межах статті розглянемо мовні огріхи наукових статей, магістерських робіт, дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук, запропонуємо деякі поради стосовно оволодіння мовними засобами наукового тексту.

Типовими мовними недоліками наукових публікацій, як показує аналіз, залишаються:

- суржик (тезиси (потрібно тези), на кінець (отже), определіти (визначити), примініти (застосувати), вияснити (з'ясувати), основні публікації по роботі (потрібно: основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях) тощо;

- плеоназм, тавтологія, надлишковість (вносити внесок, значить, так сказати, на початку конференції ми почали говорити, це питання досліджувалося в кількох дослідженнях; Третій розділ присвячено математичній постановці та розв'язку нестационарної задачі теплопровідності та зв'язаної з цим контактної задачі термопружності);

- уживання слова в невластивому йому значенні (результати дослідження запроваджені (потрібно впроваджені) у практику;

- зловживання іноземною термінологією й поняттями, що ускладнюють сприйняття головної думки.

Готуючи науковий текст, пам'ятаймо про його індивідуальність. Це залежить від автора, інтелектуальних здібностей, мовного чуття, досвіду текстотворення. Звертаємо увагу на принципи змістовної насиченості, професійної значущості, наукової інформативності, новизни, змістової завершеності, проблемності, доступності фахівцеві однієї чи кількох галузей. В основі принципу змістової насиченості – новизна професійно-орієнтованої інформації, її пізнавальна цінність, лексичне й граматичне наповнення. Принцип професійної значущості виявляється в повідомленні необхідних відомостей з галузі професійної сфери діяльності. Принцип наукової інформативності спрямований на вияв смислової й змістової новизни наукового тексту, що розкривається в авторській концепції, оцінці певного явища чи факту. Принцип новизни характеризується наявністю теоретичних положень, нових знань, які обґрунтовані на основі фундаментальних або прикладних наукових досліджень і впроваджені в практику. Принцип змістової завершеності реалізується в цілісності розкриття намічених завдань. Принцип проблемності визнає потребу кодування проблемних запитань у назвах, змісті окремих параграфів і цілого наукового тексту. В основі принципу доступності – здатність бути зрозумілим, полегшити сприйняття інформації, відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості користувача.

Важливий також принцип інтертекстуальності як особливий спосіб побудови смислу тексту, так званий діалог з певною чужою смисловою позицією, на взаємодії «своєї» і чужої» мови (залучення читача до авторського міркування). Головні труднощі під час написання наукової роботи зумовлені недостатнім знанням саме засобів вираження діалогічності: часто вся увага прикута на вираження власне теми, а не метатексту.

Ознаками наукового тексту виступають чітка, логічна структура, об'єктивність викладу, термінологічність, зв'язність, проблемність, гіпотетичність, цілісність, членованість, інформаційна, логічна, емоційно-оцінна, спонукальна насиченість, завершеність, комунікативність, діалогічність тощо. Ці нормативні риси наукового стилю можна співвіднести з мовленнєвими вміннями дослідника, важливими для побудови наукового тексту.

Цілісність наукового тексту передбачає внутрішню організованість, смислову єдність, цілісне оформлення початку й кінця твору, переходи між частинами тексту, що забезпечується визначеними мовними одиницями. Послідовність у науковому тексті реалізується через спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують на послідовність розвитку думки (*насамперед, потім, тепер*), перехід від однієї думки до іншої (*розглянемо, зупинимося на..., розглянувши..., перейдемо до...*), результат, висновок (*отже, підсумуємо...*). Комунікативність реалізується у спрямованості тексту на відповідного адресата.

Лінійне розгортання тексту супроводжують такі слова: *цей, той, такий, це, усе це, тут, зазначений, подібний, аналогічний*, що виражають єдність або близькість суб'єкта дії, об'єкта або місця дії, а також повтори окремих слів чи їх синонімів. Логічна зв'язність наукового тексту забезпечується мовними одиницями, які виражають причину й наслідок, умову й наслідок (*тому що, зважаючи (з огляду) на це, через те, що; оскільки, завдяки тому, що; внаслідок (в результаті) цього, у зв'язку з цим, згідно з цим, у цьому (такому) разі (випадку), за цих (таких) умов, на цій підставі*). Інформативна, логічна, оцінна насиченість виявляється в здатності мовних одиниць виражати смислові компоненти, які допомагають читачеві зрозуміти смисл тексту.

Створити якісний текст допомагає сформована культура читання. Успішність переглядового, ознайомлювального, аналітико-критичного, творчого читання залежить від сприймання й усвідомлення, необхідною передумовою яких є внутрішня мотивація. А осмислення сприйнятого значною мірою залежить від віку, досвіду та фонових знань, творчого мислення. Наслідком сприймання тексту є розуміння його смислової структури, тобто розкриття сутності предметів та явищ, описаних у науковому тексті, усвідомлення зв'язків, стосунків та залежностей між ними. Це означає, що реципієнту важливо вміти порівняти запропонований зміст із наявними знаннями, щоб вилучити нову для себе інформацію й, відповідно, нове знання. Виявом розуміння вважають інтерпретацію, тобто вміння читача подати своє бачення тексту.

Варто зважено поміркувати над вступом, основною частиною й висновками наукового тексту. Приділимо увагу й заголовку. Важливо, щоб назва була короткою, однозначною, конкретною, обмежувала обсяг наукового тексту, однак насамперед відображала проблему.

Смислової точності та однозначності досягають шляхом використання термінів. Водночас не бажано перенасичувати наукове мовлення значною кількістю термінів, до того ж іншомовного походження, адже більшість з них має відповідники українською мовою: спорадичний — поодинокий; варіабельний — змінний, мінливий, вербалізувати — висловлювати. Недоцільно в науковому тексті без потреби й необхідного обґрунтування подавати термінологію різних галузей.

Не бажано також захоплюватися значною кількістю термінів та власною термінологією.

Виразність мови наукової прози забезпечують точність і стислість вираження думки за максимально інформативною насиченістю слова. У наукових колах часто віддають перевагу такому словосполученню, як *відзив на дисертацію*, а правильно говорити *відгук про дисертацію*; не *фаховий*, а *фаховий*. Не варто зловживати словосполученням *у першу чергу*, натомість послуговуймося синонімами: *насамперед*, *передусім*. Слова запитання й питання мають різні значення. *Запитання* – це словесне звернення, яке потребує відповіді. Слово *питання* здебільшого використовують, коли йдеться про якусь проблему, справу, що потребує розв'язання або вивчення. Кальці *слідуючий* відповідає слово *наступний*. Перед переліком або поясненням, змістом чогось уживаймо слово *даний*, а не *такий*.

До типових помилок у слововживанні належить також не завжди чітко розрізнення паронімів. Наприклад, слово *зумовлювати* означає бути причиною чогось, призводити до чогось, викликати щось; будучи умовою існування, розв'язку, формування чогось, визначати його характер, якість, специфіку тощо; слово *обумовлювати* – ставити в залежність від певних умов, обставин; визначати умови, термін чогось.

Обгрунтовуючи актуальність наукової проблеми, часто плутають, наприклад, такі слова, як *суперечність* і *протиріччя*. У наукових колах часто надають перевагу терміну «протиріччя», нехарактерному для української мови. Однак, зауважують учені, це слово не має похідних. Натомість слово *суперечність* належить до словотворчого гнізда *суперечити, суперечливий, суперечливість*.

Дослідники мають дотримуватися суворо нормативних морфологічних норм наукового стилю. Незнання морфологічних норм призводять до морфологічних помилок, зокрема:

- неправильного визначення граматичного роду іменників (наприклад, кандидатська ступінь (ж. р) – потрібно кандидатський ступінь (ч. р.);
- неправильного утворення ступенів порівняння прикметників і прислівників (найбільш ефективніше – потрібно найбільш ефективно);
- неправильної словозміни числівників (*від п'ятдесяти до шестидесяти відсотків* – потрібно *від п'ятдесяти до шістдесяти відсотків*); порушення закономірностей сполучуваності дробових числівників з іменниками (*отримали 5,2 бали* замість *отримали 5,2 бала*);
- відхилення від морфологічних норм у межах *лексико-граматичного класу займенників* (*саме* завдяки ньому замість *саме* завдяки йому);
- неправильного утворення дієслівних форм (*починаючий дослідник* – потрібно *дослідник-початківець*) тощо.

Найбільш уживані в наукових текстах іменники з абстрактним значенням і віддієслівні іменники (*вивчення, застосування, узагальнення, дослідження*). Однак, надмір таких іменників значно ускладнює текст, тому фахівці радять віддавати перевагу дієсловам: *вивчати, застосовувати, узагальнювати, досліджувати*.

Значна кількість помилок зумовлена вибором форми родового відмінка однини іменників чоловічого роду 2-ї відміни. Пам'ятаймо, що деякі слова мають і

закінчення -а, і закінчення -у. Наприклад, термін у значенні «слово» – *терміна*, у значенні «строк» – *терміну*, *апарата* (прилад) – *апарату* (установа), *елементу* (абстрактне) – *елемента* (конкретне), *інструмента* (одиничне) – *інструменту* (збірне), *рахунка* (документ) – *рахунку* (дія), *фактору* (чинник) – *фактора* (маклер). Варто пам'ятати й особливості закінчень родового відмінка множини таких слів: *статей*, *гостей*, *облич*, *відкриттів* і *відкрить*, *сумішей*, *старост* і *старостів*.

У давальному відмінку можуть уживатися паралельні закінчення іменників: *декану* і *деканові*, *ректору* і *ректорові*. Коли ж поряд знаходиться кілька іменників – назв осіб у давальному відмінку, закінчення бажано чергувати: *ректорові Курку Олександру Івановичу*. Звертаючись до особи на ім'я та по батькові, обидва іменники ставлять у кличному відмінку: *Іване Степановичу*, *Олено Миколаївно*. У звертаннях, які складаються з двох загальних назв або з першої – загальної, а другої – іменної, обидва слова вживають у кличному відмінку: *пане ректоре*, *добродію Андрію*.

Чоловічі прізвища на -ко, -ук та з нульовим закінченням відмінюються, жіночі – ні: *Олегові Ткачуку* (але *Олені Ткачук*), *Василя Марченка* (але *Зоряни Марченко*), *Михайла Мацька* (але *Любові Мацько*), *Віктора Базилюка* (але *Людмили Базилюк*).

Іменники на позначення жінок за професією або родом занять у наукових текстах використовують у чоловічому роді: *заслужений учитель України Ольга Рудницька*, *професор Пентилюк*, *академік Мацько*, *декан Ольга Рудь*, *старший викладач Ірина Кожем'якіна*, *завідувач кафедри Герман*.

Серед прикметників в науковому мовленні переважають відносні прикметники (*компром'існий*, *аналітичний*, *концептуальний*, *експериментальний*), що максимально точно вказують на ознаки. Використовуються у наукових творах і аналітичні форми вищого й найвищого ступенів порівняння якісних прикметників (*більш удалий*, *мени критичний*, *найбільш доцільний*), рідше синтетичні форми ступенів порівняння.

Слід звертати увагу на значення прикметників. Так, *здатний* – це спроможний, такий, що має змогу, силу, певні дані щось зробити: *аспірант здатний виконувати експериментальне дослідження*; *здібний* означає «обдарований, такий, що має здібності»: *здібний аспірант*. Загальноприйнятій – це визнаний усіма, узвичаєний; натомість загальноприйнятій – такий, якого всі можуть визнати й прийняти.

Однозначні числа, які не мають посилань на одиниці виміру, у науковому тексті записують словами, складні й складені кількісні та дробові числівники – цифрами. Із числівниками два, три, чотири іменники вживають у називному відмінку множини (*три студенти*, *чотири учні*), із числівниками п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять – у формі родового відмінка множини: *шість монографій*, *вісім зошитів*. Типовою помилкою в наукових текстах є використання числівникових сполук зі словом раз, наприклад, *два і п'ять десятих рази*. Слово раз відмінюється як мільйон, мільярд. З дробовими числівниками слід уживати *раза* (*два і п'ять десятих раза*).

Не прийнято використовувати в наукових творах неозначено-кількісні числівники (*багато*, *мало*, *чимало*, *кільканадцять*, *декілька*), а також збірні (*двією*, *трьою*, *обидва*, *обом*).

Займенник – маловживаний у науковому тексті. Не слід використовувати займенники я, ти. Займенником ми послуговуються, коли необхідно представити думку певної групи людей, однак частіше він функціонує у сполуках на нашу думку, на наш погляд. Займенник ви вживають в усному й писемному науковому мовленні для вираження поваги, пошани й ввічливості: *Прошу Вас, шановний колего...; Хотілося б почути Вашу думку стосовно цього.*

Не завжди етичне в науковому мовленні використання займенників він, вона, вони. Присутню на засіданні особу слід називати на ім'я й по батькові чи за прізвищем. Поширена форма викладу від 3-ї особи: *автор доводить, майстер слова наголошує, вчений розглядає.*

В українській науковій мові послуговуються вказівними займенниками цей, той, такий з прийменниками, що визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання: *в тому випадку, з цією метою.* Уживають також означальні займенники *інший, увесь*, заперечний займенник *жоден*, натомість не доречні в науковому тексті неозначені займенники *щось, децю, що-небудь.*

Щодо займенників їх і їхній, то щоб уникнути зайвого паралелізму, що створює плутанину, варто в усному й писемному мовленні використовувати присвійний займенник їхній.

Усне й письмове наукове мовлення характеризується значною кількістю дієслівних форм. Інфінітив має форму на *-ти* (*починати, виконувати*); закінчення *-ть* переважає в розмовному мовленні. Більшість дієслів у наукових текстах функціонує у формі теперішнього часу, що виражають значення констатації факту: *розглядається, спостерігаються, виявляються, існують, відбуваються.* Форми дієслів 1-ї та 2-ї особи однини рідко вживані в науковому мовленні (*виконую, прослідковую, пишеш, конспектуєш, доповідаєш*), натомість у відгукках і виступах використовують форми першої особи множини: *Відзначимо струнку й достатньо продуману структуру роботи; Цінність роботи вбачаємо в наявності «наскрізної» ідеї.*

Поширеними в наукових текстах є різновидові дієслова дійсного способу (*охарактеризувати, інтерпретувати, мотивувати, доводити, вважати*), рідше вживають дієслова умовного способу. Не доречні дієслова наказового способу.

Багато дієслів у науковому стилі виступають у ролі зв'язки: *бути, стати, слугувати, вважатися, характеризуватися.* Наприклад: *Матеріали й результати дослідження можуть використовуватися при викладанні університетських курсів...*

Недоконаний вид у текстах фахового спрямування переважає в складених формах (*будуть проводитися, буде здійснюватися*), доконаний вид утворюється за допомогою префіксів (*відвідати, започаткувати*).

Характерні для наукових текстів стійкі дієслівно-іменникові сполуки (*брати участь, дотримуватися вимог, надавати слово, ставити запитання*), інфінітиви в поєднанні з модальними словами (*необхідно відзначити, слід підкреслити, у попередньому розділі було розглянуто, подібне вирішення питання є доцільним*).

Активні дієприкметники теперішнього часу науковій українській мові не властиві. Варто уникати ненормативних форм або замінити їх іменниками, прикметниками, підрядними означальними реченнями. Наприклад: *виступаючий*

на конференції *магістрант – магістрант, що виступає на конференції; головує на засіданні спеціалізованої вченої ради – голова засідання спеціалізованої вченої ради; відповідаючий на запитання дисертант – дисертант, який відповідає на запитання.*

В українській науковій мові помітна й тенденція до уникнення дієприкметникових форм на *-уч-(-юч-)* теперішнього часу й заміна їх на *-увальн-: констатувальний* замість констатуючий, *формувальний* замість формуєчий, *об'єднувальний* замість об'єднуючий.

Російським пасивним прикметникам теперішнього часу в українській науковій мові відповідають дієприкметники минулого часу (*желаемый – бажаний, употребляемый – уживаний, анализируемая – ланалізована*). Однак, під час перекладу дієприкметників із російської мови з'являється багато неточностей. Зокрема, російському дієприкметникові *данный* відповідає український *даний*, а прикметникові *данный* контекст – *цей*.

Дієприслівники як дієслівні форми, вживані замість багатьох прийменниково-іменникових конструкцій (де іменник – віддієслівного утворення), роблять текст більш динамічним. Дієприслівники недоконаного виду необхідно відрізнити від близьких за звучанням активних дієприкметників у називному (знахідному) відмінку множини, які, на відміну від дієприслівників, відповідають на питання *які?* і мають закінчення *-і: читаючі* (які?) студенти й *читаючи* (що роблячи?) книжку; *думаючі* (які?) учні й *думаючи* (що роблячи?) про художній твір.

У наукових текстах використовують прислівники зі значенням ознаки дії (*попереду, угорі, щоразу, згарячу, обов'язково, принагідно*) чи стану особи (*присмно, радісно, образливо*), іншої ознаки (*мудро, вдячно, сердечно*). Можливі також ступеневі форми якісно-означальних прислівників (*найсердечніше подякувати, розглянемо це більш детально, проаналізуємо це менш ретельно*).

Перекладаючи російські вислови *длинной, в длину, шириной, в ширину, высотой, глубиной, величиной, толщиной*, варто вживати в писемній та усній мові такі українські відповідники: *завдовжки, завширишки, заввишки, завглибишки, завбільшки, завтовшки*. Вважаючи слово виключно скалькованим, Б. Антоненко-Давидович наполягав на впровадженні в науковий обіг прислівників *тільки й винятково*. В усному й писемному науковому мовленні часто вживаними є модальні прислівники, що надають окремому члену речення чи всьому реченню модальних відтінків ствердження, заперечення, вірогідності, можливості / неможливості, зв'язності тексту (*безумовно, можливо, звичайно, нарешті, по-перше, щоправда, отже*).

З-поміж прийменників незважаючи на і попри у наукових текстах більш уживаним є прийменник незважаючи на (*незважаючи на помічені недоліки, незважаючи на попередні зауваження*). Прийменники щодо і стосовно мають тотожні значення, однак у науковому мовленні перевагу надають прийменнику стосовно (*стосовно цього питання*). У науковому тексті часто порушують норми щодо вживання прийменникових конструкцій, превалюють суржикові сполуки, тому варто звертатися до словників з культури української мови.

Частки слугують засобом відтворення певних емоцій, почуттів, посилення дії, стану, ознаки, акцентування на смислових центрах у висловлюваннях тощо. У

наукових текстах частіше вживають вказівні (*це, оце, то*), означальні (*саме, точно, власне, рівно*), видільні (*тільки, лише*), стверджувальні (*так, авжеж*), питальні (*чи, невже*), заперечні (*ні, ані, не*) частки, натомість емоційно-забарвлені частки в науковому мовленні не бажані.

Безумовно, формування й реалізація творчих якостей дослідників залежить від особистісних якостей наукових керівників і наставників. Особистим прикладом, фундаментальною підготовкою, скрупульозним ставленням до проведення наукових досліджень, володінням секретами ефективного «живого» слова, «науковою іскоркою», тонким відчуттям наукового стилю, толерантністю, діалоговою взаємодією старше покоління вчених мотивує самостійний пошук молодих дослідників.

Отже, кожному дослідникові необхідні розвинуті чуття наукової мови, мовний смак, володіння науковим стилем мовлення й письма, мовними засобами наукового тексту. Ці якості є результатом цілеспрямованої роботи над собою. Звичайно, для збереження і розвитку самобутнього мовного колориту наукових досліджень необхідна національна стратегія мовного розвитку, підвищення ціннісно-мотиваційного статусу української наукової мови, вдосконалення змісту й методів неперервної мовної освіти. Однак, насамперед цей шлях знайдемо в собі, через вироблення в себе готовності нормативного користування науковою мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах.

Практичне заняття №3

Система мовних засобів наукового стилю

й особливості їх використання

Питання для самоперевірки

1. Специфічні ознаки наукового стилю.
2. Лексичні особливості наукового стилю в контексті стильової поліфункціональності української мови.
3. Термінологічний шар наукового стилю. Поняття про дефініції.
4. Фразеологія наукового стилю. Мовні штампи та кліше в науковому стилі.
5. Морфологічні особливості наукового тексту.
6. Семантико-синтаксична організація наукового стилю.

Практичні завдання

Завдання 1. На прикладі запропонованого наукового тексту (Семеног О. М. Читання і компресія наукового тексту у професійній діяльності педагогічних працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/articles/2010/14_04.pdf) прокоментуйте специфічні ознаки наукового стилю (абстрагованість, інформаційна насиченість, ясність і об'єктивність викладу, конкретність, логічна послідовність, монологічний характер викладу, лінійність, точність і однозначність, лаконічність, доказовість, переконливість, аргументованість, нейтральність та ін.).

Постановка проблеми. Сучасний педагогічний працівник – це насамперед дослідник. Він повинен мати розвинуте чуття наукової мови, здійснювати толерантне наукове спілкування, що досягається шляхом формування умінь і навичок читання і компресії наукового тексту. Однак, як показує аналіз наукових

публікацій в освітянських журналах і збірниках, на що складову професійної діяльності педагогічні працівники часто не звертають належної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про стан наукових публікацій і дослідника як комунікативної особистості йдеться у працях відомих українських (С. Гончаренко, І. Зязюн, Л. Мацько, Н. Ничкало, О. Отич, В. Різун та ін.) і російських (О. Баженова, М. Котюрова, Т. Михайлюк та ін.) науковців. Водночас практичний досвід підтверджує важливість і таких умінь дослідника, як створювати вторинні наукові тексти, в т.ч. конспект, анотація, тези, реферат.

Формулювання цілей статті. З урахуванням існуючих підходів у межах статті з'ясуємо особливості читання і компресії наукового тексту, схарактеризуємо деякі мовні засоби авторської оцінки і стандартні одиниці у конспектах, анотації, тезах, рефераті.

Виклад основного матеріалу. Читання наукового тексту характеризують як одну з функцій пізнавальної діяльності людини, спрямовану на вилучення наукової інформації із друкованих джерел. Залежно від ступеня ознайомлення з інформацією виокремлюють переглядове читання, що зорієнтоване на попереднє ознайомлення із книгою і виділення ключових слів, зокрема, в анотації, змісті, передмові (вступі), окремих частинах тексту; ознайомлювальне читання, що передбачає отримання загальних відомостей про зміст тексту та вияв його основної ідеї; поглиблене читання, що полягає в опрацюванні наукового тексту, його аналізі та оцінюванні (випишуванні понять із їх поясненням; неодноразове перечитування окремих частин у тексті); аналітико-критичне (творче) читання, спрямоване на постановку різного типу питань до тексту, сортування наукового матеріалу під певним кутом зору, коментування фрагментів наукового тексту, його рецензування.

Читання невіддільне від сприймання, усвідомлення і розуміння наукового тексту, що залежать від сформованої наукової культури читача в цілому, а також від складності й насиченості самого тексту. Тому стосовно роботи з науковим текстом українська мовознавець Г.Онуфрієнко [1] радить: читати текст з олівцем в руках; ознайомлюватися з бібліографічним описом тексту; переконуватися в розумінні всіх слів, термінів, терміносполук, фраз; осмислювати здобуту інформацію, спираючись на отримані знання і досвід; самостійно добирати приклади, що також ілюструють головні ідеї (думки) тексту; перечитувати найважливіші за змістом фрагменти тексту і ті, що ще не зовсім зрозумілі або ж викликають певний сумнів; письмово передавати основну інформацію наукового тексту.

Сприймання наукового тексту – це психічний процес відображення людиною змісту тексту при безпосередньому впливі на органи чуття. Важливою умовою успішного сприймання є потреба, зацікавленість, внутрішня мотивація. Усвідомлення наукового тексту – це осягнення розумом, осмислення структури і змісту тексту через аналіз вербальної форми тексту. Значною мірою усвідомлення сприйнятого залежить від досвіду, фонових знань особистості, оперативної пам'яті, творчого мислення. Упродовж сприймання й усвідомлення наукового тексту замінюємо смислові елементи тексту на еквівалентні елементи власного смислового поля.

На ефективність цих процесів впливає лексико-граматична і візуальна структура тексту, а також такі формально-структурні ознаки, як структурування

на абзаци, параграфи, розділи та їх заголовки, рисунки тощо. Окрім того, науковий текст характеризується великою кількістю термінів та понять, що мають абстрактну природу. Останнє вимагає достатнього розвитку абстрактного мислення, а також високого рівня розвитку мислительних процесів, аналізу та синтезу. Отже, для сприймання наукового тексту важливо володіти навиками аналізу, вміннями аналітичного читання.

Результатом сприймання тексту є розуміння його смислової структури. Ідеться про розкриття сутності предметів та явищ, описаних у науковому тексті, усвідомлення зв'язків, стосунків та залежностей між ними. Це означає, що реципієнту важливо вміти порівняти пропонований зміст з наявними знаннями для того, щоб вилучити нову для себе інформацію й, відповідно, нове знання. Мислительна обробка отриманої інформації відбувається шляхом розчленування змісту заголовка та бібліографічного посилання на складники; поділу тексту на смислові частини; виділення ключових слів; сортування смислових частин за їх значенням і ознаками; співвідношення вилученої інформації з існуючими знаннями; визначення новизни отриманої інформації, можливості її використання у практичній діяльності; згортання інформації, зведення її до основних положень.

Фіксацію інформації при читанні наукового тексту доцільно здійснювати через помітки, виписки, складання плану, тез, реферату, анотацій, конспектів. На відміну від конспектів і тез, які варто готувати після повного прочитання матеріалу, план укладають під час ознайомлювального читання тексту. План повинен бути наочним і відображати послідовність викладу матеріалу. Шляхом складання плану можна з'ясувати ступінь засвоєння тексту (відтворити його у пам'яті), виявити повтори, непослідовність у викладі змісту. Складання плану сприяє кращому розумінню наукових текстів, які не мають детальної рубрикації (поділу на розділи, параграфи, підрозділи), наприклад, наукових статей. Однак план не передає фактичного змісту наукового тексту, а лише пропонує певну схему.

Читання наукового тексту супроводжується виділенням смислових частин і визначенням зв'язків між ними, тобто проведенням компресії, різновидами якої є, зокрема, конспект, анотація, тези, реферат.

Тезування – це вилучення основної інформації тексту-джерела у вигляді положень-тез. Скорочення відбувається з урахуванням проблематики текстів й авторської оцінки такої інформації. Рекомендований обсяг тез становить 2-3 сторінки машинописного тексту через 1,5-2 інтервали. Укладають тези після поглибленого й аналітико-критичного читання тексту статті, доповіді, складання відповідного плану і виписок.

Тези мають строго нормативну змістово-композиційну структуру. У документі виділяють а) назву, яка відображає головну ідею; б) преамбулу (актуальність і ступінь розробленості проблеми); в) основні тези-положення (обґрунтування, докази на користь проблеми, яку досліджує автор тексту), г) заключні тези (основні результати, перспективи). Кожна теза становить висвітлює окрему мікротему (частину загальної теми тексту), визначає зміст наступної або підсумовує попередні тези. Посилання на джерела, цитати в тезах використовують рідко, не бажаний і фактичний матеріал. Формулювання кожної тези починають з нового рядка. Кожна теза містить самостійну думку, яка висловлюється в одному або кількох реченнях.

Виклад суті ідеї чи положення здійснюється без наведення конкретних прикладів. Типовими помилками у тезах є підміна тез текстом повідомлення резюме, рефератом, анотацією.

Конспектування – універсальна форма запису первинного тексту, що допомагає відпрацювати вміння лаконічно і чітко викласти зміст власними словами, при потребі швидко його відновити, доповнити, аргументувати, а також відшліфувати вміння точно мислити і говорити, вибирати лаконічну форму, обдумувати прочитаний матеріал. Не варто конспектувати під час першого прочитання наукового тексту. Доцільніше спочатку одержати загальне уявлення про твір у цілому. Після цього (під час повторного читання) конспектувати, головну увагу звертаючи на ключові слова, так звані інформаційно-сміслові центри.

Для конспектування доцільні такі способи викладу матеріалу, як опис, оповідь, міркування. Опис використовуємо, коли необхідно описати певне явище або процес, викласти нову інформацію. Розповідь застосовуємо при хронологічному викладі фактів. Міркування передбачає залучення до конспекту власних роздумів з питань, які розглядаються. Особливу увагу приділяємо структуруванню обробленого матеріалу, побудові логічних схем, за якими чітко виступають набуті дослідником знання. Такий конспект слугує основою для підготовки наукової доповіді, написання статей тощо.

Мета реферування – здійснити аналітико-синтетичне опрацювання наукового джерела (статті, монографії), тобто проаналізувати поданий документ, його основні положення, факти, результати, висновки. Реферат виконує інформаційну (подає інформацію про певний документ) і пошукову функції (використовується в інформаційно-пошукових, зокрема автоматизованих системах для пошуку конкретних тематичних документів та інформації). Реферати класифікують за належністю до певної галузі знань (реферати із гуманітарних, природничих, суспільних, технічних та інших галузей науки), за автором (авторреферати, реферати, укладені працівниками реферативної чи інформаційно-бібліографічної служби) та ін.

Реферуючи наукове джерело, на етапі ознайомлювального читання з метою проведення оглядового аналізу читаємо заголовки, вступ (передмову), зміст тексту, висновки, анотацію. На етапі поглибленого аналізу тексту документа з'ясовуємо особливості об'єкта, можливість його практичного застосування. Виділяємо факти, нові ідеї й гіпотези, експериментальні дані, нові методики, переваги застосування запропонованого варіанту вирішення проблеми. При потребі включаємо до реферату ілюстрації, таблиці, бібліографічні посилання.

Текст реферату складається, як правило, із трьох частин: вступу, основної і заключної частин.

Вступ містить вихідні дані наукового джерела. Описуючи його, можна скористатися такими зворотами, як: *пропонована стаття (книга, монографія) подає детальний розгляд питань; тема статті (питання, що розглядаються) становить значний інтерес...; вибір теми статті (дослідження) не випадковий...; на початку статті (дослідження) автор подає обґрунтування актуальності теми (проблеми, питання, ідеї)...; у статті узагальнюється досвід, обґрунтовується принцип...; у книзі описана методика...; у роботі аналізуються різні підходи до вирішення проблеми...*

В основній частині подають характеристика основних положень тексту, тому доречно використання таких мовних кліше: *аналізована книга складається з ... частин...; автор подає визначення (порівняльну характеристику, огляд, аналіз)...; потім автор зупиняється на таких проблемах, як ...; дослідник детально з'ясовує історію виникнення (появи, становлення)...; автор детально досліджує причини (умови) виникнення...; особливу увагу автор приділяє коментуванню отриманих результатів...; важливе значення мають дані, що свідчать про...; автор вважає за необхідне навести додаткову аргументацію ...; автор доводить ..., заперечує ...; у посібнику наведено низку прикладів, що ілюструють...; у статті (дослідженні) узагальнюється ...*

Завершальна частина містить загальні висновки до роботи. Мовні кліше цього складника такі: *у висновках автор наголошує, що ...; викладене дозволяє автору прийти до висновку про те, що...; слід підкреслити, що...*

Для характеристики композиції тексту-джерела використовують слова узагальнено-абстрактного значення (*огляд, підходи, погляди, основні положення, досвід*); слова, що називають елементи структури наукового тексту (*аргументація, доказ, ілюстрація, історична довідка, відомості, узагальнення, оцінка (результатів), висновки*), слова, які більш точно, повно характеризують або оцінюють суть змісту окремих частин тексту-джерела, але не використані автором (*недоліки, особливості, відмінності, аспекти, необхідність, сукупність, тенденції*).

Виконуючи мовне оформлення реферату, слід звернути увагу також на:

– цитування, тобто дослівне відтворення фрагментів первинного документу;

– перефразування, що передбачає часткову зміну (скорочення, об'єднання, заміну, згрупування та інші подібні процедури) окремих фрагментів тексту первинного документу;

– заміщення (заміну фрагменту тексту – речення загалом чи його частини, словосполучення чи слова, якщо це не спотворює зміст документа словами *такі, подібні, вищезазначені, розглянуті попередньо*);

– опущення (пропуск слова чи словосполучення на зразок *ця стаття, таким чином, відповідно, наприклад, зокрема* без спотворення смислового змісту тексту реферату);

– суміщення (два чи кілька речень, де є подібні елементи, накладають одне на одне, утворюючи складну конструкцію).

Текст має вирізнятися конкретністю, чіткістю, лаконічністю, не бажано використовувати громіздкі речення, за якими важко сприймати зміст.

Специфічним різновидом реферату є автореферат дисертації. Призначення цього вторинного наукового жанру – у стислій формі ознайомити наукову громадськість з результатами проведеного дослідження здобувача наукового ступеня. За представленим документом оцінюють рівень виконаної дисертації та наукову кваліфікацію автора наукового продукту. Незважаючи на високий ступінь стандартизованості, кожний автореферат – це «само презентація» мовної особистості дослідника.

Текст автореферату складається зі вступу (загальної характеристики роботи), основного змісту, висновків, списку опублікованих автором праць за

темою дисертації, а також анотації українською, російською та англійською мовами. Кожному із цих складників властиві певні клішовані конструкції.

За характером виконуваних функцій у науковому тексті мовні кліше поділяються на рамкові і ситуативні (за Н. Ведяєвою).

Рамкові кліше забезпечують виокремлення композиційних частин: актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, об'єкт і предмет дослідження, мету і завдання, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації тощо. Ці постійні кліше є своєрідними маркерами, що оформлюють текст. Їх пропуски, графічне невиділення в тексті погіршує сприйняття автореферату.

Ситуативні кліше увиразнюють уявлення про зміст наукового тексту, виявляють творче начало автора. Наприклад, такий пункт автореферату, як «використовувані методи», може містити такі кліше: *для виконання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження; для реалізації мети і завдань дослідження використовувався комплекс методів; основними методами дослідження є, у ході дослідження використовувалися методи, адекватні предмету і завданням дослідження.*

Пункт «завдання» може бути представлений такими мовними засобами: *мета і гіпотеза визначили завдання дослідження; відповідно до мети і гіпотези були висунуті такі завдання; реалізація поставленої мети і перевірка вірогідності гіпотези потребувала виконання таких завдань; поставлена мета зумовила виконання таких завдань; відповідно до поставленої мети сформульовано завдання дослідження.*

Пункт «практичне значення дисертації» урізноманітнюють такими кліше: *практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для...; практична цінність виконаної роботи визначається безпосереднім зв'язком її результатів із практикою викладання...; матеріали дисертації можуть бути використані в лекційних курсах з ..., для написання курсових, дипломних та магістерських робіт; практична цінність одержаних результатів визначається можливістю їх використання при укладанні словників...*

Пункт «апробація результатів дисертації» оформлюють такими мовними засобами: *апробацію здійснено на Міжнародних і Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях; за матеріалами роботи були прочитані...; Основні положення дисертації обговорено на спільному засіданні відділу ...; Основні положення, висновки, рекомендації та результати дослідження обговорювалися на щорічних підсумкових конференціях професорсько-викладацького складу...; Матеріали дисертаційного дослідження апробовано на таких конференціях та наукових засіданнях...*

В основній частині автореферату, що має подавати більш повне уявлення про дисертацію, здобувачі наукового ступеня використовують мовні кліше у вигляді неозначено-особових і безособових речень, а також мовними засобами, що відображають авторське ставлення до проблеми. Наприклад: *Щодо ролі оцінного компонента, під яким розуміємо позитивну чи негативну оцінку, яка міститься у значенні слова, серед інших елементів семантики існують різні погляди;*

У реферованому дослідженні розглядаємо оцінність як компонент ...; При цьому чітко межую між оцінністю денотативною й конотативною провести досить складно, оскільки в основі оцінки лежить...; Розглядаючи зв'язок оцінності й експресивності, зазначимо, що...; Проаналізувавши класифікації дієслів мовлення у сучасному мовознавстві, визначаємо, що ...; У лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення виділяємо чотири групи, як-от....

Висновки в авторефераті мають відповідати змісту загальних висновків дисертації і містити стислу інформацію про результати виконаної роботи в цілому: формулювання наукового завдання, що тісно пов'язане з метою, основними науковими положеннями, що виносяться на захист. Мовні кліше цієї частини пункту можуть бути такі: *Унаслідок проведеного дослідження виявлено та обґрунтовано правомірність і пізнавальну необхідність; Проведене дослідження статусних параметрів неологізмів у неокласичному тексті дозволило зробити такі висновки; У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми формування культури спілкування майбутніх фахівців сфери обслуговування.*

Кожний науковий і прикладний висновок формулюють чітко й однозначно, а саме формулювання відображає суть і новизну зробленого.

Анотування – це процес створення анотації, аналітико-синтетичного опрацювання інформації, мета якого – отримання узагальненої характеристики наукового документу, що розкриває логічну структуру та найсуттєвіший зміст.

Об'єктами анотування можуть бути наукова стаття, монографія, дисертація, підручники, наукові посібники тощо. Від інших вторинних текстів анотації відрізняються максимальною компактністю (до 500 друкованих знаків) і лаконічністю: анотація подає загальне уявлення про зміст першоджерела, але не розкриває подробиць змісту. Це є зручним, наприклад, для огляду наукових джерел у курсових і дипломних роботах. Складати анотацію бажано з урахуванням її сигнальної та пошукової функцій, тобто анотація подає таку інформацію про документ, що допомагає встановити його основний зміст і призначення, мету, вирішити, чи варто звертатися до повного тексту праці.

Для підготовки анотації важливо виконати наступні операції: оглядове або ознайомлювальне читання роботи виконують з метою одержання уяви про вихідні дані та загальний зміст наукового джерела (назва, жанр наукової продукції, автор, рік і місце видання, структура, обсяг, рубрики, ілюстрації тощо); повторне читання окремих частин тексту спрямоване на смисловий аналіз з метою визначити актуальність, цільове і читацьке призначення; структуру і головну інформацію тексту (як розглядаються і розв'язуються поставлені проблеми; яких висновків доходить автор); мовна обробка інформації у вигляді стислої характеристики.

Головними структурними елементами анотації наукового джерела є: 1) вступ: вихідні дані джерела (назва, жанр, автор, місце і рік видання, структура, обсяг, ілюстрації); 2) основна частина: перелік основних проблем опрацьованого джерела (можна за розділами, главами, параграфами); 3) завершальна частина: актуальність і адресат джерела.

Показниками рівня якості анотації є стислість і точність інформації про першоджерело, а також оформлення відповідно до чинних мовних норм.

Найпоширеніша помилка при складанні анотацій – їх надлишковість (повтор інформації, використання невдалих висловів, зайвих фраз, складних конструкцій). Наукова термінологія має бути загальноприйнятною, а маловідомі терміни вимагають пояснення.

В анотації можливі такі мовні кліше:

Дані про автора – автор монографії, відомий український...; Жанр твору – монографія видатного дослідника; у навчальному посібнику розглядаються...; у збірнику наукових праць вперше представлено...; це перший в Україні підручник, у якому ...;

Характеристика видання – у посібнику подано програму, змістові модулі і теми, короткий словник...; навчальний посібник створено відповідно до сучасних концепцій; значне місце займає розгляд...; наводиться статистичний матеріал ...; монографія присвячена сучасним проблемам лінгводидактичної підготовки; у монографії здійснено аналіз...; автор, аналізуючи (що?), зупиняється на...; у колективній монографії досліджуються мало розроблені проблеми (чого)...; у книзі вміщено наукові та науково-популярні студії, розвідки та навчальні розробки відомого мовознавця; головна увага звертається на ...; у роботі знайшли відображення питання ...; робота завершується оглядом...; коротко викладається історія...; розкривається суть...;

Призначення – рекомендовано студентам, аспірантам, молодим ученим, для широкого кола читачів, розраховано на викладачів, аспірантів, студентів...; монографія адресована ...; призначений для студентів і викладачів...; прислужиться усім, хто прагне ефективно використовувати мовний ресурс в усіх ділових ситуаціях...

Кожний автор, видавець намагається уникнути монотонності й одноманітності викладу, загострити увагу на сутності питань, викладених у книзі, тому в анотаціях пропонуються і такі мовні кліше: систематизовано розглянуто найактуальніші проблеми ..., предметом особливої уваги є ...; враховано найновіші гіпотези, що сформуливалися в межах ...; викладені в підручнику положення проілюстровано...; у підручнику розглядаються вузлові питання...; книга побудована на нових концептуальних засадах мовної освіти в Україні; подано також зразки...; спеціальні завдання, що сприятимуть глибокому засвоєнню матеріалу; особливу увагу приділено ...; засвоєнню проблематики, наближенню знань до практичних потреб сприятимуть запропоновані завдання; подано зразок аналізу художнього твору з використанням структурного аналізу; теоретичні відомості проілюстровано прикладами з художньої літератури...

Анотації подають переважно на початку книг. Анотації на дисертації пишуть в кінці автореферату дисертації. Після кожної анотації подають ключові слова відповідною мовою. Загальна кількість ключових слів – від трьох до десяти. В анотаціях широко використовують дієслівні форми на зразок: *з'ясовано, описано, акцентовано, визначено, проведено, проаналізовано, встановлено, простежено; виявлено* та ін.

Висновки. Отже, важливою складовою роботи з текстом є його переглядове, ознайомлювальне, поглиблене, аналітико-критичне читання. Успішність цих процесів залежить від сприймання й усвідомлення, необхідними умовами успішного перебігу яких є внутрішня мотивація. Осмислення

сприйнятого залежить від віку, досвіду, фонових знань, творчого мислення читача. Унаслідок сприймання й усвідомлення відбувається розуміння тексту та його інтерпретація. Компресія наукового тексту через конспект, анотацію, тези, реферат дає змогу більш ефективно вичленувати блоки інформації і розкрити смислову структуру в тексті.

Завдання 2. Перекладіть запропонований текст українською мовою (Котюрова М. П. Речевые погрешности в научном тексте. Только ли результат небрежности? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecoling.sfu-kras.ru/wp-content/uploads/2013/12/M.P.-Kotyurova.pdf>). Зіставте мовні кліше в російському та українському варіантах. Проілюструйте прикладами використання наукової термінології і фразеології, абстрактної лексики.

Стратегическим свойством любого текста является его целостность. Целостность придается научному тексту в процессе формирования его смысловой структуры. Эта структура притягивает, концентрирует внимание и автора, и читателя. Важно подчеркнуть, что она может быть и создана (автором), и вскрыта (читателем) только благодаря особому вниманию. Кстати, как отмечает Н.К. Рябцева, когнитивными психологами установлено, что внимание – это механизм фильтрации поступающей информации, фокус, центр сознания. Надо сказать, что внимание сопутствует целостно-композиционному мышлению автора, автора-редактора (при саморедктировании), редактора-профессионала. Такое мышление предполагает включение оперативной и долговременной памяти, перестройку на те мыслительные процессы, которые составляют основу когнитивных стратегий автора и адресата, фокусировку внимания на определенном фрагменте текста.

Целостность смысла объединяет, глобализирует развернутое содержание всего предложения и – далее – текста в процессе восприятия читателем. И это замечательно! В то же время нельзя не заметить: в письменной речи исследователей (особенно молодых ученых, в нашем случае – авторов лингвистических кандидатских диссертаций) не изредка, а нередко остаются незамеченными (иначе были бы отредактированы) различные погрешности (подчеркнем: не школьные орфографические и пунктуационные ошибки), которые не следует недооценивать в плане культуры письменной речи. Например: **Уровень нарушения литературной нормы достиг высокого уровня**; **Лингвистика неизбежно направляет свои усилия в этом направлении** – тавтология; **Возможность выделения ФМ-системы в рамках звукоизобразительной системы языка обусловлена в том числе и нивелировкой отдельных универсальных законов** смысловое несогласование лексем в словосочетании **возможность обусловлена, нивелировка законов**; 2) необоснованное употребление союза **в том числе** и при отсутствии компонента со значением ‘общее’ и наличии компонента со значением ‘частное’; **Специфика предмета исследования обуславливает методологию, которая связана в том числе и с общей теорией систем** – также необоснованное употребление союза **в том числе** и при отсутствии компонента со значением ‘общее’ и наличии компонента со значением ‘частное’. Из 100 авторефератов кандидатских диссертаций по филологии, прочитанных нами от первой до последней страницы, только в одном не было зафиксировано ни ошибок, ни погрешностей! Пришлось не только сердиться, но и задуматься над

причинами. ПОЧЕМУ в научный текст автореферата диссертации проникли эти и многие другие погрешности? Кажется, ответ лежит на поверхности: причина небрежности – спешка, в то время как создание письменного текста требует внимания автора. Однако такой ответ, на наш взгляд, вполне можно считать односторонним, поспешным, поверхностным – слишком очевидны для читателя, включая прежде всего самого автора-лингвиста, погрешности, называемые тавтологией, нарушением закона смыслового согласования, неточным выражением логико-семантического отношения. Если бы такие «простые» погрешности были единичны!

Причин оказалось несколько. Первая – наиболее общая, т.е. социально значимая причина – информационная перегрузка, можно сказать, «вихрь», отнюдь не способствующий логическому развертыванию общей идеи и доведению ее до логического завершения в форме текста, соответствующего литературной норме. Как известно из науковедческих работ, в гуманитарном знании преобладают либо тиражированные идеи, либо частные наблюдения, которые «некому обобщать». Поэтому гармония теоретического и эмпирического обоснования и соответствующей аргументации оказывается – в большинстве случаев – недостижимой (Неслучайно, по мнению науковедов, «закрытым» разделом в области физики, в котором все проблемы получили теоретическое и эмпирическое развитие, является только «Термодинамика»).

Вторая причина заключена в самом мышлении исследователя, а именно его одностороннем – аналитическом/синтезирующем – характере. Один из фундаментальных типов мышления – аналитико-синтезирующий – все более подвергается разрыву, резкой дифференциации, что приводит к доминированию аналитичности и тем самым «остановке на полпути» либо случайной синтетичности, не обоснованной посредством анализа. Разрыв, «скачки» мысли можно наблюдать и в минимальном контексте, при формировании словосочетаний, и в предложении, и, тем более, в широком контексте целого текста. Такое мышление получило общеизвестное название «клипового», которое наделено способностью соединять и объединять несоединимое. Однако бесспорно, что при порождении текста исследователь в качестве автора должен, не теряя чувства меры и необходимости (!), «вытянуть» мысль в цепочку и восстановить пропуски ее звеньев. Только в этом случае текст будет доступным для читателя, который сможет повторить путь автора. Иначе полученное автором знание окажется невостребованным и будет способствовать не росту общего фонда, а девальвации научного знания.

Третьей причиной возникновения таких погрешностей можно считать не просто дискретное, но именно «точечное» внимание как один из недостатков весьма важного психологического фактора речи. Точечное внимание автора фиксирует лишь данную, определенную, единицу текста, не распространяясь на широкий, «панорамный», контекст вышележащего уровня: атомарное словосочетание – выше, чем отдельные лексемы; молекулярное словосочетание – выше, чем атомарные; высказывание – выше, чем части высказывания; и т.д. Яркой иллюстрацией такой погрешности может служить тавтология типа *Неизбежным следствием такого телефонного разговора является // следующий коммуникативный сбой*. Или: *Именно связь с жизнью, с практическим контекстом, с текущей проблемной*

ситуацией, с актуальными **нуждами** // **вынуждает** человека думать, сравнивать. Еще примеры: Такой подход не дает целостного **представления** о том, // что **представляет** собой естественный интеллект в принципе; В данном **определении** филологического анализа текста // представлена **определенная** модель текста – уровневая, // что само по себе уже предполагает **определенные** исследовательские рамки; В центре внимания данной работы находится письменный вариант «народной» речи..., // **в частности**, // **частная** записка, которая не являлась специальным объектом изучения.

Как видим, в этих высказываниях каждое молекулярное словосочетание построено в соответствии с устоявшейся литературной нормой, однако их синтеза здесь не произошло, поскольку внимание автора остановилось *лишь* на дискретных (отдельных) единицах, в то время как привлечение именно панорамного внимания помогло бы исправить погрешность. Рассмотренные особенности мышления и внимания автора позволяют объяснить недопустимо широкое распространение такой странной для лингвиста (!) погрешности, как несогласование в числе подлежащего и сказуемого (например: *В конце занятий **роль** и **влияние** обучения **станет** ясным; **Группа** молодых преподавателей **прошли** обучение на курсах повышения квалификации*), а также употребления субститутов (заместителей: личных и указательных местоимений). См., например: *Это определяет сложность и практическую актуальность проблемы знания языка и владения **им***; *Автором исследования проделана большая работа по **осмыслению** громадного **пласта** теоретического **материала** и проецирования **его** на общественно-политическую практику*. Нельзя не сказать и о нецелесообразной в научном тексте инверсии: *Сказанное хорошо иллюстрирует проблематика концептостроительства, ... являющаяся одной из доминирующих в филологической литературе; Как // все это сознание организует?* Или: *Как все это // сознание организует?* Интересна погрешность, обусловленная установлением ложных (во всяком случае, весьма отдаленных) логико-семантических отношений между отдельными частями предложения: *Сегодня многие регионы России работают над этой проблемой И (? – М.К.) эта диссертация поможет им не повторить ошибок* – очевидно, что союз и соединяет несовместимые утверждения. Иначе говоря, только выход за пределы отдельных высказываний (тем более – частей высказываний) может обеспечить совершенствование текста.

В заключение подчеркнем, что целостное композиционное мышление позволяет автору улучшать текст как форму, вместе с тем гармонизируя содержание. Благодаря такому мышлению автор подчиняется целостности текста, в процессе саморедактирования углубляя и расширяя его содержание. Поэтому вполне обоснованно можно считать, что текст является формой не только выражения знания, но и его развития. Ясно, что развитие знания – это тернистый путь в неизвестное, сопровождаемый не только интеллектуальной радостью формирования (и формулирования!) мысли, но и неизбежными погрешностями при ее выражении.

Завдання 3. Прокоментуйте система мовних засобів запропонованого наукового тексту (Холявко І. Термінологічна культура як ресурс ефективної науково-професійної комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.didling.org.ua/ojs/index.php/ling/article/view/18/52>) й особливості їх використання

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Термінознавство на сучасному етапі розвитку є не просто міждисциплінарною галуззю знань на перетині лінгвістики, логіки та відповідних науково-технічних спеціальностей, а й охоплює прикладні проблеми систематичного запису, збереження й оброблення термінологічної інформації. Основні напрями українського термінознавства пов'язані з питаннями впорядкування науково-технічної термінології, запозичень та перекладу термінів, словотворення у сфері термінології, правопису і транслітерації тощо. Ці проблеми зумовлюють інші, зокрема проблему викладання основ наук у загальноосвітній школі та різноманітних наукових дисциплін у вищій школі.

Розширення функціонально-стильового використання української мови спричинило появу численних розвідок української фахової термінології з метою впорядкування її, кодифікації й активного впровадження в професійне мовлення. Термінологічний пласт національної лексики досліджено в різноманітних наукових працях таких українських мовознавців-термінологів, як Т. Бевз (термінологія педагогіки), О. Боровська (національні та інтернаціональні терміни у галузі фізичної культури та спорту), М. Вербенець (історія становлення юридичної термінології), І. Волкова (фізична термінологія), О. Гриджун (термінологічна лексика художньої різьби по дереву), М. Навальна (дієслівна лексика соціально-економічної сфери), Г. Наконечна (хімічна термінологія), Л. Симоненко (формування біологічної термінології), С. Овсейчук (екологічна термінологія) та ін. М. Комова зазначає, що «терміносистема сучасної української мови є потужною лінгвістичною базою соціальних комунікацій, на основі якої формуються, усталюються і функціонують усі сфери науково-професійної діяльності» [4, с. 116]. Термінологія нині набуває статусу основного засобу формування ідей, «саме з допомогою наукової термінології відбувається кодування і декодування наукової інформації, наукових понять у каналах комунікації і, таким чином, поширення соціальної наукової інформації» [4, с. 116].

Наука, як відомо, є джерелом і чинником освіти. Саме тому стратегія навчання термінології спеціальності у ВНЗ передбачає насамперед опанування студентами поняттєвого змісту терміноодиниць свого фаху, які є «когнітивними знаками, що виступають вербальними репрезентантами наукових концептів» [7, с. 168]. Знання термінологічного апарату забезпечує адекватне розуміння всього джерела наукової інформації, адже терміни «набувають функції лексичних маркерів мови для спеціальних цілей, асоціюючись із «інформаційними вершинами» речення, мікротексту, фахового тексту, дискурсу» [4, с. 168]. Аналіз проблем мовно-мовленнєвої підготовки спеціалістів у вищій школі засвідчує невідповідність у терміновживанні під час продукування текстів фахового спрямування, недостатній рівень оволодіння усвідомленим читанням фахових текстів, насичених термінами, – усе це негативно впливає на розвиток мовної особистості фахівця і потребує вдосконалення вмій і навичок професійного мислення і мовлення студентів, зокрема у сфері термінознавства і терміновживання. Зрештою, студенти, навіть володіючи певними мовними навичками, часто неспроможні стилістично грамотно скласти власний науковий текст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на те, що якість професійного спілкування значною мірою залежить від якості вживаної термінології, яка стає запорукою надійності й ефективності професійного спілкування, термінологічна компетентність є важливим складником фахової культури. Опанування поняттєвої сфери обраної спеціальності, вербально представленої засобами національної термінології, – актуальне завдання сучасної університетської освіти. Українська термінологія в лінгводидактичному вимірі є предметом зацікавлення багатьох науковців: Т. Кияка, Г. Онуфрієнко, Е. Огар, Н. Артикуци, О. Туркевич, Я. Януш, В. Дубічинського, Г. Величко та ін. Однак специфіка вдосконалення студентами – майбутніми педагогами, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр», термінологічного апарату обраного фаху не була предметом вивчення і є актуальною, адже одне із завдань термінознавства – сприяти вихованню культури терміновикористання серед учених та викладачів вишів і шкіл. Крім того, сучасний спеціаліст, що здобуває освітньо-кваліфікаційний рівень магістра, – насамперед науковець, а організація і проведення наукового дослідження вимагають написання власного тексту й оформлення його у вигляді магістерської роботи, що неможливо без навичок і вмінь у галузі наукового мовлення, у тому числі й у сфері терміновживання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У публікації ставимо за мету окреслити передумови формування термінологічної культури майбутніх педагогів як сутнісної основи загальної фахової компетентності та першооснови фахової ерудиції, обізнаності, професіоналізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед визначимося зі змістом принципового для нашого викладу поняття «термінологічна культура». Услід за Е. Огар під термінологічною культурою розуміємо «комплекс мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок фахівця, за допомогою яких формується фундамент теорії і практики фаху, необхідний для глибшого осмислення й засвоєння його поняттєвої і категоріальної бази, для реалізації найрізноманітніших актів дослідницького, творчо-аналітичного та практичного характеру, що формують здатність фахівця-мовця до самостійного термінотворення і терміноупорядкування» [5, с. 34]. Складниками термінологічної культури, на думку дослідниці, є володіння термінним словником, постійне його поповнення; володіння навичками ефективної роботи з джерелами, необхідними для розв'язання завдань лінгвістичного і термінознавчого характеру; уміння аналізувати термінний матеріал щодо його походження, структури, способу творення, нормативності, ступеня засвоєння мови, актуальності та ін.; уміння виявляти на основі попередньо описаних знань помилки і вади у терміновживанні й, відповідно, усувати їх; уміння розрізняти продуктивні й непродуктивні моделі термінотворення, використовувати їх для творення чи вдосконалення термінного матеріалу [4, с. 34].

Термінологічна культура майбутніх педагогів формується поетапно, починаючи з ознайомлення з логіко-пояттєвою і термінною базою спеціальності під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» на першому курсі університету. Знайомство з теоретичними основами

лінгвістичного вчення про термін і термінологію починається з усвідомлення специфіки терміна порівняно із загальноживаним словом, висвітлення його основних ознак: співвіднесеність із поняттям, наявність дефініції, точність, однозначність, експресивно-стилістична нейтральність, системність, стандартизованість, стилість, коректність, сталість. Однак досвід викладання в магістратурі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка культури наукової української мови для спеціалістів різних профілів дає підстави стверджувати, що досить невиразне уявлення магістрантів про терміносистему фаху, зумовлює недостатній рівень термінологічних знань, труднощі логічного й послідовного викладу інформації в межах професії. Вважаємо, що в університетській освіті лінгводидактична робота, спрямована на вироблення у студентів загальних уявлень про терміни, терміносистему, шляхи і способи термінотворення, умінь та практичних навичок грамотного і доречного термінвикористання, створення власних текстів як вербальних носіїв фахової інформації, має здійснюватися в аспекті актуалізованих часом національних пріоритетів, спиратися на мовленнєвий досвід, набутий студентами під час опанування спеціальних дисциплін, та відбуватися на лінгвістичних засадах.

Актуальні проблеми термінознавства, термінологіки та термінографії відображено в навчальній програмі університетської дисципліни «Культура наукової української мови» (змістовий модуль «Сучасна українська термінологія»), яка викладається кілька років поспіль для магістрантів Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка. Репрезентація української термінології на заняттях із культури наукової української мови передбачає ознайомлення з такими питаннями: 1. Термінознавство як міждисциплінарна наукова галузь. 2. Становлення української наукової термінології. 3. Український термін як національно-культурне явище. 4. Росіянізми в українській термінології. 5. Англіцизми (американізми) у різних терміносистемах і обґрунтування доцільності їх уживання. 6. Роль інтернаціоналізмів і їх національних відповідників у різних терміносистемах. 7. Способи називання термінів. 8. Проблеми перекладу термінів у фахових текстах. 9. Витоки та сучасний стан української термінографії.

Термінологія – «найголовніший, постійний і визначальний компонент наукового стилю мови» [6, с. 118], тому стан розвитку мови визначає нормативність сучасної термінології. П. Селігей стверджує, що є «серйозні підстави говорити про кризу чи принаймні передкризовий стан сучасного наукового стилю» [10, с. 174]. Зокрема, він звертає увагу на термінологічне безкультур'я, яке полягає у «захарашенні» тексту малозрозумілими новотворами (евентуально-віртуальні парадигми, асиметрична структурно-аккумулятивна взаємодія), у вигадуванні непотрібних синонімів для звичних термінів (знижений елемент рельєфу замість низовина, фактологічна апробація замість перевірка), у зловживанні запозиченнями (симультанний замість одночасний, вербалізувати замість висловлювати, континуїтет замість безперервність) [9, с. 15]. Н. Зелінська зауважує, що «наукові тексти останніх 25–30 років засвідчують, по-перше, загальний низький рівень мовної культури наукових публікацій; по-друге, паразитуючий на цьому тлі так званий вербально-термінологічний снобізм – свідоме, навмисне ускладнювання стилю мови науки, за яким відчувається бажання зробити її недоступною для

непосвячених, через що ускладнюються очевидні і прості речі» [2, с. 13]. З огляду на це вважаємо доцільним ознайомити магістрантів із явищем, яке називається «науковий жаргон», який, «попри позірну схожість на науковий стиль, насправді є його підробкою, антиподом, бо не має нічого спільного з його узвичаєними стандартами» [9, с. 15]. Виконання завдань, пов'язаних із добором та аналізом зразків псевдонаукового стилю, виявленням вад терміновживання, є корисним для майбутніх освітян і науковців, адже розвиває аналітичні здібності, дає можливість поєднати ґрунтовні фахові знання зі знанням мовних законів і механізмів функціонування як логіко-поняттєвої, так і лексичної підсистем терміносистеми. Отже, термінологічна культура формується «на синтезі фахової ерудиції з мовознавчою, у тому числі термінознавчою» [5, с. 34].

Наукова термінологія відображає досягнення науки і техніки на кожному етапі розвитку суспільства. У термінології закодовано історію й культуру народу. Історичне термінознавство вивчає історію термінів і терміносистем з метою виявлення тенденції утворення та розвитку їх, що, у свою чергу, дає можливість висловити слушні рекомендації щодо їхнього упорядкування. Наукова термінологія в українській мові поступово стабілізувалася, конкретизувалася, набула системного характеру, по-новому кодифікувалася у зв'язку з новими суспільно-політичними змінами, прагненням до соціального й політичного самоутвердження її носіїв. Отже, для формування термінологічної культури освітянина необхідно акцентувати увагу не лише на синхронному, але й на діахронному аспекті вивчення термінології обраного фаху. Діахронія розвитку номінацій у певній галузі засвідчує, що «до основних питань термінознавства завжди належала проблема відбору з найрізноманітніших варіантів єдиної назви спеціального поняття і органічного її входження в лексичну підсистему національної мови» [8, с. 47]. Тому «відбір терміна з низки синонімічних і конкуруючих найменувань має здійснюватись з урахуванням його генетичної характеристики, семантичних і словотвірних можливостей, граматико-стилістичних ознак» [1]. Крім цього, слушно видається думка про те, що «скільки б не наголошували на семантичних чи естетичних критеріях добору терміна, історія розвитку різних галузей знань засвідчує, що найчастіше перевагу надають терміну, що має найтривалішу традицію ужитку, часто у супереч згаданим вище принципам» [8, с. 47 – 48]. Дослідження генезису термінології обраного фаху підвищує ефективність опанування термінологічного апарату мови спеціальності, забезпечує перспективи самоосвіти в подальшому науковому і професійному зростанні.

Важливою проблемою сучасного українського термінознавства є «питання про те, як зберегти національний дух української термінології в умовах широких глобалізаційних процесів сучасності» [8, с. 48]. В. Пилецький так визначає проблему українського терміна як національно-культурного феномена: «у яких тематичних чи інших групах назв спеціальних понять виявляється мовна специфіка українського терміна, на які рівні мовної структури необхідно звернути особливу увагу, щоб узгодити семантичні і прагматичні вимоги до терміна і не втратити його українськомовного духу» [Там само, с. 48].

Актуальною ономасіологічною проблемою термінології є вибір національної чи чужомовної назви на позначення наукового поняття. Вважаємо,

що особливу увагу магістрантів слід звернути на проблему нормалізації та стандартизації наукової термінології, що актуалізує гостродискусійне питання про співвідношення в ній національного й іншомовного. Запозичені лексеми є в кожній мові. Кількість їх залежить від того, чи мова повністю абсорбує ці слова у свою систему, чи, навпаки, відштовхує їх, намагається знайти для них відповідні аналоги на національному ґрунті. Багато таких слів є термінами. Українській мові також притаманні такі спеціальні назви. Одні з них пристосувалися до нашої мови, отримали національну афіксацію, стали продукувати словотвірні ланцюжки та гнізда, інші ж так і залишилися у своєму первісному вигляді, лише в нашій транслітерації.

Досвід викладання свідчить про те, що значна кількість майбутніх педагогів і науковців не відчуває неприродності низки коренів або афіксів в українських відповідниках російських лексем і не усвідомлює того, що запозичення з англійської мови не тільки не збагачують словник українського науковця, але й витісняють із нього питомі слова і вирази. На практичних заняттях у процесі спостереження над особливостями функціонування термінів у різних жанрах наукового мовлення, аналізу помилок у писемному й усному мовленні акцентуємо увагу майбутніх фахівців освітянської галузі на тому, що «мислення мовними кліше, відсутність опору чужомовним словам і брак зусиль у пошуку відповідних українських мовних засобів вираження наукової думки знижує науковий потенціал українського ученого, робить його піддатливим до наукових схем та ідей, нав'язаних ззовні» [8, с. 53].

Для формування термінологічної культури магістрантів щодо відбору найприйнятніших назв спеціальних понять із низки дублетних найменувань, термінотворчих традицій варто організовувати дискусії, рольові ігри, практикувати публічні виступи, проблемні завдання тощо. Таке навчання найприродніше моделює зовнішнє соціальне оточення, вчить публічної комунікації, зрештою, сприяє соціалізації людини та її вмінню раціонально і корисно діяти в суспільстві.

Лінгвісти й педагоги довели: чим більше людина опановує слів, тим ширшими стають її уявлення про світ. Зі збагаченням лексичного запасу збільшується обсяг поняттєвого апарату, уможливлується точне передавання логічних зв'язків, легше даються аналіз та узагальнення. На сучасному етапі формуються нові напрями термінознавства, зокрема когнітивне (когнітивно-дискурсивне), або гносеологічне, термінознавство, яке займається дослідженням ролі термінів у науковому мисленні та знаннях, форм репрезентації наукового знання в ментальному просторі фахівця. Формування термінів зумовлене мовною свідомістю людей, які створюють інформаційний світ спеціальних знань. У контексті когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичного знання термін – це засіб отримання, фіксації, зберігання, оброблення, трансляції професійних знань і, відповідно, професійного досвіду.

Когнітивне термінознавство на відміну від лінгвоцентричного значно розширює межі дослідження, розглядає термінологію як відкриту систему, синтезує позиції різних шкіл і напрямів. В. Івашенко, досліджуючи когнітивний потенціал термінопонять, подає його в різних форматах організації наукового знання: форматі дефініції (передбачає з'ясування меж наукових понять та

формування дефініцій), форматі ієрархії термінопонять, що їх на базі професійних знань та досвіду вибудовує суб'єкт пізнання, форматі наукового концепту, що передбачає організацію термінопростору за науковими концептами як ключовими, системотвірними термінопоняттями, форматі наукового тексту (дослідження когнітивних функцій терміноодиниць у різних текстах), форматі наукової епістемі (дослідження функцій терміноодиниць у різних ситуаціях професійного спілкування й підготовки спеціалістів), форматі гносеми (декодування інформації, закладеної в термінологічній одиниці) [3].

Урахування здобутків означеного напрямку в процесі засвоєння термінологічних знань студентами магістратури сприятиме опануванню поняттєвої сфери обраної спеціальності, дасть змогу простежити проекцію терміносистеми як знакового шару мови на структури знань і пізнавально-креативні перспективи її користувачів, на результати категоризації та концептуалізації відповідної онтологічної сфери науковою спільнотою. Терміни, репрезентуючи поняття, є засобами наукового осмислення їх. Отже, «вправне терміновживання є не лише формальною вимогою до мовленнєвої компетенції фахівця – воно сприяє реалізації найважливіших функцій професійного мовлення – мисленнєвої, інформувальної та комунікативної» [5, с. 31].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики, її структури та семантики є одним із пріоритетних завдань сучасної лінгвістики. Сучасний освітній простір потребує якісної мовної освіти, спрямованої на формування широкого спектра лінгвістичних знань, умінь і навичок, у тому числі й у сфері термінознавства і терміновживання. Надзвичайно важливо, щоб опанування фахової термінології ґрунтувалося на чітких наукових і методологічних засадах термінознавства. Вивчення термінології забезпечує міжпредметний зв'язок навчальних дисциплін, що сприяє всебічному розвитку студентів. Лексичний аналіз термінів допомагає інтенсивному засвоєнню й запам'ятовуванню їх, поглиблене зацікавлення обраним фахом. Порівняння української термінології з іншомовною дає змогу навчитися уникати термінологічних запозичень, надмірне вживання яких небажане для будь-якої мови. Системний аналіз термінів збагачує словниковий запас магістрантів, виховує в них свідоме ставлення до лексичного значення слова, до правильного вживання його в різних сферах, виробляє навички користування словниками різних типів. В українських політичних і соціокультурних реаліях проблема культури фахового мовлення трансформується у проблему володіння українською мовою, зокрема її науковим жанрово-стилістичним ресурсом.

Література

1. Артикуца Н. Д. Мовно-термінологічна компетентність у професіограмі правника / Н. Д. Артикуца // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. / відп. ред. Л. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2003. – Вип. 5. – С. 23–29.
2. Зелінська Н. В. Який він, науковий стиль? / Н. В. Зелінська // Культура слова. – 1990. – Вип. 38. – С. 13.
3. Іващенко В. Л. Когнітивне термінознавство : перспективи розвитку / В. Л. Іващенко // Термінологічний вісник. – 2011. – № 1. – С. 47–54.
4. Комова М. В. Ресурси соціальної наукової комунікації в аспекті розвитку українського термінознавства у роки незалежності України / М. В. Комова // Вісник Львів. ун-ту. Серія «Журналістика». – 2011. – Вип. 34. – С. 116–122.

5. Огар Е. І. Українська видавнича термінологія: нормалізаційні та функціональні аспекти / Е. І. Огар // Українське журналістознавство. – 2009. – Вип. 10. – С. 31–35.

6. Онуфрієнко Г. С. Українська наукова мова в структурі сучасної університетської освіти як об'єкт лінгводидактики / Г. С. Онуфрієнко // Вісник Львів. ун-ту. Серія «Філологія». – 2010. – Вип. 50. – С. 117–122.

7. Онуфрієнко Г. С. Українська термінологія і лінгводидактичному вимірі / Г. С. Онуфрієнко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2010. – Вип. 5. – С. 167–174.

8. Пілецький В. Український термін як національно-культурне явище / В. Пілецький // Вісник Львівського університету: Сер. філологічна. – 2006. – Вип. 38, ч. 1. – С. 47–56.

9. Селігей П. Заговори, щоб я тебе побачив, або Мова науки очима лінгвіста / П. О. Селігей // Дзеркало тижня. – 2008. – 27 вересня (№ 36). – С. 15.

10. Селігей П. О. Науковий стиль української мови : ресурси оновлення / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 174–186.

Практичне заняття №4

Магістерська робота як науковий текст

Питання для самопереїрки

1. Види випускових робіт українською мовою.
2. Бакалаврське та магістерське наукові дослідження.
3. Науково-інформаційне забезпечення виконання наукової роботи.
4. Пошук тем та ідей.
5. Вимоги до написання магістерської роботи українською мовою.

Практичні завдання

Завдання 1. Опрацюйте різні матеріали щодо основних вимог до написання магістерської (наприклад: 1) Колоїз Ж. В., Остроушко О. А. Студентська наукова робота з української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/434/1/СТУДЕНТСЬКА%20НАУКОВА%20РОБОТА%20з%20УКРАЇНСЬКОЇ%20МОВИ.pdf>; 2) Вертипорох О. В., Іванова Н. П., Киченко О. С. Як написати наукову роботу з літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.cdu.edu.ua/19/1/Як%20написати%20наукову%20роботу%20з%20літератури.pdf>; 3) Основні вимоги до структури й оформлення кваліфікаційних робіт (магістерська робота) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jourm.univ.kiev.ua/files/mag_vumohy.pdf; 4) Матвєєва Т. С. Курсова, дипломна, магістерська робота: етапи виконання, структура, правила оформлення, норми бібліографічного опису [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/matveeva/matveeva_pravyla.pdf; 5) Рекомендації щодо змісту та структури магістерських дисертацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://era.kpi.ua/files/pol_mag_dip.pdf). Прокоментуйте специфіку магістерського дослідження загалом, особливості магістерської праці з різних наукових царин, зокрема й лінгвістичного та літературознавчого зразків.

Завдання 2. Висловіть власні міркування щодо теми та ідей запропонованого уривка наукового тексту (Шарко В.Д. Магістерська робота як показник якості науково-дослідницької підготовки майбутніх фахівців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_67/51.pdf). Які, на вашу думку, рекомендації для магістрів точних наук

допоможуть вам уникнути тих чи тих недоліків під час написання магістерської роботи з мовознавства / літературознавства. Проаналізуйте лексичні та граматичні засоби, використані в науковій праці. Відредагуйте текст.

Економічні і соціальні реформи, які здійснюються в Україні, значною мірою змінюють характер праці спеціалістів у різних сферах людського буття. Згідно з цим змінюються й вимоги до підготовки кадрів. Серед найголовніших можна виокремити розвиток спеціаліста творчого, ініціативного, здатного до запровадження у практику нових досягнень наукової і технічної думки. Неодмінною умовою виконання цієї вимоги є широке залучення студентів вищих навчальних закладів до науково-дослідницької роботи, безпосереднє включення їх до сфери наукового життя. У Законі України «Про вищу освіту» передбачено, що наукова і науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітньої діяльності й здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти.

Досвід свідчить, що розвиток наукових досліджень у вишах безпосередньо впливає на якість навчального процесу, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань студентів, а й сам процес навчання і його структуру, підвищуючи ступінь підготовленості майбутніх фахівців та їхній творчий потенціал. Згідно вимог до випускних робіт, у дипломних роботах повинні бути представлені елементи проведеного дослідницького пошуку, що характеризують здатність і підготовленість студента теоретично осмислити актуальність обраної теми, її науково-прикладну цінність, можливість проведення самостійного наукового дослідження і застосування отриманих результатів у практиці навчання студентів.

Таким чином випускні роботи виступають показником результативності науково-дослідницької підготовки майбутніх фахівців.

З існуючих кваліфікаційних рівнів найвищу підготовку до науково-дослідницької діяльності мають демонструвати магістри. Проте аналіз публікацій і результати нашої експертизи магістерських робіт природничо-математичного і технологічного профілю засвідчили певні недоліки в їх структурі, змісті й оформленні, які знижують якість дипломних робіт і свідчать про прогалини в підготовці фахівців даного рівня кваліфікації.

У контексті зазначеного проблема підвищення якості підготовки випускників до написання магістерських робіт є актуальною.

Метою даної статті є пошук шляхів і визначення способів підвищення рівня підготовки магістрантів до виконання і захисту випускних робіт.

До завдань дослідження увійшли:

- з'ясування вимог до змісту і оформлення магістерських робіт;
- виявлення типових недоліків виконання і оформлення магістерських робіт та аналіз причин їх появи;
- виявлення шляхів та способів підготовки випускників до виконання магістерських робіт з метою усунення виявлених недоліків.

Аналіз літератури дозволив встановити, що:

а) Магістр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у

певній галузі. Магістр повинен мати широку ерудицію, фундаментальну наукову базу, володіти методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, зберігання і використання наукової інформації, бути спроможним до творчої науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності.

б) Магістерська освітньо-професійна програма включає в себе дві приблизно однакові за обсягом складові – освітню і науково-дослідницьку. Зміст науково-дослідницької роботи магістранта визначається його індивідуальним планом і завданнями, які розробляються у перший місяць навчання у магістратурі.

в) На відміну від дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук, що є науково-дослідницькими працями, магістерська робота як самостійне наукове дослідження кваліфікується як навчально-дослідницька праця, в основу якої покладено моделювання більш-менш відомих рішень. Її тематика та науковий рівень мають відповідати освітньо-професійній програмі навчання. Виконання зазначеної роботи повинне не стільки вирішувати наукові проблеми (завдання), скільки засвідчити, що її автор здатний належним чином вести науковий пошук, розпізнавати професійні проблеми, знати загальні методи і прийоми їх вирішення.

При оцінюванні випускної кваліфікаційної роботи виходять з того, що магістр повинен уміти:

- формулювати об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження;
- складати план і розробляти модель процесу, який засвідчений у темі дослідження;
- вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій;
- використовувати сучасні методи наукового дослідження, модифікувати наявні та розробляти нові методи, виходячи із завдань конкретного дослідження;
- обробляти отримані дані, аналізувати і синтезувати їх на базі відомих літературних джерел;
- оформляти результати досліджень відповідно до сучасних вимог у вигляді звітів, рефератів, статей.

г) Магістерська робота як наукова праця досить специфічна. Перш за все, її відрізняє від інших наукових робіт те, що вона виконує кваліфікаційну функцію. У зв'язку з цим основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації та вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати наукові завдання.

Зміст магістерської роботи в найбільш систематизованому вигляді фіксує як вихідні передумови наукового дослідження, так і весь його хід, а також отримані при цьому результати. Причому тут не просто описуються наукові факти, а й проводиться їх всебічний аналіз, розглядаються типові ситуації, відповідно до обраної теми. Оформлення магістерської роботи подається у вигляді, який дозволяє зробити висновок, наскільки повно відображені та обгрунтовані положення, висновки і рекомендації, які містяться в роботі, їх новизна і значимість. Сукупність отриманих у такій роботі результатів повинна свідчити про наявність у її автора первинних навичок наукової роботи.

Експертиза магістерських робіт природничо-математичного, технологічного, педагогічного і методичного змісту, виконаних у ХДУ, дала підстави для висновку, що в них мають місце типові помилки, зокрема:

1. Не чітко сформульована тема дослідження.
 2. Мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно і не відбиває специфіки об'єкта і предмета дослідження.
 3. Назви розділів і підрозділів не відбивають реальну проблемну ситуацію в обраному напрямі наукових досліджень.
 4. Зміст роботи не відповідає поставленій меті або не розкриває тему повністю в її теоретичній або практичній частинах.
 5. Відсутній аналіз сучасних офіційних і нормативних документів, нової спеціальної літератури з теми дослідження за останні 2-10 років.
 6. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з теми роботи має форму анотованого списку і не відбиває рівня досліджуваності проблеми.
 7. При викладі матеріалу відсутні аргументованість суджень та точність наведених даних, а також визначення базових понять, на яких будуються моделі досліджуваних процесів.
 8. Користуючись мовою науки автори намагаються включати до тексту таблиці, формули, символи, діаграми, схеми, графіки тощо, проте допускають помилки в їх поданні і текстовій інтерпретації.
 9. Не розкрито зміст та організацію особистого експериментального дослідження (його суть, тривалість, місце проведення, кількість обстежуваних, їхні характеристики), поверхово висвітлено стан навчання учнів за експериментальною моделлю.
 10. Кінцевий результат не відповідає меті дослідження, висновки не відповідають поставленим завданням.
 11. У роботі немає посилань на першоджерела або вказані не ті, з яких запозичено матеріал.
 12. Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без дотримання вимог державного стандарту.
 13. Як ілюстраційний матеріал використано таблиці, діаграми, схеми, запозичені не з першоджерел, а з підручника, навчального посібника, монографії або наукової статті.
 14. Робота являє собою компіляцію інформаційних повідомлень, підготовлених іншими авторами, або плагіат.
 15. Обсяг та оформлення роботи не відповідають встановленим у ВНЗ вимогам, мають місце неохайність і помилки.
 16. Під час захисту робіт автори вживають мовні конструкції, в яких застосовується особовий займенник «я» («я довів», «я отримав») та ін.
- Наявність зазначених недоліків суттєво знижує якість магістерської роботи і свідчить про недостатній рівень підготовки магістрантів до науково-дослідницької роботи. Пошук причин появи таких недоліків у науково-дослідницькій діяльності магістрантів дозволив встановити, що:

А) Головною умовою результативності науково-дослідницької діяльності є її безперервність та наступність, адже з кожним курсом студенти набувають за обраною темою наукового пошуку нові знання щодо попередніх. Починаючи з

другого курсу, за допомогою викладачів вони мають навчитись обирати напрям та тему наукового дослідження (під час підготовки курсових робіт), вміти шукати й накопичувати інформацію, аналізувати її та робити висновки, готувати реферати, писати курсові роботи, наукові статті, тези, доповіді, магістерську роботу.

Б) З метою підготовки студентів до зазначених видів діяльності до навчальних планів більшості спеціальностей включено дисципліну «Основи наукових досліджень», завданням якої є надання студентам необхідного обсягу знань у галузі наукових досліджень, підготовка їх до самостійного виконання наукової роботи, ознайомлення з формами звітів та методикою підготовки повідомлень, доповідей, наукових статей, курсових та дипломних робіт.

У результаті вивчення теоретичних курсів та виконання досліджень за обраною тематикою студент повинен засвоїти методологію і методiku наукових досліджень, а також навчитись відбирати та аналізувати необхідну інформацію, формулювати мету, завдання та гіпотезу, планувати та проводити експеримент, порівнювати його результати з теоретичними обґрунтуваннями проблеми; формулювати висновки наукового дослідження; складати звіти за результатами дослідження.

Для магістерських робіт специфічним є не лише зміст магістерської роботи, а й форма його викладу, яка характеризується певним ступенем абстрагування, активним застосуванням математичного апарату, засобів логічного мислення, комп'ютерних методик та математичної статистики. Уміння здійснювати ці дії мають формуватися у студентів поступово, збагачуючи досвід із їх застосування на практиці. Реальний стан готовності студентів до виконання цих дій свідчить про те, що накопиченого ними досвіду недостатньо для самостійного виконання різних видів наукових робіт. Це виявляється у їх невмінні самостійно складати завдання з підготовки випускних робіт, розробляти індивідуальну програму дослідницької роботи під час науково-дослідницької практики, підготувати звіт про їх виконання, написати статтю до збірки «Магістерські студії», оформити магістерську роботу відповідно до вимог.

Аналіз причин такого становища, дозволив дійти висновку, що:

– обмаль годин, відведених на вивчення «Основ наукових досліджень», не дає змоги студентам засвоїти алгоритм визначення основних елементів вступу наукової роботи та структури наукового дослідження;

– інноваційний характер інформації з методологічних основ наукових досліджень утруднює її сприйняття студентами, а відсутність часу на виконання достатньої кількості практичних завдань унеможлиблює її якісне засвоєння;

– мають місце порушення систематичності і послідовності у навчанні студентів основ науково-дослідницької діяльності через недотримання викладачами вимог до керівництва виконанням та оформленням курсових робіт на 2-4 курсах;

– відсутні умови для залучення студентів до наукових досліджень на 2-3 курсах, через що досвід з виконання науково-дослідницької роботи втрачається;

– низька мотивація багатьох студентів до науково-дослідницької діяльності є причиною відсутності в них бажання приймати участь у студентських науково-практичних конференціях.

З метою усунення зазначених недоліків нами були розроблені заходи, до складу яких увійшли:

- підсилення уваги студентів до наукових досліджень шляхом урахування при виборі тематики дипломних і курсових робіт важливих для суспільства на сучасному етапі його розвитку напрямів, проголошених у новітніх нормативних документах. Наприклад, для освітньої галузі це завдання, пов'язані з переходом школи на компетентнісний вимір якості освіти, впровадження нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та Концепції профільного навчання, розвиток творчих здібностей учнів шляхом залучення їх до дослідницької діяльності, розробка технологій компетентнісного навчання та методика розробки і впровадження елективних курсів та ін.);

- включення до методичних рекомендацій з написання курсових і випускних робіт порад щодо визначення об'єкту, предмету, мети і завдань дослідження з обраної теми у межах конкретної навчальної дисципліни (фізика, педагогіка, методика навчання фізики та ін.), а також оформлення робіт та вимог до їх захисту й оцінювання;

- складання для студентів орієнтовного алгоритму можливих дій, до яких він може залучатися під час самостійного розроблення індивідуальних завдань наукових досліджень під час навчальної і науково-дослідницької виробничих практик;

- щорічне проведення на факультеті фізики, математики та інформатики Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, у якій можуть приймати участь всі студенти факультету;

- залучення студентів до участі у виконанні наукових досліджень кафедри і заслуховування їх виступів на засіданнях проблемних груп;

- мотивація студентів до участі у конкурсах студентських науково-дослідницьких робіт різних рівнів та наукових конференціях інших навчальних закладів України;

- залучення магістрантів до консультування студентів молодших курсів з питань написання курсових робіт, статей і тез доповідей на конференцію під час науково-дослідницької практики на п'ятому курсі та ін.

В якості прикладу переліку дій, до яких можуть залучатися студенти під час складання індивідуальних науково-дослідницьких завдань з напрямів досліджень кафедри фізики та методики її навчання, наведемо такі:

у випадку проведення експериментальних досліджень з фізики:

- опрацювати літературу з проблеми дослідження;

- написати теоретичний розділ магістерської роботи за узгодженням з науковим керівником планом;

- розробити модель експериментальної установки для дослідження

- підібрати обладнання для створення експериментальної установки, призначеної для дослідження;

- виготовити установку для дослідження залежності між

- розробити програму проведення досліджень залежності ... із застосуванням розробленого устаткування;

- провести експериментальне дослідження явища ... або залежності між величинами... та зробити необхідні розрахунки;

- проаналізувати отримані результати і зробити висновки;
- здійснити статистичну обробку результатів експерименту (за необхідності);
- описати експериментальний і статистичний матеріал у другому розділі магістерської дисертації за узгодженим з науковим керівником планом;
- підготувати за результатами експерименту статтю або тези доповіді на Всеукраїнську студентську науково-практичну конференцію;
- підготувати роботу на конкурс студентських наукових робіт;
- у випадку проведення теоретичних досліджень з фізики:
 - вивчити літературу по темі дослідження;
 - оформити теоретичний розділ, в якому висвітлити основні теоретичні положення досліджуваної проблеми, що існують в сучасній науці, задачі які будуть розв'язуватися у випускній роботі;
 - обґрунтувати вибір моделі, яка буде використана при розв'язуванні поставленої задачі, описати цю модель, визначити межі її застосування, зазначити переваги та недоліки;
 - у випадку, коли метою роботи є створення комп'ютерної моделі, розробити алгоритм програми та саму програму для комп'ютерного моделювання заданого процесу, дослідити процес на комп'ютерній моделі при різних значеннях вхідних параметрів. Проаналізувати отримані результати і порівняти їх з літературними даними, отриманими експериментально. Зробити висновок про коректність розробленої комп'ютерної моделі;
 - у випадку, коли завданням дослідження є проведення розрахунків на основі обраної моделі, описати поставлену задачу, обрану модель взаємодії або процесу, описати математичний апарат, який буде використовуватися при розрахунках або комп'ютерну програму для наближених розрахунків. Провести розрахунки для різних режимів процесу або для різних точок середовища і моментів часу.

Порівняти результати розрахунків з експериментальними результатами, оцінити похибку визначення параметрів на основі застосованої моделі, зробити висновок про межі застосування вибраної моделі.

Завдання 3. На основі запропонованого тексту (Радковська Л. М. Деякі питання організації та підготовки магістрантів до науково-дослідної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apkant_2012_12_63.pdf) сформулюйте основні етапи створення магістерського тексту. Які, на вашу думку, важливі моменти організації та підготовки магістерського дослідження залишилися поза увагою автора статті?

Сьогодення висуває нові вимоги до вищої гуманітарної освіти, наукової компетентності фахівця – людини, здатної творчо мислити, свідомо орієнтуватися в інформаційному, науковому просторі та самостійно опановувати світоглядні парадигми. Глибоке усвідомлення інноваційних явищ і вміння їх розв'язувати за допомогою неординарних методів неможливе без володіння науковим апаратом і логікою наукового процесу, вміння аналізувати й прогнозувати його подальший розвиток. У теорії та практиці вищої школи накопичено значний досвід, що є

основою наукової підготовки магістра та передбачає формування узагальнень на високому рівні художньо творчого мислення, загальної культури.

Питання магістерської підготовки в умовах багаторівневої структури вищої школи розглядали в своїх публікаціях Н.Батечко, С.Вітвицька, О.Єременко, Г.Падалка, В.Радкевич, В.Сенашко та ін. Так, Н.Батечко розглядала український досвід та проблеми вдосконалення національної системи підготовки магістрів на основі зарубіжного досвіду. С.Вітвицька висвітлювала у своїх роботах сутність і зміст сучасної вищої освіти, зокрема питання світоглядних і морально-етичних ідей, якими має оволодівати студент на основі знань, умінь та навичок. Г.Падалка розкрила питання, пов'язані з теоретичними та методичними засадами написання магістерських робіт. З кожним роком проблема підготовки магістрів стає досить популярною та активно обговорюваною фахівцями різних галузей науки.

Якщо проаналізувати організацію науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах, то побачимо, що вона становить цілісну систему. Так, починаючи з I курсу студенти, готуючись до семінарських, практичних чи лабораторних занять із різних дисциплін, знайомляться з історичною, філософською, мистецтвознавчою, психолого-педагогічною літературою, основними видами наукової продукції. На II курсі вони працюють із літературними джерелами, висвітлюючи їх зміст у рефератах, наукових доповідях, студентських конференцій, семінарах тощо.

У період практики, час якої припадає на III-V курси, кожен із них намагається провести невеликий експеримент із проблеми, запропонованої керівником-методистом, результати якого знаходять висвітлення в курсових роботах із психолого-педагогічних чи фахових дисциплін.

Отримавши диплом бакалавра, кращі з числа студентів стають магістрантами. Результатом їхньої роботи є магістерська дисертація – покликана узагальнити результати власного наукового пошуку, наукове обґрунтування й практичне вирішення обраної проблематики дослідження.

Використання терміна «дисертація» не випадкове, адже «dissertatio», в перекладі з латини, означає дослідження, роздум, тобто форма науково-дослідної роботи, що має кваліфікаційний характер, підготовлена для публічного захисту задля отримання наукового ступеня. Як показує сучасна практика, у магістрантів на початковому етапі їхньої наукової роботи, виникають питання методологічного характеру. Пояснюється це просто: їм бракує досвіду організації своєї роботи, використання методів наукового пізнання та застосуванні логічних законів.

Тож мета статті – розглянути питання, пов'язані з організацією й підготовкою магістрантів до науково дослідної роботи у ВНЗ.

Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації «бакалавр» або «спеціаліст» здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування і продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі. На відміну від «бакалавра» та «спеціаліста», магістр повинен мати широку ерудицію, фундаментальну наукову базу, володіти методологією наукового пошуку, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, зберігання і використання наукової інформації, бути спроможним до науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності.

Для молодих науковців, що тільки починають свою дослідницьку діяльність, важливо не тільки добре знати основні положення щодо магістерської роботи, як кваліфікаційної, але й мати хоча б загальне уявлення про *методологію наукової творчості*. В перекладі з грецької *methodos* – спосіб, метод, а *logos* – наука, знання. Отже, це вчення про правила мислення при створенні теорії науки, або, іншими словами, стратегія наукового пізнання, визначення об'єкту та предмету дослідження, його мети і завдань, визначення методів дослідження.

Будь-яке наукове дослідження – від творчого задуму до оформлення роботи – здійснюється магістрантами індивідуально. Але можна окреслити загальні методологічні підходи до його проведення, які прийнято називати «вивченням» у науковому розумінні.

Сучасне науково-теоретичне мислення проникає в сутність явищ та процесів, що вивчаються. Це можливо за умов цілісного підходу до об'єкту вивчення, розгляду цього об'єкту у розвитку, тобто при обов'язковому застосуванні історичного підходу до його вивчення. Відомим є факт, що нові наукові результати та раніше накопичені знання знаходяться у діалектичній взаємодії. Найкраще й прогресивне із старого переходить у нове і дає йому силу і дієвість. Часом забуте старе знову відроджується на новій науковій основі і проживає ніби друге життя, але в іншому, більш досконалому виді.

Вивчати в науковому сенсі – означає проводити пошукові дослідження, заглядаючи у майбутнє. Уява, фантазія, мрія, що спираються на реальні досягнення науки і техніки, є важливими факторами наукового дослідження. Але в той же час, наукове вивчення обумовлене застосування наукового передбачення.

Під час організації наукового дослідження важливо все. Концентруючи увагу на ключових питаннях теми, не можна не враховувати так звані супутні факти, які, можливо, здаються мало значущими. Часто стається так, що саме ці факти ховають за собою початок важливих відкриттів. Накопичення наукових фактів у процесі дослідження – процес творчий, в основі якого лежить задум та ідея. Разом із тим, розвиток ідеї до стадії розв'язання задачі відбувається як плановий процес наукового дослідження. Саме наукове дослідження – процес складний, що вимагає активного пошуку в роботі магістранта, максимального напруження його думки і дій.

Починаючи працювати над магістерською роботою, студенту потрібно засвоїти мову, на якій спілкуються між собою науковці. Мова науки є досить специфічною, адже в ній чимало понять, термінів. Від рівня оволодіння понятійним апаратом буде в подальшому залежати й те, наскільки точно, грамотно і зрозуміло будуть викладені та відтворенні думки магістранта, або роз'яснені ті чи інші факти в дослідженні.

Уміння логічно побудувати власну думку, чітко викласти її зміст – одна з вимог наукового дослідження, що веде до усвідомлення термінологічного апарату та набуття методологічних основ наукового дослідження.

Увесь хід наукового дослідження вкладається у таку логічну схему:

1. Обґрунтування актуальності обраної теми.
2. Постановка мети та конкретних завдань дослідження.
3. Визначення об'єкту й предмету дослідження.
4. Вибір методу (методики) проведення дослідження.

5. Опис процесу дослідження.

6. Формулювання висновків та оцінок отриманих результатів.

Обґрунтування актуальності обраної теми – початковий етап будь-якого дослідження, але відповідно до наукової роботи, поняття «актуальність» має одну особливість.

Магістерська дисертація є кваліфікаційною роботою, а тому такі моменти, як: чому автор обрав цю тему, наскільки вірно він її розуміє та оцінює з точки зору сучасності та наукової значущості характеризує його наукову зрілість й професійну підготовленість. У багатьох випадках тему магістрант визначає разом із науковим керівником, користуючись тематикою, розробленою кафедрою, але є випадки, коли темою магістерської стає і власна проблематика магістранта.

Обираючи тему роботи, обов'язково треба врахувати попередні надбання в обраній галузі. Краще, зорієнтуватися на проблемі вузького спрямування, що, на думку фахівців, сприятиме глибокому її вивченню та висвітленню. Правильна постановка та чітке формулювання нових проблем мають важливе значення. Вони визначають стратегію дослідження і напрям наукового пошуку. Вважається, що сформулювати наукову проблему – значить продемонструвати уміння відділити головне від другорядного, з'ясувати те, що вже відоме науці, і те, що потрібно знайти з предмету дослідження. Таким чином, якщо магістранту вдається окреслити кордони між знаннями та незнаннями предмету дослідження, йому не важко визначити й наукову проблему, і відповідно, сформулювати її суть.

Від доказів актуальності обраної теми логічно перейти до формулювання мети дослідження, а також вказати конкретні завдання, які необхідно буде вирішувати у відповідності до мети. Це робиться у формі перерахування, тобто: вивчити..., описати..., встановити..., з'ясувати.... тощо. Формулювання цих завдань необхідно робити чітко та продумано, адже їх розв'язання створить зміст розділів магістерської роботи.

Наступний крок – формулювання об'єкту та предмету дослідження.

Об'єктом виступає процес або явище, що впливає на проблемну ситуацію та обране для вивчення. Предмет – те, що знаходиться в межах об'єкту. В об'єкті виділяється та частина, яка слугує предметом дослідження. Саме на предмет спрямоване дослідження магістра, адже предмет визначає тему наукової роботи.

Вибір методів дослідження виступає важливим етапом дослідження. Методи виступають інструментом у досягненні фактичного матеріалу та необхідною умовою для досягнення поставленої в роботі мети. Найчастіше в педагогічних дослідженнях використовують емпіричні (досвідні) та теоретичні методи, з якими магістранти знайомляться більш детально. Зрозуміло, що науковець, який добре знає методи дослідження і можливості їх використання, витрачає менше сил і працює з більшою ефективністю. Разом із тим, слід пам'ятати, що точні методи – єдиний компонент, що забезпечує успіх у науковій роботі. Однак використання правильних методів направляє хід думки молодого науковця.

Опис процесу дослідження – основна частина магістерської роботи, в якій висвітлюються методика й техніка дослідження з використанням логічних законів та правил.

Основному тексту кожного розділу може передувати передмова з коротким описом вибраного напрямку й обґрунтуванням застосованих методів дослідження. Наприкінці кожного розділу формують висновки зі стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних результатів, що дає змогу вивільнити загальні висновки від другорядних подробиць. Уміння правильно зробити висновки вимагає від дослідника знань норм наукової комунікації.

Для викладення суті досліджуваної проблеми слід використовувати аргументовані судження, точні факти, чітку логічність думки, що і вказує на те, що молодий вчений вміло володіє науковим апаратом.

Як показує практика, магістранти, що успішно оволоділи навичками дослідження і творчої роботи, легко включаються в професійну діяльність, перетворюють наукові знання в площину практичного використання. Володіння методологією та методами дослідження сприяє розвитку раціонального творчого мислення особистості, оптимальній організації наукової творчості в умовах практичної діяльності. Кваліфіковане володіння понятійним апаратом, методикою виконання та оформлення науково-дослідної роботи, здатність провести об'єктивну оцінку отриманих результатів є умовою активної участі особистості у вирішенні наукових завдань будь-якої складності.

Отже, науково-дослідна діяльність у вищій школі становить систему, яка передбачає формування у магістрів умінь аналізувати науково-педагогічну літературу, висвітлювати результати науково-теоретичних і дослідницьких пошуків не тільки в магістерській роботі, а й у інших наукових розвідках. Тож молодим науковцям необхідно вирішувати свої завдання, уміти приймати власні рішення, орієнтуватися в інформаційному просторі, нестандартно вирішувати складні наукові завдання, що дозволить від опанування окремих наукових категорій зробити крок до майбутніх відкриттів, кардинально нових технологій у навчанні. Це сприятиме формуванню особистості з творчим мисленням, здатної розробляти авторські, ексклюзивні програми, здійснювати педагогічний процес на високому інтелектуальному рівні.

Завдання 4. Обґрунтуйте доцільність власного магістерського дослідження. Прокоментуйте, які наукові ідеї матимуть подальше опрацювання.

Завдання 5. Репрезентуйте науково-інформаційне забезпечення власної магістерської праці. Схарактеризуйте методику вивчення та опрацювання наукової літератури.

Практичне заняття №5

Послідовність виконання магістерського дослідження

Питання для самоперевірки

1. Вибір актуальності теми та формування концепції дослідження.
2. Планування етапів дослідницької роботи.
3. Теоретичні та практичні джерела наукового дослідження.
4. Укладання картотеки (бази даних) дослідження.
5. Аналіз мовного матеріалу картотеки дослідження.
6. Методологія. Особливості застосування методів наукових досліджень.
7. Опрацювання, систематизація та моделювання матеріалу дослідження.

Практичні завдання

Завдання 1. Прочитайте обґрунтування актуальності тем магістерських наукових робіт, відповідно, 1) «Мовно-естетичні знаки культури в афористиці Тараса Шевченка»; 2) «Символічна парадигма в поезіях Ліни Костенко». Схарактеризуйте їх щодо повноти / неповноти. Які поради можна висловити авторам проілюстрованих праць. Відредагуйте подані зразки.

1. Афористичність – виразна стильова ознака української мови, в основі якої лежить низка лінгвістичних чинників, що сприяють утворенню афоризмів. До них зараховують художньо-естетичні, суспільно-історичні, соціальні фактори. Для афористичних висловів характерна стереотипність світобачення, поведінки тощо. Афоризми містять у своєму складі одиниці всіх рівнів мовної структури, яким властива експресія. Високий ступінь афористичності мови – це риса, притаманна творчості митців різних епох, одним із яких є Тарас Григорович Шевченко.

За час розвитку афористики було поставлено і розв'язано ряд важливих питань, але в сучасному мовознавстві ще залишилося чимало проблемних моментів. Афористична царина на сьогодні не є дослідженою повною мірою, науковці мають різні погляди на те, до якого розділу мовознавства слід зараховувати афоризм, до сьогодні немає чітко визначеної класифікації афористичних висловів, складністю є й окреслення меж афоризму.

Протягом останніх століть українська культура опинилася в затінку російської, тому її виокремлення та самоідентифікація є зараз актуальною. Саме в афоризмах як феномені духовної культури нації відображена система цінностей та ідеалів суспільства. Афоризм розкриває творчу манеру автора, його індивідуальний стиль, виявляє за допомогою мовних засобів власні світовідчуття. В афоризмах відбивається навикишнн діясність, під якою розуміємо процес формування понять, уявлень, відомостей про існування.

У сучасному українському й зарубіжному мовознавстві, незважаючи на велику зацікавленість науковців теоретичними і практичними аспектами афоризмів, остаточно ще немає ясності щодо їх сутності, визначення обсягу, аналізу структури, стилістичних особливостей і семантичного наповнення тощо. Довгий час представники широкого підходу розуміння фразеології відносили афористику до її складу (М. Алефіренко, Н. Амосова, Л. Скрипник, В. Ужченко, М. Шанський та ін.). Але афоризм, на відміну від фразеологізму, має структуру речення та встановлене авторство. Ці та інші підстави спричинили поглиблене вивчення цього питання науковцями. На сучасному етапі все більша кількість дослідників схиляється до думки, що афоризм слід розглядати в системі пареміології як окремої дисципліни (Г. Пермяков, Л. Савенкова, Н. Шарманова та інші). Ми підтримуємо цей погляд та відносимо афористику до пареміологічного рівня мови на основі спільних рис афоризму та власне паремії, які відрізняють ці одиниці пареміології від одиниць інших рівнів, а саме: функціонування на базі речення; стійкість формально-граматичної структури і лексичного складу; вираження суджень, узагальненої думки, моральна формула, алегорія; використання символіки, різних засобів мовної експресії; риси версифікації; самодостатня естетична вартість. Усе це засвідчує **актуальність** теми магістерської праці.

2. Неповторність Ліни Костенко більше духовна, ніж формальна, вона визначає її спосіб існування в сучасній літературі – сприйняття традиції і водночас наявність індивідуальних рис поетеси, яка завжди прагнула до вироблення власного, притаманного тільки їй стилю. Ліричне «я» поезії Ліни Костенко змагається з історією, порушує моральні проблеми, що стоять перед людиною ХХ століття, замислюється над жорстокістю цієї епохи, що так безпощадно знищувала будь-які вияви гуманності й водночас була сповнена гуманістичними ідеями.

Поняття «символ» дуже неоднозначне, існує тенденція до його сплутування та ототожнення зі схожими поняттями – «метафора», «алегорія», «емблема». Символ, з нашого погляду, відрізняється від метафори насамперед тим, що він має діалектичну природу, тобто, з одного боку, він тотожний до того, що в ньому символізується, а, з іншого, – істотно відрізняється від нього, причому два «предмети», що перебувають у символічному зв'язку, рівноправні. У метафорі різниця між образністю предмета та самим предметом не має принципового значення, метафора має значення сама собою, вказує на саму себе. Символ покликаний вийти за межі предмета, помножуючи повноту його власного буття, а функція метафори – використовувати чужі ознаки на власну користь. Щодо порівняння символу й алегорії, то вони різняться насамперед насиченістю ознак та можливістю витлумачення: смисл символу невичерпний, він досягається лише через інтуїцію, тоді як алегорія слугує ілюстрацією, поясненням певної ідеї та пізнається через діяльність свідомості.

Поняття символу значно ширше від поняття емблеми. Якщо емблема – точно фіксований, конвенційний, дещо умовний, але все ж загальноприйнятий знак, то символ не має конвенційного значення, існує в архетипному шарі колективної та індивідуальної свідомості, він не створюється, а відтворюється. У художніх творах символ розкриває прихований зміст понять, не перший погляд не помітний читачеві.

Дослідженням символів займалися як зарубіжні, так і українські науковці. Серед зарубіжних дослідників основні концепції символу було досліджено такими мовознавцями: С. Аверенцев, М. Бахтін, А. Костіна, М. Костомаров, Ю. Лотман, В. Рошаль, Ч. Пірса, В. Толкмачова, Е. Фромм, К. Юнг, Е. Штейнглєр. Серед українських дослідників поняття «символ» досліджували: В. Войтович, В. Давидюк, М. Дмитренко, В. Жайворонок, Т. Іванова, Г. Осадко, О. Потебня, О. Таран.

Ліна Костенко увійшла в літературу як шістдесятниця, авторка творів, присвячених нагальним проблемам тієї доби. Загострене відчуття сучасності завжди залишається одним із основних аспектів творчого доробку авторки.

Поетичні твори Ліни Костенко неодноразово ставали предметом різного роду наукових досліджень. Окремі аспекти творчості авторки ґрунтовно вивчали: Г. Грабович, І. Дзюба, Г. Жуковська, О. Забужко, Г. Клочек, Н. Лисенко, А. Нямуц, О. Пахльовська, Я. Поліщук, Е. Соловей та ін. Дослідники відзначають сучасність творів Ліни Костенко, підкреслюють злободенність звучання її поезії. Одним із основних способів творення художніх творів Ліни Костенко є використання символів. У її творах постають найрізноманітніші символи, вона надає звичайним словам прихованого змісту, роблячи з них символи. Твори Ліни Костенко мають різні категорії символів, різну тематику, вони несуть різне смислове навантаження.

Саме це вплинуло на вибір теми курсової роботи. Проте цілісного дослідження символів, зокрема, розробка їхніх парадигм чи класифікацій, на жаль, не має у сучасному мовознавстві, чим і зумовлене наше дослідження.

Твори поетичного доробку Ліни Костенко введені також до шкільного курсу української літератури. Ідейно-художнє навантаження її поезії дозволяє здійснювати навчально-виховний вплив на учнів, пробуджувати в них почуття прекрасного, формувати національну, культурну самосвідомість. Усе це дозволяє говорити про **актуальність** теми дослідження.

Завдання 2. Прокоментуйте обґрунтування актуальності, представлене в докторській дисертації «Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові».

Актуальність теми пропонованої дисертаційної роботи зумовлена об'єктивною потребою дослідити дериваційний потенціал похідних дієслів української мови на засадах основоцентричного підходу, систематизувати сукупність віддієслівних дериватів різної частиномовної належності за парадигматичним принципом, установити типові словотвірні парадигми вершинних словотвірних типів відіменникових, відприкметникових та відзвуконаслідувальних дієслів, що вможливить формування цілісної словотвірної парадигматики похідних дієслів. Важливо з'ясувати чинники, що обмежують словотвірну спроможність названих морфологічних типів похідних дієслів, впливають на заповнення морфологічних зон словотвірних парадигм. Особливо уваги заслуговує встановлення релевантних відмінностей у використанні засобів і відповідно способів творення віддієслівних дериватів, що посприяє визначенню їхньої словотвірної специфіки.

Завдання 3. Обґрунтуйте актуальність теми та сформулюйте концепцію власного магістерського дослідження.

Завдання 4. Представте планування етапів власної магістерської праці.

Завдання 5. Проілюструйте зразки (10 прикладів) картотеки передовсім лінгвістичних досліджень. Проаналізуйте її мовний матеріал.

Завдання 6. Схарактеризуйте особливості використаних методів дослідження в магістерській роботі «Лексичні засоби виразності в публіцистиці Івана Багряного» (1). Які методи, на вашу думку, залишилися поза увагою автора наукової праці. Порівняйте методи дослідження, якими послуговувалися автори кандидатської – «Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокulturі» – (2) та докторської – «Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові» – (3) дисертацій.

1. Мета, завдання та джерельна база дослідження визначили основні **методи** наукової роботи – теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних понять стилістики); критичний аналіз (дослідження основних підходів до класифікації лексичних засобів виразності); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про лексичні засоби виразності та їх використання у публіцистичних творах); системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його групування); описовий метод (опис особливостей вживання лексичних засобів виразності у творах).

2. **Методи дослідження** зумовлені комплексним підходом до вивчення знакової природи паралінгвальних фразеологізмів задля встановлення етнічних

відмінностей невербальної взаємодії на тлі її біологічної універсальності. Наукова інтерпретація фактичного матеріалу обґрунтувала вибір таких методів, як-от: *метод кореляції мовних і позамовних явищ*, що сприяє встановленню відповідностей невербальної поведінки мовлян і її відображення в семантиці фразем; *метод компонентного аналізу*, пов'язаний з описом семантичної структури досліджуваних лінгвоодиниць; *описовий метод*, обраний задля з'ясування структурно-семантичних особливостей ФО; *зіставний метод* та *етнокультурний коментар*, що дають змогу з'ясувати культурно-національні конотації паралінгвальних зворотів; частково використано *кількісний аналіз*.

3. Методи дослідження. Багатоаспектний характер досліджуваної проблеми зумовив використання комплексу лінгвістичних методів, зокрема: *описового* (для інвентаризації, таксономії й інтерпретації дериватів відсубстантивних, відад'єктивних та відзвуконаслідувальних дієслів, а також для характеристики мовних і позамовних чинників, що вплинули на словотвірну поведінку цих дієслів); *функційного*, репрезентованого методикою контекстуально-інтерпретаційного аналізу (для з'ясування семантичної структури слова в певному контексті, можливості розвитку нових відтінків значення чи, навпаки, звуження наявних) та методу *кількісних підрахунків* (для встановлення кількісних параметрів конкретних і типових словотвірних парадигм), доповнених різними методиками, серед усього *за безпосередніми складниками* (для визначення словотвірної похідності досліджуваного слова та словотворчого засобу як виразника дериваційного значення); *компонентного* (для простеження відмінності семного складу твірного дієслова і похідного від нього слова, що відповідно активізує чи уповільнює породжувальну здатність дієслова); *дистрибутивного* (для з'ясування умов реалізації того чи того словотвірного значення у відповідному синтаксичному оточенні) та *трансформаційного* аналізів (для виявлення можливості переведення деривата з одного структурно-семантичного типу до іншого і розвитку на основі цього семантичної структури слова або нового слова); методики *словникових дефініцій* (для співвіднесення значення утвореної мовної одиниці зі словниковим визначенням).

Завдання 7. Прокоментуйте необхідність та особливості застосування тих чи тих методів у власному магістерському дослідженні.

Завдання 8. Зробіть порівняльний аналіз щодо опрацювання, систематизації та моделювання матеріалу магістерських досліджень «Символічна парадигма в поезіях Ліни Костенко» (1), «Лексичні діалектизми в художньому мовленні Марії Матіос» (2) та кандидатської дисертації «Урбанонімія Кривого Рогу: структура, семантика, функціонування» (3).

1.	3
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «СИМВОЛЬ» ..	7
1.1. Термінологічні засади роботи	7
1.2. Критерії класифікації символів	12
1.3. Символи у творчості Шістдесятників	18
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. СМИСЛОВА СПЕЦИФІКА СИМВОЛІВ У ПОЕЗІЯХ Л. КОСТЕНКО ..	23
2.1. Дослідження символів у поезіях Ліни Костенко	23
2.2. Тематичні групи символів категорії «пам'ять»	28

2.3. Тематичні групи символів категорії «творчість».....	32
2.4. Тематичні групи символів категорії «любов»	36
2.5. Тематичні групи символів категорії «природа».....	39
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. СВОЄРІДНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ В ПЕОЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО ЗА ДОПОМОГОЮ СИМВОЛІВ	44
3.1. Інтерпретація взаємодії людини і природи в символічному контексті	44
3.2. Розкриття через символи проблеми пам'яті в ліричних поезіях Ліни Костенко	53
3.3. Утвердження творчості як символу буття у ліриці Ліни Костенко	64
Висновки до розділу 3.....	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	76
2.	
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ	6
1.1. Місце діалектизмів у системі лексики, обмеженої щодо вживання.....	6
1.2. Диференційні ознаки діалектної лексики.....	10
1.2.1. Поняття про територіальні діалектизми.....	11
1.2.2. Поняття про соціальні діалектизми.....	15
1.3. Принципи класифікації територіальних діалектизмів.....	18
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС	30
2.1. Власне лексичні діалектизми.....	31
2.2. Лексико-семантичні діалектизми.....	40
2.3. Лексико-фонетичні діалектизми.....	43
2.4. Лексико-словотвірні діалектизми.....	45
2.5. Етнографічні діалектизми.....	46
2.6. Особливості діалектизмів на граматичному рівні.....	49
Висновки до другого розділу.....	54
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ	55
3.1. Художній текст в аспекті лінгвостилістики.....	56
3.2. Експресивність як одна з основних лінгвостилістичних категорій.....	62
3.3. Стилїстичний потенціал діалектизмів у творчості Марії Матіос.....	68
Висновки до третього розділу.....	77
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
3.	
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ Й СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ В ДОСЛІДЖЕННІ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ МІСТА	11
1.1. Аспекти вивчення онімів у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві та методологічне підґрунтя запропонованої праці.....	11
1.2. Основні підходи до визначення онімного простору.....	30
1.3. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів.....	32
1.4. Принципи класифікації онімів	43
Висновки до першого розділу.....	57
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УРБАНОНІМНОГО ПРОСТОРУ КРИВОГО РОГУ	59

2.1. Назви лінійних об'єктів.....	61
2.1.1. Годоніми-репрезентанти живої природи.....	64
2.1.2. Годоніми-репрезентанти неживої природи.....	83
2.2. Назви масштабних об'єктів.....	90
2.2.1. Агороніми.....	90
2.2.2. Ергоніми.....	92
2.2.2.1. Фірмоніми.....	98
2.2.2.2. Шопоніми.....	105
Висновки до другого розділу.....	114
РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРНО-ДЕРИВАЦІЙНИЙ І ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ УРБАНОНІМНОГО ПРОСТОРУ КРИВОГО РОГУ	117
3.1. Структурно-граматична організація урбанонімів.....	117
3.1.1. Прості урбаноніми.....	122
3.1.2. Складні урбаноніми.....	125
3.1.3. Складені урбаноніми.....	128
3.2. Дериваційні особливості урбанонімів.....	131
3.2.1. Лексико-семантичний спосіб продукування урбанонімів.....	132
3.2.2. Морфологічний спосіб продукування урбанонімів.....	136
3.3. Іншомовні елементи у структурі вітчизняного урбанічного простору.....	146
3.4. Функціонально-прагматичні характеристики різних типів урбанонімів.....	148
3.4.1. Функція впливу у значенні урбанонімів.....	150
3.4.2. Функція репрезентації в значенні урбанонімів.....	164
3.4.3. Емоційно-оцінна функція урбанонімів.....	173
Висновки до третього розділу.....	179
ВИСНОВКИ	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	222
ДОДАТОК А	224
ДОДАТОК Б	274
ДОДАТОК В	284
ДОДАТОК Г	296
ДОДАТОК Д	319

Практичне заняття №6
Структура магістерського дослідження
Питання для самоперевірки

1. Композиція магістерського наукового тексту.
2. Основні рубрики магістерського наукового тексту.
3. Абзац як архітектонічна одиниця наукового тексту.
4. Узагальнення результатів та написання висновків.
5. Типові помилки у структурі наукової роботи.

Практичні завдання

Завдання 1. На основі запропонованих зразків (див.: 1) Колоїз Ж. В., Остроушко О. А. Студентська наукова робота з української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/434/1/СТУДЕНТСЬКА%20НАУКОВА%20РОБОТА%203%20УКРАЇНСЬКОЇ%20МОВИ.pdf>; 2) Вертипорох О. В., Іванова Н. П., Киченко О. С. Як написати наукову роботу з літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.cdu.edu.ua>

/19/1/Як%20написати%20наукову%20роботу%20з%20літератури.pdf) з'ясуєте особливості композиції магістерського наукового тексту загалом та специфіку дослідження з мовознавства / літературознавства. Назвіть основні структурні композиційні елементи магістерського проекту. Прокоментуйте особливості рубрикування.

Завдання 2. Спроектуйте композицію власного магістерського дослідження. Зверніть увагу не лише на основні компоненти композиції, але й на основні рубрики.

Завдання 3. На основі запропонованого матеріалу (Лілік О. О., Сазонова О. В. Методика педагогічного супроводу написання кваліфікаційних робіт студентами-філологами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzspz_2014_3_39.pdf) доведіть, що абзац є архітектонічною одиницею наукового тексту. Виділіть абзаци. Відредагуйте текст. Оцініть його змістове наповнення.

Навчальний процес у вищій школі вимагає суворої організації, функціонування, всебічного методологічного обґрунтування, глибокого аналізу умов оптимізації з формування фахівця високої кваліфікації. Сучасна дійсність висуває особливі вимоги до змісту освіти, форм, способів, методів навчання. Гуманістична парадигма освіти актуалізує, у першу чергу, такі аспекти, як творчість, пошук особистісних смислів, гармонізацію педагогічного спілкування, індивідуальний стиль педагога та багато інших, зокрема професійну компетентність педагога. Проблема підготовки професійно компетентних і творчо активних кадрів на сьогодні актуальна, проте не нова. Науковці переконливо доводять, що підготовка творчо активного спеціаліста не є самоціллю. З одного боку, творча активність є компонентом загальної освіченості, а з іншого – професійної готовності випускника вищого навчального закладу. Варто пам'ятати, щоб розвивати особистість, котра матиме мотивацію для подальшої самоосвіти, доцільно звертати увагу на формування її творчого мислення. Особливого значення у підвищенні творчого потенціалу майбутніх учителів української мови та літератури набуває науково-дослідна робота студентів, котра проходить наскрізним вектором через усю теоретичну і практичну підготовку в курсі навчання учителя-філолога. Проблема організації та керівництва науковою роботою студентів і магістрантів перебуває в центрі уваги науковців-теоретиків і викладачів-практиків. На сьогодні існує велика кількість посібників, методичних рекомендацій, у яких розглядаються як загальні положення здійснення педагогічного супроводу наукової діяльності студентів, магістрантів, аспірантів (Г. Артемчук, Т. Білуха, С. Гончаренко, В. Курило, М. Кочерган, М. Соловей, Є. Спінчин), так і специфіка здійснення дослідницької роботи майбутніми філологами (В. Буда, Н. Деркач, В. Дороз, В. Нагіна, М. Пентиліук, О. Шгонь). Вивчення досліджень, у яких аналізується сучасний стан теорії та практики педагогічної освіти в європейських країнах (М. Богуславський, Л. Пуховська, Н. Ладичець, Н. Лавриченко, Г. Хугхоф, Д. Мак Дональд, І. Шлейфер), дозволяє констатувати, що на етапі формування єдиного європейського континууму актуальними є ідеї професійної підготовки вчителя європейського світобачення. Дослідники приділяли належну увагу вдосконаленню підготовки майбутніх

учителів української мови та літератури. Попри багатовекторність наукових пошуків, пов'язаних з удосконаленням процесу підготовки фахівців, існує потреба у дослідженні, розробці та впровадженні сучасних методик виконання кваліфікаційних робіт у контексті основних тенденцій розвитку освіти в Україні. Вищесказане пояснюється суперечністю між постійним підвищенням зацікавленості викладачів та студентів до використання інноваційних технологій та недостатньою розробленістю програмного забезпечення. Крім того, у кожному виші складаються свої традиції підготовки і захисту кваліфікаційних робіт, а отже, і вимоги, які набувають відповідного оформлення. Проте на сьогодні в контексті приєднання вітчизняних вишів до Болонської системи постає необхідність уніфікації всіх вимог відповідно до Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), чітке визначення вимог, які ставляться до кваліфікаційних робіт, їхнього захисту, особливостей здійснення контролю і керівництва. Актуальність і важливість проблеми дослідження, її соціально-педагогічне значення, недостатня теоретична і методична розробленість зумовили вибір теми наукової розвідки. Метою статті є аналіз структурно-сміслових особливостей процесу підготовки і захисту магістерської роботи студентами-філологами вищих педагогічних навчальних закладів відповідно до реалій сьогодення, розробка методичних рекомендацій щодо педагогічного супроводу наукової діяльності майбутніх учителів української мови і літератури. Підготовка кваліфікаційних робіт – важлива форма самостійної, навчальної та наукової роботи студентів. Згідно з законом «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року в межах навчання в виші III–IV рівнів акредитації студент може здобути початковий рівень вищої освіти, що відповідає ступеню молодшого бакалавра; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень. Вони відповідають певним кваліфікаційним рівням Національної рамки кваліфікацій і передбачають здобуття відповідного рівня загальнокультурної і професійно орієнтованої підготовки, окрім того, студенти повинні опанувати загальні засади методології наукової та професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Для забезпечення реалізації цих завдань студенти мають успішно виконати відповідну освітню (освітньо-професійну) програму, що передбачає теоретичну, практичну та наукову підготовку. Теоретична підготовка визначається навчальним типовим (робочим) планом спеціальності, у якому зазначається перелік основних навчальних дисциплін (загальноуніверситетських та професійно-практичних (фахових), до кожної з яких розроблені навчальна та робоча програми. Практична підготовка передбачає проходження студентами педагогічної (для магістрів асистентської) практики, яка є завершальним етапом формування викладача загальноосвітньої чи вищої школи. Наукова підготовка передбачає організацію самостійної дослідницької діяльності студента-бакалавра чи магістранта, результатом якої є написання відповідної дипломної роботи. Зупинимося на науково-дослідному модулі в нашому дослідженні. Він складається з таких етапів: збір та опрацювання матеріалів з теми курсового, бакалаврського чи магістерського дослідження; підготовка тез на студентську наукову конференцію, а також підготовка наукової статті до фахового збірника (для бакалаврату та

магістратури); консультування студентів із написання наукових доповідей, повідомлень, курсових чи дипломних робіт; аналіз та підготовка відгуку наукового керівника курсової роботи студента (для магістрантів); узагальнення результатів власного наукового дослідження у формі рукопису кваліфікаційної роботи; подання науковому керівнику завершеного тексту курсової, бакалаврської чи магістерської роботи. Складовою програми з підготовки майбутніх учителів-словесників і є виконання кваліфікаційних робіт з філології і методик навчання. Відповідно до навчального плану підготовки фахівців спеціальності «Українська мова і література», студенти виконують такі види кваліфікаційних робіт: курсова робота з філології (на III курсі); курсова робота з методик навчання української мови і літератури (на IV курсі); бакалаврська робота (на IV курсі); магістерська робота (на V (VI) курсі за програмою підготовки «магістр»). З урахуванням загальноприйнятих у системі вищої освіти правил, вимог і норм, що висуваються до написання та оформлення наукових робіт, було впорядковано методичний посібник до підготовки і захисту кваліфікаційної роботи студентів. У виданні узагальнено й систематизовано методичний досвід написання курсових і кваліфікаційних робіт, що міститься в різних методичних рекомендаціях і посібниках. У посібнику сформульовано основні вимоги до виконання дослідження, подано опис процесу підготовки й оформлення рукопису кваліфікаційних робіт та рекомендації щодо запобігання помилок, зразки оформлення структурних елементів робіт й списку літератури; окреслена процедура захисту робіт. Основні завдання підготовки та захисту кваліфікаційних робіт:

- систематизація та поглиблення теоретичних знань з відповідних навчальних дисциплін;
- вироблення навичок застосування теоретичних знань у процесі розв'язання конкретних практичних завдань;
- оволодіння первинними навичками методики ведення самостійної науково-дослідної роботи; пошуку інформації, читання наукової літератури, критичного відбору та аналізу матеріалу із досліджуваної теми, організації дослідження із використанням стандартних методик і процедур;
- розвиток у кожного студента вмінь поєднувати елементи реферативності й творчого пошуку, що одночасно забезпечує об'єктивний аналіз напрацьованого попередниками матеріалу з досліджуваної проблеми і продукує самостійні спостереження й висновки молодого науковця, тобто уміння вести дослідження;
- засвоєння методів грамотного ведення, оформлення та редагування наукового стилю письма, а також виконання практичної аналітичної роботи: тез, статей, планів-конспектів уроків і позакласних заходів;
- підготовка студента до здійснення подальшої науково-дослідної діяльності;
- формування компетенцій, пов'язаних із професійною діяльністю.

Гармонія змісту й форми кваліфікаційних робіт досягається дотриманням послідовності її виконання, знанням певної системи правил і принципів. У процесі виконання дослідження мають значення не лише навички анотування й реферування наукової інформації, а й формування самостійності наукового мислення, обґрунтованого вибору об'єкта вивчення, знання сучасних методів філологічного дослідження, уміння правильно організувати науковий пошук, оформити отримані результати відповідно до пропонованих вимог і нормативних

документів. Стандартизація сьогодні охоплює всі елементи наукового дослідження: мову, композицію, бібліографічний апарат. Тому необхідно знати не тільки особливості письмової наукової мови, основні закономірності функціонального стилю наукової літератури, але й основні стандарти, у яких закріплені вимоги до оформлення наукових робіт. У сучасній методології прийнято виділяти такі етапи наукового дослідження:

1. Організаційно-підготовчий.
2. Інформаційний.
3. Етап реконструкції.
4. Аналітичний.
5. Наративний.

Структура кваліфікаційної роботи містить такі основні елементи:

1. Титульний аркуш.
2. Зміст.
3. Список скорочень і умовних позначень (за потреби).
3. Вступ.
4. Основну частину (поділену на два чи три розділи).
5. Висновки.
6. Список використаної літератури.
7. Додатки (за потреби).

До додатків можуть входити допоміжні матеріали, необхідні для повноти сприймання роботи: експериментальні матеріали (анкети, питальники); таблиці допоміжних цифрових даних; ілюстрації допоміжного характеру; картки із завданнями; методичні розробки; тести, алгоритми; методичні рекомендації. У процесі виконання кваліфікаційної роботи студент зобов'язаний:

- відвідувати консультації наукового керівника відповідно до графіка написання роботи;
- регулярно звітувати перед науковим керівником про виконання відповідних етапів роботи;
- вивчити літературу (джерела) з теми, користуючись бібліографічним покажчиком і каталогом, мережею Інтернет;
- викласти сучасний стан досліджуваного питання в огляді літератури;
- знати основні методи збору й аналізу матеріалу з теми;
- зібрати та проаналізувати необхідний матеріал;
- на підставі вивчення літератури та аналізу практичних прикладів зробити локальні висновки і загальний висновок;
- оформити роботу за вимогами університетських стандартів;
- своєчасно подати роботу науковому керівникові для перевірки.

Під час написання кваліфікаційної роботи необхідно пам'ятати, що головною метою будь-якої наукової роботи є пошук істини та нових знань, а не доказ «будь-якою ціною» висунутих гіпотез. Негативний результат – це також результат. Саме він найчастіше свідчить про неупередженість та професійну наукову компетентність автора. Завдання кафедри української мови і літератури, яка керує виконанням кваліфікаційних робіт, – створити методик оволодіння студентами науковим стилем, виділити його особливості: відсутність особових займенників; уникання дієслів, що виражають почуття, емоції; розповідь від третьої особи;

стриманість оцінок (особистості, процесів, ситуацій); неприпустимість політизованого підходу. Для того щоб студент створив свій власний стиль письма і навчився самостійно викладати матеріал, перший науковий керівник повинен ознайомити його з допустимими прийомами компілювання тексту – вибору та побудови речень і абзаців. Досвід керівництва науковою роботою студентів свідчить про те, що більшість з них швидко визначає свій стиль письма, відбирає особливі звороти і терміни та в межах року оволодіває методами самостійного викладу наукового тексту. Але значна частина студентів, які не отримали такої школи, переписує (точніше копіює) чужі тексти аж до дипломних робіт. Багато керівників розглядають сучасний рівень доступності інформації не як велике благо і досягнення, а як лихо, що унеможлиблює перевірку самостійності виконання роботи студентом, оскільки виконання курсових робіт передбачає самостійний підбір літератури, створення тексту, систематизації матеріалу, обґрунтування висновків. Необхідно підкреслити, що постановка завищених вимог перед студентами не тільки нереальна до виконання, але і завдає відчутної шкоди навчанню. Уміле дозування їх для кожного студента – основа успішного методичного керівництва кваліфікаційними роботами. Навчання у виші – унікальна можливість розвинути свій інтелект і творче мислення. Копіювати чужі тексти і видавати їх за свої – значить нехтувати цією можливістю. Роблячи це, студент обманює самого себе і наукового керівника. Усе це стосується і практики купівлі тексту курсової чи кваліфікаційної роботи. До грубих порушень академічних норм написання кваліфікаційних робіт належать: компіляція, плагіат, фальсифікація. Залежно від процентного співвідношення оригінальності тексту, студентські роботи оцінюються так: 5 («відмінно») – 95 % і більше авторського тексту; 4 («добре») – 90–94 %; 3 («задовільно») – 85–89 %; 2 («незадовільно») – 84 % і менше авторського тексту. Після остаточного узгодження чернетки з керівником можна оформляти чистовий варіант. Перед тим як друкувати з чернетки кваліфікаційну роботу, її слід старанно ще раз перевірити, уточнити назви розділів, підрозділів, послідовність розміщення матеріалу, звірити посилання, обґрунтованість і чіткість формулювань висновків і рекомендацій. На всіх етапах виконання роботи обов'язковими є консультації з науковим керівником. Робота повинна виявити, якою мірою майбутні філологи опанували основні розділи науки про сучасну українську літературну мову, оволоділи культурою українського літературного мовлення, як глибоко усвідомили основні процеси і шляхи формування й розвитку української національної мови, її зв'язок з іншими мовами, засвоїли теоретичний матеріал спецкурсів. Захист кваліфікаційної роботи проводиться перед державною екзаменаційною комісією. Не пізніше як за десять днів до призначеного дня захисту робота подається виконавцем на кафедру у зшитому вигляді. Кваліфікаційна робота допускається до захисту за умови її належного оформлення та рекомендації наукового керівника. У відгуку наукового керівника відзначаються в узагальненому вигляді позитивні сторони роботи та її недоліки. Кваліфікаційна робота рекомендується до захисту після засідання кафедри української мови і літератури за допуском завідувача. Комісія заслуховує виконавця роботи. Для виступу виконавцеві надається 7–10 хвилин, що відповідає 2–3 сторінкам машинописного тексту. Виступ виконавця перед комісією з проведення захисту кваліфікаційних робіт має

бути ретельно підготовленим, стислим, змістовним і містити такі компоненти: чітко поставлену проблему; обґрунтування її актуальності; визначення мети й завдань дослідження; окреслення методології та методики його проведення; відомості про структуру роботи; короткий виклад зроблених автором узагальнень, висновків, конкретних рекомендацій. Рішення про оцінку роботи ухвалюється на закритому засіданні комісії та оголошується в день захисту. Оцінка за роботу заноситься членами комісії в залікову книжку виконавця й заліково-екзаменаційну відомість у день захисту. В освітньому процесі важливим креативним аспектом ключової компетентності є уміння вчитися, яке пов'язане з розвитком креативності майбутнього спеціаліста, який «не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуаціях, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо вміння вчитися змінює стиль мислення та життя особистості». Важливим напрямом науково-дослідної роботи в межах навчально-виховного процесу є написання і захист кваліфікаційних робіт. Вважаємо, що підвищенню якості виконання кваліфікаційних робіт сприятиме розроблена відповідно до нових вимог система педагогічного супроводу, чітко сформульовані вимоги до бакалаврських і магістерських робіт, усвідомлення студентами власної відповідальності за результати наукового пошуку.

Завдання 4. Схарактеризуйте науковий апарат вступної частини магістерських досліджень «Символічна парадигма в поезіях Ліни Костенко» (1) та «Релігійна лексика в сучасному поетичному мовленні» (2). Укажіть на недоліки. Що ви можете запропонувати їхнім авторам, аби вдосконалити текст.

1. Мета дослідження. Виявити та проаналізувати символи, якими послуговувалась авторка при написанні поезій. Розглянути особливості художнього втілення проблем сучасності в поетичних творах Ліни Костенко.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- зібрати та систематизувати наукову інформацію щодо предмета дослідження, окреслюючи при цьому коло дискусійних питань;
- окреслити термінологічний апарат дослідження;
- окреслити стан розробки проблеми в літературознавстві;
- описати існуючі в літературознавстві класифікації символів;
- проаналізувати поетичні твори Ліни Костенко в контексті проблеми дослідження;
- виявити основні символи, використані поетесою в поезіях;
- покласифікувати символи за тематичними групами;
- узагальнити виявлену інформацію.

Об'єктом дослідження є твори із збірки української письменниці, поетеси Ліни Костенко «Вибране» (1999 р.).

Предметом дослідження є символічна парадигма в поезіях Ліни Костенко.

Матеріалом дослідження є поетичні тексти Л. Костенко, зокрема збірка «Вибране». Укладена нами картотека символів охоплює 328 символів, дібраних шляхом суцільної вибірки з поезій Л. Костенко.

Мета й завдання роботи зумовили використання таких **методів дослідження**:

- 1) теоретичний аналіз, для вивчення основних теоретичних питань, пов'язаних із символами та їх класифікацією;
- 2) критичний аналіз, для дослідження проблеми трактування та класифікації символів;
- 3) системний аналіз, потрібен для добору фактичного матеріалу та його угруповання, задля подальшої класифікації;
- 4) описовий, для виявлення в мові художнього твору символів, з подальшою класифікацією та з'ясуванням їхнього пояснення.
- 5) метод аналізу художніх творів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали та результати дослідження можна використати в роботі вчителя-словесника у процесі проведення уроків, позакласних заходів, присвячених творчості Ліни Костенко та виховній роботі.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (66 позицій). Повний обсяг дослідження – 81 сторінка, з яких 70 сторінок основного тексту.

2. Духовність, яка найбільш тісно пов'язана з релігійним життям людей, завжди мала надзвичайно вагомий вплив на збереження й розвиток нації. Відновлення церковно-релігійних традицій є одним із визначальних чинників культурно-національного відродження українського народу кінця ХХ – початку ХХІ ст. [50, с. 37].

Мова функціонує в усіх сферах людського буття [52]. Невід'ємною і органічною частиною словникового фонду української мови є релігійна лексика, що не лише номінує реалії, пов'язані з вірою, церквою, а водночас є виразником невичерпно багатого духовного світу українців [24, с. 268].

Українська мова впродовж свого історичного розвитку не мала можливості реалізуватися повною мірою в церковно-релігійному житті, що було зумовлено, передовсім, екстралінгвальними чинниками, вилученням стилю з контексту української літературної мови в Україні від середини 30-х рр. ХХ ст. – на Сході та від середини 40-х рр. – на Заході [67].

Розвиток і функціонування релігійної лексики довгий час не вважалися об'єктом, гідним для вивчення через те, що релігію трактували як пережиток минулого, вона зазнавала всіляких утисків, обмежень і дискримінації [43, с. 3]. Одним із фундаментальних чинників винищення української духовності минулого століття була офіційна атеїстична позиція радянської держави. Така тривала залежність української мови від низки несприятливих позамовних факторів ХХ ст. у нашій країні призвела до послаблення ідентичності українського народу, кризи його духовної традиції. Однак радянська влада не змогла знищити духовну сутність народу, його високу релігійність та любов до Бога так, як для українців глибинне відчуття Бога було і є найважливішою ментальною рисою [52].

Здобуття Україною незалежності, поживлення демократичних процесів у суспільстві дає змогу мовознавцям вивчати українську церковно-релігійну лексику [4]. Слушно зауважує Л. Полога про те, що «українська мовознавча наука має велику заборгованість перед богослов'ям, бо через об'єктивні причини в Україні було заборонено мовознавчі дослідження, пов'язані з релігійною тематикою»

[24, с. 268]. Українську сакральну мову досліджували лише лінгвісти, що працювали за межами країни, а трохи пізніше українські мовознавці почали вивчати українську конфесійну лексику як окрему ланку лексичної системи сучасної літературної мови [43, с. 3].

На сучасному етапі розвитку науки про мову першочерговим завданням є дослідження історії становлення релігійної лексики, вивчення її конститутивних ознак, мовних стильових засобів тощо. Більше, ніж за півтора десятка років у нашій державі опубліковано низку праць, присвячених різним аспектам функціонування української сакральної мови. Чи не найбільшу увагу звернено на лексику християнських релігійних текстів, церковну термінологію [43, с. 3]. В останні десятиліття з'явилося чимало лінгвістичних студій, присвячених вивченню, опису богословської лексики й термінології. Активно ведеться робота з її лексикографічного опрацювання [24, с. 268]. Особливої уваги привертають дослідження таких учених: Ю. Браїлко [12], Н. Гуйванюк [21], П. Дудика [23], А. Ковтун [29], Л. Мацько [39], М. Навальної [42], Ю. Осінчука [43], І. Павлової [44], Н. Піддубної [48], Н. Пуряєвої [51], О. Тодор [64], І. Черненко [73], Л. Шевченко [76], Х. Щепанської [77], П. Якимова [78] та ін.

Однак вказані дослідження не вичерпують проблем функціонування українського релігійного стилю. Ґрунтовного мовознавчого аналізу вимагає також спадщина відомих поетів-шістдесятників: В. Стуса, І. Калинця та І. Світличного. Зокрема, церковно-релігійна лексика в поетичному мовленні цих письменників до цього часу не була предметом спеціального комплексного дослідження.

Отже, **актуальність** магістерської праці зумовлена такими чинниками:

- стійким інтересом сучасного мовознавства до проблем художнього стилю, його зв'язків з іншими різновидами літературної мови;
- важливістю розв'язання мовознавчих проблем релігійного стилю, зокрема його взаємодії з іншими функціональними стилями української мови;
- відсутністю монографічних досліджень, присвячених вивченню релігійної лексики в поетичних творах В. Стуса, І. Калинця та І. Світличного;
- необхідністю різноаспектного вивчення релігійно маркованої лексики й особливостей її функціонування;
- потребою вивчення функціонально-семантичних особливостей релігійних лексем у художньому мовленні.

Мета роботи – дослідити особливості та специфіку функціонування релігійної лексики в поетичних творах В. Стуса, І. Калинця та І. Світличного.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) розкрити зміст поняття «релігійна лексика»;
- 2) з'ясувати основні чинники становлення і розвитку релігійної лексики;
- 3) проаналізувати основні тенденції дослідження релігійної лексики на сучасному етапі;
- 3) окреслити основні підходи до класифікації релігійної лексики, запропонованих різними науковцями;
- 4) обґрунтувати принципи систематизації релігійних лексем за віднесенням їх до лексико-семантичних груп;
- 5) виявити зв'язок релігійної лексики й поетичного тексту;

б) визначити особливості функціонування релігійної лексики в поетичному мовленні.

Об'єкт дослідження – релігійна лексика поетичних творів.

Предмет дослідження – лексико-семантичні та функціонально-стилістичні особливості релігійної лексики в поетичному мовленні В. Стуса, І. Калинця та І. Світличного.

Джерельною базою послуговували поетичні тексти збірок В. Стуса «Зимові дерева», «Час творчості», «Палімпсести» тощо, поетичні тексти книги І. Калинця «Пробуджена муза», «Невольнича муза» та поезії збірок І. Світличного «Камерні мотиви», «Вітчизна», «Свобода» та інші, які представляють багатство внутрішнього світу митців і розкривають глибинний зміст їх світоглядів. Аналізований матеріал становить понад 400 мовних одиниць.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань у роботі застосовано: метод системного аналізу – добір фактичного матеріалу та його групування задля подальшої класифікації; метод теоретичного аналізу – вивчення основних теоретичних питань, пов'язаних з релігійною лексикою; теоретичний синтез – узагальнення теоретичних відомостей; метод критичного аналізу – для з'ясування основних підходів до класифікації релігійної лексики; описовий метод, що використовувався у вигляді опису структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей релігійної лексики.

Наукова новизна наукової праці незаперечна, оскільки вона є самостійним, комплексним та оригінальним дослідженням, у якому вперше систематизовано та подано ґрунтовному мовному аналізу релігійну лексику сучасного поетичного мовлення, уперше з'ясовано особливості функціонування релігійних лексем у художньому мовленні В. Стуса, І. Калинця та І. Світличного. Подібні наукові результати донині були відсутні.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в тому, що авторіві вдалося поглибити, розширити мовознавчу теоретичну думку, а результати досліджень магістерського проекту, фактичний матеріал можуть бути використані у практичній професійній діяльності, при вивченні семантичної природи релігійної лексики, а також матеріалом можуть скористатися викладачі та студенти під час вивчення основних питань лексикології, під час опрацювання творчих спадщин В. Стуса, І. Калинця та І. Світличного.

Наукове дослідження було **апробоване** у вигляді доповіді на студентській науковій конференції (2016 р.) («Релігійна лексика в сучасному поетичному мовленні В. Стуса»).

Із теми дослідження є публікація: Музика Н. Теоніми в сучасному поетичному мовленні В. Стуса та І. Калинця / Н. Музика // Матеріали студентських наукових читань: зб. праць / [ред.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Білоконенко Л. А., Вавринюк Т. І. та ін.]. – Кривий Ріг, 2016. – С. 40–45.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, списку використаної літератури (79 позицій) та списку використаних джерел (8 позицій). Повний обсяг роботи становить 105 сторінок, з яких 95 сторінок основного тексту.

Завдання 5. Схарактеризуйте висновки магістерських досліджень «Індивідуально-авторські неологізми в поетичному мовленні Яра Славутича» (1);

«Стилістичні ресурси у творчому доробку Валерія Шевчука» (2); «Символічна парадигма в поезіях Ліни Костенко» (3). Укажіть на недоліки. Що ви можете запропонувати їхнім авторам, аби вдосконалити текст.

1. Поетичне мовлення є джерелом різноманітних мовних інновацій, сферою, у якій розкриваються всі можливості мови. Пошуки поетів у царині індивідуального словотворення впливають на образність поезій, збагачують поетичний твір новими, невідомими до цього часу лексемами.

Вивчення оказіональних новотворів поглиблює розуміння природи мови, показує її лексичний шар як динамічну систему, переконує що творчість поетів української діаспори, зокрема Яра Славутича, виявляється не лише в опануванні нових тем, у пошуках нових образів, віршованих форм, а й у збагаченні мови поезії індивідуально-авторськими новаціями, основне призначення яких у художній формі відтворити особливості навколишнього світу й пробудити в читача образне мислення.

Оказіоналізми – це похідні слова, які є мовленнєвими одиницями з емоційно-експресивним забарвленням, вони ліквідують індивідуально-авторський «лексичний дефіцит», характеризуються специфічними особливостями й функціями, семантичною та стилістичною маркованістю, розширюють лексику продуцента у відповідних умовах, ситуаціях, контекстах і є показником процесу мислення творчої мовної особистості.

Творчий доробок Яра Славутича демонструє розмаїття індивідуально-авторських неологізмів, які систематизовані нами на основі структурно-граматичного принципу, диференційовані відповідно до частини мовної належності. Це дало нам змогу виокремити:

1) індивідуально-авторські неологізми зі значенням предметності (оказіональні іменники);

2) індивідуально-авторські неологізми зі значенням процесуальної ознаки (оказіональні дієслова та їх форми);

3) індивідуально-авторські неологізми зі значенням непроцесуальної ознаки (оказіональні прикметники та прислівники).

Продуктивною в поетичних творах Яра Славутича трапляються індивідуально-авторські новотвори зі значенням предметності (45 %). Такі новотвори вражають експресивністю й незвичайністю, надають образності та емоційного забарвлення поезіям автора. Неолексеми зазначеної групи продукуються чи то афіксальними способами, чи то внаслідок основоскладання. З-поміж афіксальних способів найпродуктивнішим є суфіксальний (*вождинець, камчатинець, унівець, лужковець, вечоріння, спання, полум'яр* тощо), менш продуктивним виявився префіксально-суфіксальний спосіб творення (*обмежжся, покрижжся, облесся* тощо).

Індивідуально-авторських новотворів зі значенням процесуальної ознаки у творчому доробку Яра Славутича засвідчено найменше (5 %). Для творення оказіоналізмів на позначення процесуальної ознаки автор використовує префіксальний (*визбути, вижолобити*), суфіксальний (*плужанити, англійцити*) префіксально-суфіксальний (*розхарашувати, приланцужити*) та префіксально-суфіксально-постфіксальний (*визвіздитися, ом'яситися*) способи.

Найпродуктивнішою є група слів зі значенням непроцесуальної ознаки (50 %), до якої належать слова з частиномовним значенням атрибутивності (*багрянонерий, білошатний, буйнокровий, доларницький, бомбастичний*) та адвербіальності (*густорунно, стокорінно, багатострільно, громозвучно, міцнокрило*) Індивідуально-авторські неологізми цього різновиду дають прекрасну нагоду оновити поетичне мовлення, поширити коло його зображально-виражальних та оцінних засобів.

Творення індивідуально-авторських лексичних інновацій у поезії Яра Славутича зумовлювалася пошуком семантичного й емоційно виразного слова, прагненням автора виявити власне ставлення до позначуваних реалій, стисло висловити думку та версифікаційними потребами.

Аналіз авторських новотворів враховує факт мотивованості (похідності), що є необхідною умовою для встановлення семантичного зв'язку між оказіональним словом і його твірною базою. Новотвори є одиницями мовлення (вони не відтворюються як готові мовні одиниці), у їх творенні беруть участь наявні в мові морфеми, які зберігають асоціативний зв'язок з мотиваційними узальними словами. Це встановлює відповідний характер відношень між твірними й похідними одиницями незалежно від реального часу їх створення.

Стосовно стилістичних функцій оказіоналізмів, слід зазначити, що вони досить виразні. В основному, як і слова інших груп лексики, оказіоналізми входять до складу тропів (метафор, епітетів). Вони можуть виступати засобом надання текстові урочистого, піднесеного звучання, створюють патетичний ефект, і навпаки, нести в собі негативну характеристику, створювати гумористичні, сатиричні ситуації.

Індивідуально-авторські новотвори – це синтез повідомлення і найменування. Чим більша інформативність твірної бази, тим виразнішою є номінативна функція оказіонального слова. На номінативну функцію оказіональних слів значно впливає і сама природа таких утворень, які характеризуються складною смисловою структурою і можуть мотивуватися цілим судженням. Це допомагає автору ліквідувати синтаксичне розчленування, громіздкість описових формулювань задля точного визначення сутності того чи того явища. Семантичну структуру слова можна уявити як ядро, що виражає основний зміст, який закріпився за цією одиницею мови, і додатковий, конотативні нашарування, що являють собою стилістичне забарвлення, а також певні асоціації, які слово викликає в носіїв мови. У процесі мовлення експресивні забарвлення й асоціативні зв'язки найчастіше можуть змінюватися. Новотвори Яра Славутича засвідчують лінгвістичне обдарування автора, його тонке чуття й великий художній смак.

2. Художнє мовлення є джерелом виникнення різноманітних образних перенесень, слововживань і нетрадиційного використання синтаксичних конструкцій, що у стилістиці знайшло вираження в терміні «стилістичні ресурси». На сучасному етапі розвитку лінгвостилістики стилістичні ресурси (стилістичні засоби) потребують особливої уваги. Адже саме вони репрезентують індивідуальний стиль письменника, характеризують його манеру письма, часто є ключовими домінантами для розуміння підтексту твору. Стилістичні засоби, використовувані письменником, є безпосередніми репрезентантами його

індивідуального стилю. Саме в мовотворчості якнайкраще розкривається світобачення та світовідчуття митця. Мова творів є індивідуалізованим явищем, оскільки ця сукупність мовних одиниць функціонує не абстрактно, а зазнає диференціації та проходить вдумливий відбір.

Романи Валерія Шевчука «Дім на горі» та «Три листки за вікном» є зразками вдалого використання різноманітних стилістичних ресурсів, як зображальних (тропи), так і виражальних (стилістичні фігури) засобів, які сприяють розкриттю задумів та ідей.

Питання детермінації такого поняття, як стилістичні ресурси, не є новим, проте здебільшого відсутнє його загальноприйняте трактування, наявні різноманітні класифікації, з-поміж яких вирізняється систематизація стилістичних засобів на тропи та фігури.

Серед тропів вирізняються найбільш уживані, як-от: метафора, епітет, порівняння. Метафори в усій сукупності своїх проявів відіграють принципово важливу роль у створенні індивідуального стилю письменника, є однією з основ побудови оповіді. У деяких ситуаціях сама оповідь є суцільною метафоризацією. Метафори в романі мають різне граматичне вираження (субстантивні, атрибутивні, дієслівні) та формальну структуру (прості та комбіновані). Письменник тяжіє до поширених комбінованих метафор.

Епітет Валерієм Шевчуком використовується як важливий художній засіб індивідуалізації й типізації й оцінки зображуваних явищ. Він створює широкі можливості індивідуально-авторського відтворення дійсності, є тим традиційним засобом, який найвиразніше передає особливості індивідуального стилю письменника, характеризує стиль літературного напрямку та художньої мови відповідного періоду. Епітети здебільшого виражені прикметниками, семантично переважають кольористичні.

Зорієнтовані на чуттєве сприйняття, образні порівняння роману «Дім на горі» загалом є творчим здобутком, вони наповнені естетичним смислом і наділені потужним експресивно-емоційним потенціалом. Зважаючи на лінгвістичний аспект, слід зазначити, що виражені вони поширеними й непоширеними порівняльними зворотами зі сполучниками *як, мов, начебто*; реченнями порівняльної структури. Валерій Шевчук послуговується передусім поширеними порівняннями.

Окрім широкої палітри тропів, письменник використовує й різноманітні стилістичні фігури, зокрема антитезу, умовчання, повтор, риторичні питання та звертання. Антитеза будується на антонімії і виконує в романах митця здебільшого функцію контрасту в зображенні явищ, подій і образів. Риторичні питання слугують для надання експресивності висловленню, якнайкраще змальовують емоційний стан персонажів, чим акцентують увагу на дійсно значущих для автора і героїв твору епізодах.

Використання повторів у художніх текстах дає змогу оформлювати фрагмент твору в нестандартну побудову з виокремленням і актуалізацією важливих елементів тексту. Повтор допомагає авторові реалізувати не лише номінативну, але й когнітивну, експресивно-емоційну, естетичну функції, апелювати до читача й передати йому своє бачення ситуації, предмета, дій, ознак, місця подій і часу, а відтак акцентувати на них увагу.

Умовчання використовуються задля передачі напруженого емоційного стану героя, схвильованості персонажа, вказує на неможливість сформувати всю глибину думки, почуття або небажання про все говорити, оскільки читач спроможний зрозуміти й без слів; виконує образотворчу, емотивну й експресивну функції. Письменник створює природній характер роздумів людини чи живого спілкування за допомогою умовчання, виражаючи весь спектр емоцій, від позитивних до негативних. Окрім того, автор надає змогу читачеві бути присутнім у творі та домислити кінцівку фрази чи навіть події.

Риторичні питання слугують для надання експресивності висловленню, якнайкраще змальовують емоційний стан персонажів, чим акцентують увагу на дійсно значущих для автора і героїв твору епізодах, натомість риторичні звертання у творчому доробку письменника виступають засобом впливу на читача, акцентують його увагу на важливих моментах оповіді, унаслідок чого читач стає не просто відстороненим спостерігачем, а й уплітається в загальну канву твору, стає його частиною. Поширені звертання, використовувани письменником, інтимізують процес спілкування автора та читача.

Отже, широка палітра тропів та стилістичних фігур є яскравою ознакою індивідуального стилю письменника, що характеризується як глибокою філософічністю, так і тяжінням до фольклору. Індивідуальний стиль Валерія Шевчука позначений надзвичайною образністю, яка сприяє полегшенню рецепції глибоко філософських міркувань письменника, що знайшли відображення в його творчому доробку.

3. Багато хто з дослідників вивчав життєвий і творчий шлях Ліни Костенко, це були О.Потебня, І.Франко, О.Білецький, Г.Грабович, В.Брюховецький. Але на цьому дослідження життя і творчості поетеси не закінчується про це нам свідчать наукові праці сучасних дослідників, таких як: О. Пахльвська, О. Забужко, В. Клименко, Д. Дроздовський тощо. Незважаючи на те, що всі їхні праці були посвячені різним аспектам творчості поетеси усі вони дійшли до єдиного висновку, що протистояння тоталітаризмові, переконання, що поезія для духовного розвитку народу є важливою засадою його існування – це те за що боролася Ліна Костенко.

У своїй творчості Ліна Костенко вміло поєднає минуле з сучасним, таким чином поетеса розширює часопросторові межі. Важливим є також переплетіння традицій: національних, міфологічних, історичних. Ліну Костенко, як письменницю, характеризує енергійне просування проти течії, її боротьба за право на збереження власної індивідуальності у творчості, яке було заборонене під тиском ідеологічної машини.

Існує багато визначень і трактувань терміну символ. Символ є явищем складним і суперечливим, тому що в це поняття у різних письменників, літераторів, мовознавців вкладався різний зміст, виходячи з того, який саме аспект символу вони досліджували чи використовували. Для дипломної роботи ми взяли визначення із літературознавчого словника-довідника: символ – це предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища, має філософську смислову наповненість, тому не тотожний знакові. Символ тісно пов'язаний з наукою, міфом, вірою, поезією, але не зводиться до них, тяжіє до певного узагальнення, на відміну від алегорії, що проявляється в

конкретному образі. Символ постає процесом активного перетворення внутрішнього на зовнішнє і, навпаки, відмінністю внутрішнього від зовнішнього. Тому символ не збігається за своїм значенням з будь-яким тропом.

Символ базується на поза художніх, передусім філософських потребах езотеричного знання.

Зібравши мовний матеріал та проаналізувавши його, ми розробили класифікацію символів відповідно до їх тематичних груп. Так у групі «пам'ять» нами було виділено 92 символи, які ми поділили на такі тематичні групи: історичні символи, лексеми категорії часу та пам'яті, лексеми на позначення рослин, живих істот та явищ природи, лексеми, що позначають абстрактні поняття.

У тематичній збірці віршів об'єднаних ідеєю «творчості» нами було виділено 86 символів, які ми об'єднали в таку символічну парадигму: символи на позначення творчості, символи на позначення абстрактних понять, сакральні символи, історичні символи, символи на позначення рослин, тварин, явищ природи.

Проаналізувавши третю тематичну групу під назвою «любов», ми виділили 67 символів, а також поділили їх на такі тематичні групи: символи, що позначають явища природи, тварин і рослини, символи на позначення часу, символи, які позначають абстрактні поняття, символи, що вказують на історичні чи міфологічні постаті.

Проаналізувавши четверту тематичну збірку об'єднану ідейним спрямуванням «Природа», ми виділили 73 символи, а також поділено їх на такі тематичні групи: символи на позначення рослин, символи на позначення тварин та птахів, символи на позначення територій, символи на позначення водоймищ, символи, які позначають явища природи, символи, які позначають історичних та міфологічних постатей.

Окрім класифікації символів Ліни Костенко відповідно до виділених тематичних груп, нами було розглянуто використання цих символів, розкриття за допомогою них основних проблем сучасності, а саме: проблема взаємодії людини і природи, проблеми пам'яті в ліричних поезіях Ліни Костенко, утвердження творчості як символу буття.

Зараз багато написано і сказано про втрату сучасною людиною гармонії з природою. Постійно звучать заклики до відновлення такої гармонії, цієї теми не оминула і Ліна Костенко, у своїх поезіях вона наголошує, що у відновленні гармонії людини з природою і є порятунок людства. Поезії авторки змушують прийнятися тривогою за долю нашої природи.

У поезіях присвячених творчості, Ліна Костенко піднімає питання про призначення поета і поезії. Це пов'язано з тим, що слово у духовному житті суспільства було дуже актуальним, особливо для українських митців, які розуміли, що в умовах бездержавності слово було єдиною зброєю для оберегу та порятунку нації.

Що стосується розділу у творчості Ліни Костенко присвяченому пам'яті, поетеса легко переноситься уявою в минуле України, або порівнює його з минулим інших країн. У своїх поезіях розповідає вона про все погане і все хороше, що випало на долю України та народу. Там же авторка пише і про

майбутнє, що починається кожної миті, формулюючи систему духовних цінностей, які варто брати з собою в майбутнє.

Загалом аналізуючи поезію Ліни Костенко ми бачимо, що теми розділів переплітаються між собою. І в певній тематичній групі тема не вичерпується написаними в ній поезіями, так як її відлуння ми можемо побачити і в інших тематичних групах.

Отже, символи у поетичних творах Ліни Костенко – це ті складові частинки, на яких будується увесь вірш, без яких семантичне наповнення твору було б недостатнім. Вони є чинниками художнього стилю, сигналами ментального і авторського бачення світу.

Практичне заняття №7

Апробація та публічний захист результатів науково-дослідницької праці

Питання для самоперевірки

1. Підготовка і написання наукової статті. Побудова статті.
2. Комунікативно-логічна побудова усної наукової доповіді, виступу.
3. Специфіка участі в дискусії.
4. Науковий діалог.
5. Візуальні засоби презентації наукового дослідження.
6. Публічний захист результатів науково-дослідницької праці.

Практичні завдання

Завдання 1. На основі теоретичних відомостей про наукову статтю (наприклад, Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/surmin.pdf>), вимоги до її написання (див.: С. 34–40) підготуйте самостійно зразок відповідного наукового тексту за темою власного магістерського дослідження. Поясніть, чим наукова стаття відрізняється від тез (див.: С. 31–32).

Г. І. Андреев, С. О. Смірнов, В. О. Тихомиров визначають такі основні етапи роботи над статтею:

1. Визначення теми, її аналіз, складання плану (тез).
2. Робота на першому варіанті статті на основі плану (тез).
3. Завершення роботи, аналіз тексту, удосконалення його, виправлення.
4. Роздуми, обмірковування, вирішення проблеми.
5. Послідовний виклад думки, доказове розміркування, точний вибір слів і правильна побудова речень.
6. Критична оцінка результатів своєї роботи, пошук слабких місць, помилок та їх виправлення [1, с. 213].

Наукова стаття має цілком визначену структуру. Вона складається з чотирьох частин: вступу, основної частини, висновків і списку використаної літератури.

Починається вона зі вступу, у якому дається постановка проблеми або формулювання завдання, аргументується її актуальність з погляду динамічного розвитку науки і практики, задоволення назрілих потреб людей. При цьому гносеологічна актуальність звичайно зводиться до показу того, що без вирішення

сформульованої проблеми наука не може далі розвиватися і розв'язувати цілий ряд інших проблем. Праксеологічна актуальність передбачає осмислення з погляду даної проблеми практики суспільного розвитку, вирішення стратегічних завдань розвитку економіки і соціальної сфери. Принципово важливий розгляд змісту самої проблеми, її гостроти, масштабів.

У першій частині статті дається оцінка тих досліджень і публікацій, що використовує автор, виділяються невирішені питання, що містяться в наукових джерелах, а також ті підходи, на які спирається автор у своєму дослідженні. Основне завдання такого короткого тематико-змістовного аналізу полягає в тому, щоб дати характеристику проблемного поля науки і показати місце в ньому дослідження автора статті. Немаловажна оцінка тих робіт, що використовуються методологічно, визначають метод наукового дослідження.

Після цього цілком логічно йде формулювання мети статті і постановка основних завдань, що підлягають вирішенню. При цьому звертається увага на новизну, зміст статті (факти, закономірності, тенденції, нові поняття і т.ін.).

В основній частині статті наводяться результати власного дослідження автора. При цьому особлива увага звертається на сам зміст дослідження, його програму, основні гіпотези й ідеї, дається характеристика фактологічної бази, методів її дослідження, а також отриманих результатів. Особливо акцентується увага на особистому внеску автора.

На закінчення статті формулюються основні висновки автора. При цьому виділяються, насамперед, висновки по гіпотезах, що висувалися раніше. Автор звертає увагу на те, як ці висновки сприяли розширенню і поглибленню наукового розуміння проблеми. Важливо і те, що в завершенні статті мають бути сформульовані практичні рекомендації з використання отриманих ідей у науці і практичному житті в аспекті вирішення сформульованих раніше проблем.

Список використаної літератури повинен бути істотним і достатнім, тобто літературні джерела не повинні мати випадковий характер, у списку повинні бути представлені видання за темою статті, на них обов'язково мають бути посилання усередині статті.

У процесі підготовки статті варто звернути увагу на наступні вимоги:

1. Стаття – це не науковий звіт, її призначення в забезпеченні наукової комунікації, тому автор повинен уникати звітної стилістики.

2. Усі спеціальні терміни мають бути обов'язково розкриті, щоб термінологічна позиція автора була однозначною.

3. Цитати і посилання мають використовуватися вкрай рідко і доречно.

4. Мова статті має бути науковою, а не публіцистичною.

5. Стаття не повинна бути занадто загальною і надмірно детальною. Тут потрібно порушувати жартливий закон публікацій, у якому йдеться: «Однією з головних причин потоку наукової літератури є те, що, коли дослідник досягає стадії, на якій він перестає за деревами бачити ліс, він занадто охоче схиляється до вирішення цих труднощів шляхом переходу до вивчення окремого листя» [55, с. 204].

Класифікації статей:

Стаття оглядова – дає характеристику стану і перспектив наукових досліджень у тій чи іншій предметній області з метою виявлення проблемного поля і перспективних напрямів досліджень.

Стаття проблемна, постановочна – дає всебічну характеристику проблеми, якої або не було в науці, або вона не одержала всебічного осмислення.

Стаття методологічна – дає обґрунтування методології вирішення проблеми.

Стаття, що вирішує проблему, – дає авторський варіант вирішення сформульованої проблеми.

Неструктурована стаття – у ній не виділяються окремі підзаголовки.

Структурована стаття – виділяються окремі підзаголовки найчастіше відповідно до логіки наукового дослідження або презентації найбільш важливих складових дослідження.

Новаторська стаття – презентує принципово нові наукові результати.

Розвиваюча стаття – дає нові варіанти вирішення окремих складових проблеми.

Спеціальна стаття – задовольняє цілком визначеним вимогам, друкується в спеціальному виданні і враховується при захисті дисертації.

Звичайна стаття – виступає тільки засобом просування автора в науковому співтоваристві.

Однак сформовані в українському науковому співтоваристві вимоги до наукової статті не є жорсткими й однозначними. Вони фіксують лише мінімально достатній рівень вимог до статті. У реальному житті можливі деякі варіації цих вимог у зв'язку з тим, що існує досить багато різновидів статей.

Вимоги до наукової статті досить чітко сформульовані в постанові Президії ВАК України від 15 січня 2003 р. № 705/1. Статті повинні мати такі елементи, як:

- постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з найважливішими науковими або практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких почате вирішення даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми;

- формулювання цілей статті (постановка завдань);

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Важливо і те, що наукова стаття повинна проходити через незалежне рецензування і ретельний відбір, що мають бути організовані редакціями. Ці вимоги ВАК України цілком правомірні, оскільки в них мова йде саме про наукову статтю, що повинна максимально відповідати вимогам науки і являти собою не просто розмову за темою наукового дослідження, а презентацію в наукове співтовариство результатів наукового дослідження. При цьому самі результати не тільки описуються, а й обґрунтовуються, тобто наводяться необхідні докази, методи, прийоми, підходи, методика і т.ін. Завдання автора статті полягає в тому, щоб максимально «ввести» суть своєї статті в інформаційне поле науки.

Вимоги до статті аж ніяк не обмежують можливості авторів. Часто молоді автори стверджують, що неможливо написати постановочну статтю з проблеми, що у ній не вирішується, а тільки формулюється. Це твердження неправильне.

Справа в тому, що постановка проблеми, особливо масштабної і складної, являє собою наукове дослідження, що оперує науковим знанням, методами дослідження і передбачає цілком визначений результат – чітке і детальне формулювання проблеми. Зрозуміло, що постановочна стаття неможлива без досить детального аналізу інших досліджень і літературних джерел, у яких вони наводяться. Таким чином, навіть постановочна стаття задовольняє вимогам ВАК України.

Найбільш поширені недоліки наукових статей такі:

- назва статті не відображає основну ідею її змісту, є дуже громіздкою (перевищує 5–7 слів);

- відсутність у тексті статті якого-небудь наукового дослідження, зведення її у кращому випадку до опису ситуації;

- вона не відповідає прийнятій структурі або спостерігається неструктурованість тексту, що являє собою нескінченний потік слів;

- відсутність у статті конкретних результатів викладу, теоретичних і практичних висновків;

- зловживання термінами без їхньої розшифровки або взагалі невикористання термінів.

Л.Солімар – відомий англійський інженер, який працював у Харлоу, дає такі рекомендації з написання наукових статей для молодих учених: «Гепер мені хотілося б торкнутися становища молодого автора (не має могутніх співавторів), статті якого треба буде пройти рецензування. Як забезпечити прийом статті до опублікування? Звичайно рецензенти підбираються з числа провідних учених, щоб відфільтрувати із загального потоку рукописів ті, які варто надрукувати (після редагування). На лихо, у відомих учених, як правило, часу мало, а обов'язків багато, до того ж вони несуть тягар адміністративних турбот. Вони не можуть приділити основну частину свого пообіднього часу читанню якоїсь однієї статті, проте саме вони повинні зробити критичні зауваження.

Авторові-початківцю варто враховувати цю обставину і, щоб потім не витратити даремно часу на скарги, потрібно писати свою статтю так, щоб вона із самого початку задовольняла вимогам рецензента, гострі очі якого знайдуть найменшу аномалію. Якщо стаття занадто довга, автора обвинуватять у багатослівності, якщо стаття занадто коротка, йому порадять зібрати додатковий матеріал. Якщо він доповідає про суто експериментальну роботу, то буде піддано критиці «обґрунтування», якщо він пропонує на обговорення елементарну теорію, його назвуть «поверховим». Якщо він наводить занадто великий список використаної літератури, його віднесуть до «неоригінальних», якщо він узагалі ні на кого не посилається, на ньому поставлять клеймо «самовпевненого». Тому я пропоную компроміс. Стаття повинна мати обсяг від 8 до 12 сторінок, видрукованих на машинці (через два інтервали і з правильно залишеними полями, звичайно), і близько однієї третини її варто зайняти математичними формулами. У формулах не слід скупитися на інтеграли і спеціальні функції. Кількість посилань на літературу повинна коливатися між шістьма і дванадцятьма, причому половина з них має належати до відомих праць (рецензент чув про них), а половина, що залишилася, – до невідомого (рецензент про них не чув). Використовуючи наведені вище поради, автор може бути впевнений, що стаття пройде незалежно від її змісту. Побіжний перегляд такої статті викликає

прихильність рецензента. Далі все залежить від його реакції протягом наступних тридцяти хвилин. Якщо за цей час він зможе швидко зробити критичні зауваження по трьох несуттєвих помилках, стаття буде прийнята. Якщо рецензент не знайде очевидних пунктів, що заслуговують критики, його протидія тільки зміцниться. Він візьме перше припущення, що потрапило на очі (причому саме те, що є невиразним), оголосить його необґрунтованим і порадить повернути статтю для доопрацювання. Таким чином, головне завдання автора – дати рецензентові матеріал для трьох несуттєвих зауважень. Нижче ми наводимо кілька рекомендацій для полегшення вибору такого матеріалу.

1. Підберіть невдалу назву (усі рецензенти люблять пропонувати свої заголовки).

2. «Забудьте» визначити одне з позначень у першому ж рівнянні.

3. Зробіть орфографічну помилку в слові (тільки в одному!), що часто пишуть з помилкою.

4. Відхиліться від звичайних позначень (мова йде тільки про один параметр).

5. Пишіть $\exp(x)$ і ex упереміж.

Вимоги до вже відомого автора (який надрукував щонайменше десяток робіт) значно нижчі. Він може писати барвистий вступ, порушити кілька гострих питань в основному тексті, може зізнатися, що він не повністю розуміє результати своїх досліджень і т. ін.» [115, с. 67–73].

Незважаючи на жартівливий характер цих зауважень, у них значна частка істини. Молодому авторові потрібно пам'ятати, що видатним ученим, які виступають рецензентами його статті, властиві численні недоліки, що виправити вже неможливо, але можна врахувати при просуванні статті в збірник або журнал.

Завдання 2. Запропонуйте зразок анотації (до 500 знаків) до наведеного вище тексту про наукову статтю.

Завдання 3. За темою спродукованої наукової статті побудуйте усний науковий виступ (до 5 хв.), підготуйте електронну презентацію (до 8 слайдів).

Завдання 4. Послугуючись типовими формулами наукового етикету, презентуйте результати відповідної науково-дослідницької праці. Дайте відповіді на поставлені запитання. Підготуйтеся до наукової дискусії.

Практичне заняття №8

Стилістичні вимоги до оформлення тексту магістерської праці

Питання для самоперевірки

1. Мовностилістичне та технічне оформлення наукового дослідження
2. Оформлення титульної сторінки та наукового апарату дослідження.
3. Поняття про цитування. Загальні правила цитування.
4. Оформлення покликань на використану літературу, списків джерел.
5. Оформлення ілюстративного матеріалу.

Практичні завдання

Завдання 1. На основі одного з розділів магістерської роботи «Структурно-семантичне моделювання пареміологічної мікросистеми «Людські стосунки» прокоментуйте мовностилістичне та технічне оформлення. Поясніть

особливості оформлення ілюстративного матеріалу, покликань на використану літературу, на список джерел. Відредагуйте текст.

РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІОЛОГІЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ «ЛЮДСЬКІ СТОСУНКИ»

2.1. Лексико-семантична диференціація паремійного корпусу

Паремії підкреслюють спроможність народу відбирати й осмислювати найхарактерніші, найбільш типові сторони явищ природи, праці, побуту, родинного і суспільного життя. У результаті прислів'я і приказки стали основою багатоговікового життєвого досвіду, взаємин між людьми та навколишнім світом.

Джерелом паремій було реальне життя й побут людей. У прислів'ях і приказках народ знаходив підказки на всі випадки життя. Особлива увага приділялася людині, її поведінці у природному та соціальному середовищі. А тому й серед паремійного розмаїття найширше представлені ті, що входять до тематичного поля «Людина».

Ієрархічна структура пареміологічних одиниць цього тематичного поля охоплює такі основні семантичні поля:

1. Зовнішній вигляд, де представлені такі семантичні групи: а) врода; б) зріст; в) одяг.
2. Вікові, фізіологічні та фізичні особливості з семантичними групами а) вік; б) фізіологічний стан; в) фізичний стан.
3. Внутрішній світ: а) розумові здібності; б) риси характеру; в) емоційний стан.
4. Людські взаємини, де виділяють такі семантичні групи: а) родинні стосунки; б) товариські стосунки; в) ворожі стосунки [28, с. 94–96].

У своєму дослідженні детально зупинимося на пареміологічній мікросистемі «Людські стосунки».

Проаналізувавши паремії на позначення людських стосунків, ми репрезентували типологію паремій (порядок класифікаційних одиниць зумовлений частотністю функціонування):

- 1) родинні стосунки – 68,6 %;
- 2) дружба, товаришування – 18,6 %;
- 3) ворожі стосунки – 12,8 %;

Ці одиниці аналізуватимемо зі структурної та семантичної позиції, спираючись на класифікації паремій, подані в попередньому розділі.

2.1.1. ЛСГ «Родинні стосунки». Однією з найбільш багатих лексико-семантичних підгруп у пареміологічній підсистемі «Людські стосунки» можна вважати паремії, у яких висвітлені родинні стосунки.

В Україні з давніх-давен у великій пошані були сім'я, рід, родина. Саме родина була основною складовою українського етносу, української нації. Родина була надзвичайно важливим культурним і соціальним елементом суспільства.

Погляди українців на сім'ю тісно пов'язані з оцінкою роду – кровної і своєї єдності ряду поколінь, які генетично походять від одного предка, усіх родичів, рідних.

Народних висловів, що відображають інституцію роду й сім'ї в українській мові дуже багато. Як правило, всі вони наголошують на важливості роду й родинних зв'язків у житті кожної людини: *До свого роду, хоч через воду* (4, с. 244); *У нашого роду нема переводу* (4, с. 244) і т. ін.

Звичайно, є й такі, які розкривають негативні сторони стосунків між рідними, наприклад: *Нещасна година, як лиха родина* (4, с. 244); *Багатого роду, та ніде пообідати* (4, с. 244); *Багатий рід, та ніде голови прихилити* (4, с. 244). Зазначені паремії показують, що не завжди, якщо ти з великої родини, ти можеш знайти притулок і затишок у сім'ї.

Добрі ті родинні стосунки, що ґрунтуються на взаємній чесності, ширості, доброзичливості. Звідси й поради: *Свого доправляйся, роду не цурайся* (4, с. 245); *Хто роду відречеться, того й рід відрече* (4, с. 245).

Відомо, що рід складається з кровних родичів: дідів, бабів, матері, батька, сина, дочки, онуків: *Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько* (5, с. 119); *Усяка дитина матері мила* (5, с. 36); *Син – не син; два сини – півсина; три сини – ото тільки син* (5, с. 119) і под.; та некровних: дядька, тітки, свекрухи, свекра, тещі, тестя, невістки, зятя і т. ін.: *Кум не кум, а з черешині злязь* (4, с. 250); *Якби знаття, що в куми пиття, то б і діти забрав* (4, с. 252); *Не жалій тециного добра, колоти масло до дна* (3, с. 96); *Бійся тестя багатого, як чорта рогатого* (3, с. 95); *Свекор і свекруха одного духа* (3, с. 97); *Зять на двір – пиріг на стіл* (4, с. 236); *Дві невістки в хаті – два коти в мішку* (4, с. 240) та ін.

Велику кількість становлять паремії про взаємовідносини дітей і батьків. Прислів'я і приказки показують, якими непростими іноді є ці стосунки, оскільки часто старшим здається, що вони все знають і від своїх нащадків вимагають незаперечного виконання всіх канонів. У батьків є життєвий досвід і мудрість, якими вони хочуть поділитися з дітьми, аби ті не робили таких самих помилок.

Найчастіше в пареміях цієї групи побутують лексеми «діти», «дитина» та похідні від них, наприклад: *Добрі діти доброго слова послухають, а лихі – й дрючка не бояться* (5, с. 119); *Як грибочки ростуть діточки* (5, с. 119); *Діти – найбільша радість у світі* (3, с. 35); *Малі дітки – ясні зірки, світять і радують у темну ніч* (5, с. 119); *Чим би дитина не бавилась, аби не плакала* (5, с. 119); *Не доспи, не дойди, а дитину потиши* (5, с. 119) та ін. У цих пареміях відображені такі реалії, як: радість від народження дитини, швидке її зростання, з яким і проблем стає більше, самопожертва батьків задля своїх дітей та ін.

Часто у прислів'ях і приказках наявні лексеми «син», «дочка». Причому іноді вони вживаються в одному прислів'ї, але найчастіше виділяють окремо паремії про дочок і паремії про синів, наприклад: *Доброму синові не збирай, а ледачому не оставляй* (4, с. 243); *Син мій, а розум у нього свій* (5, с. 119); *Син – не син; два сини – півсина; три сини – ото тільки син* (3, с. 119); *Дочки оставлять без сорочки* (4, с. 244); *У кого дочок сім – щастя усім* (5, с. 119).

Досить поширеною у пареміях про батьків і дітей є лексема «мати». Такі одиниці мають позитивне забарвлення, характеризують мати як добру, вірну, здатну до самопожертви жінку, яка любить своїх дітей, не зважаючи ні на що,

наприклад: *Як квочка з курчатами, так мати з дітьми* (5, с. 119); *Одна мати – вірна порада* (3, с. 36); *Людям, як болото, а матері, як золото* (5, с. 119); *Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує* (3, с. 35); *Дитя плаче, а в матері серце болить* (3, с. 35); *Всякій матері свої діти милі* (5, с. 119) або *Усяка дитина матері мила* (3, с. 36) (пор.: рос. *Материнская ласка конца не знает* (1); *Никто так детям не верит, как мать родная* (1); *Сердце матери лучше солнца греет* (1), *Птица радуется весне, а мать – детям* (1).

Для української мови специфічними є такі лексеми, як «*ненька*», «*маїнка*», що підкреслюють особливе ставлення до матері: *Любо неньці, як дитина в честі* (5, с. 119); *Яка няня, така доня* (4, с. 244); *Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько* (5, с. 119); *Нема на світі цвіту гарнішого над маківочку, нема ж кого ріднішого над маїночку* (5, с. 119).

Окрему групу серед паремій на позначення сімейних стосунків становлять ті, у яких відображено відносини між чоловіком і дружиною. Такі одиниці містять інформацію про буденне життя сімейної пари, їх звички, особливості спілкування, закладені ще нашими предками, наприклад: *Чоловік у домі голова, а жінка – душа* (5, с. 130); *Як сорочка біла, то й жінка мила* (3, с. 130); *Дім держиться не на землі, а на жінці* (5, с. 129); *Жінка чоловікові подруга, а не прислуга* (5, с. 129).

Закономірно, що у прислів'ях і приказках про чоловіка і дружину частовживаною є лексема «*жінка*», яка використовується у значенні «дружина», наприклад: *Нема вірнішого приятеля, як добра жінка* (5, с. 130); *Без жінки, як без рук* (4, с. 235); *Від сердитої жінки постарієш, а від доброї – помолодієш* (5, с. 129); *На красиву жінку дивитись, а з розумною жити* (5, с. 129); *Як сорочка біла, то і жінка мила* (5, с. 130); *Дім держиться не на землі, а на жінці* (5, с. 129); *Жінка чоловікові подруга, а не прислуга* (5, с. 129). Усі ці паремії характеризують жінку як добру, привітну, гарну господиню, яка для свого чоловіка є вірним товаришем, який підтримає у важку хвилину. Але трапляються серед паремій і такі, які розкривають негативні жіночі якості, як-от схильність до брехні, наприклад: *То й не жінка, як сім раз на день не обманить чоловіка* (4, с. 236); *Не вір жінці, як чужому собаці* (4, с. 236).

Часто лексема «*жінка*» вживається поруч з лексемою «*чоловік*», що підкреслює їх взаємозв'язок, наприклад: *Куди голка, туди нитка, куди чоловік, туди й жінка* (5, с. 129); *Добра жінка чоловіка на ноги поставить, злая то ще й звалить* (5, с. 129); *Жінка за три кути хату держить, а чоловік – за один* (5, с. 129); *Чоловік у домі голова, а жінка – душа* (5, с. 130) (пор.: рос. *Без мужа, что без головы; без жены, что без ума* (1); *Всякому мужу своя жена милее* (1); *Глупому мужу красная жена дороже красного яйца* (1) та под.). Найчастіше в таких пареміях вказується на те, що жінка має бути гарною господинею і матір'ю, тримати в порядку хату, слідкувати за господарством і підтримувати в усьому чоловіка. Чоловік же має бути гарним господарем, головою сім'ї.

Подікуди в українських пареміях використовуються застарілі лексеми «*муж*», «*жона*», наприклад: *У мужа краду, та перед ним кладу* (5, с. 130); *Жінка без мужа і тити не дуже* (5, с. 128); *Зла жона зведе чоловіка з ума* (5, с. 128).

Економічний розрахунок при виборі шлюбної пари відігравав не останню роль, хоч, безперечно, працьовитість, доброта і врода обранці теж бралися до уваги. Наприклад: *Хоч жінка свинка, так грошей скринька* (4, с. 236); *Жінка хоч*

корова, аби здорова (4, с. 236) (пор.: рос. *Будь жена хоть коза, лишь бы золотые рога* (1). Російський варіант дещо інакше розставляє акценти, проте семантика паремії близька до українських відповідників.

В обох зіставлюваних мовах представлені співвідносні паремії, які відображають усвідомлення диспропорції між чеснотами чоловіка та його роллю в житті жінки, схильність суспільства поблажливо ставитися до вад чоловіків і несхвально до самотніх жінок. Пор.: укр. *Коли немає гарного козака, то підеш і за пенька* (4, с. 229); *Хоч за старця, аби не остаться* (4, с. 229); *Хоч за вола, аби вдома не була* (5, с.127); *Хоч без зубів і з одним оком, аби цього року* (5, с.127) та рос. *Худ мой Устим, да лучше с ним* (1).

Наша картотека містить ряд пареміологічних одиниць, у яких відображене таке явище, як кумівство. За давнім українським звичаєм, кумівство прирівнюється до близьокровної рідні. На роль хрещених батьків обирали людей шанованих, розумних і кмітливих, адже вважали, що хрещеники стають подібними до хрещених: *Кого люди за люди мають, з тим кумаються* (4).

Більшість паремій про кумівство мають гумористичний зміст, висміюють вади кумів. Народний гумор у власне пареміях реалізується в різних формах комічного – від іронії до сарказму, наприклад: *Кума без ума, а у кума і того нема* (2, с. 250); *Не було в куми запаски, аж гляди – кума в плахті походить* (2, с. 251); *Не сподівайтесь, кумасю, на пиріжки, та їжте хлібець* (4); *Що знає кум, то знає кумова жінка, а вже від неї все село* (2, с. 252).

У пареміографічних джерелах знаходимо також паремії про зятя та невістку. Переважна більшість цих паремій мають іронічне забарвлення, наприклад: *Замолоду мене теща зятем звала, а як виросла дочка, за іншого віддала свекрухи немає вдома, для невістки свято* (4, с. 236); *Як би в мене зять такий, я б ноги мив, та юшку пив* (4, с. 236); *Нема чорта в хаті – прийми зятя* (3, с. 70) і т. ін.

Найчастіше в пареміях про невістку поруч із лексемою «*невістка*» трапляється лексема «*свекруха*». У таких одиницях переважно акцентується на тому, що дві жінки не можуть знайти спільної мови, постійно сваряться: *Дивна пригода, коли між невісткою і свекрухою згода* (3, с. 70); *Недовго невістка протягне, якщо свекруха її хвалить* (3, с. 70); *Коли свекрухи немає вдома, для невістки свято* (3, с. 70); *Брехлива свекруха невістці не вірить* (3, с. 70).

Більшість паремій про невістку мають негативне забарвлення, тобто показують, як у сім'ї ставляться до обранниці сина, наприклад: *Кішку б'ють, а невістці докоряють* (3, с. 71); *Усі в сім'ї сплять, а невістці молотить велять* (3, с. 71); *Вона в хаті замість помела* (3, с. 70). При чому у складі останньої відсутній компонент, який вказує, що мова йде про невістку. Це стає зрозуміло, виходячи із семантики паремії загалом та її компонентів.

У пареміях про зятя часто акцентується на бажанні батьків дівчини бачити поруч багатого зятя: *Багатий зять – завжди бажаний гість* (4, с. 236); *Бідному зятеві і тещі не рад* (4, с. 236) та под. Бачимо тут бінарну опозицію: багатий зять – бідний зять; бажаний – небажаний. Та незважаючи на це, можемо вважати ці пареміологічні одиниці близькими за змістом.

Закономірно, що поруч із пареміями про невістку і зятя функціонують одиниці про свекруху і свекра, наприклад: *Свекор – грім, а свекруха – уїдлива*

муха (3, с. 97); Свекор – не рідний батько (3, с. 97); Свекор і свекруха одного духа (3, с. 97) та тещу і тещя: Тециного язика аришном не зміриш (3, с. 97); Багатий тещь – зятю честь (3, с. 95); Теща ласкава пече млинці без сала (3, с. 97).

Особливе місце у прислів'ях і приказках на позначення сімейних стосунків займають паремії про сватання та одруження, наприклад: *В дівках сиділа – плакала, заміж вийшла – вити стала* (5, с. 126); *Весілля три дні, а злидні довіку* (5, с. 126); *Буду сива, як вівця, та не біду за вдівця* (5, с. 126); *Сорочки не має, а женитись гадає* (4, с. 233); *Се не на рік, а на цілий вік* (5, с. 128); *Не страшно женитись, а страшно журитись* (5, с. 128).

У пареміях про сватання й одруження часто трапляється лексема «дівка», наприклад: *Сватає сім, а дівка буде не всім* (5, с. 126); *Дівка на порі – женихи на дворі* (5, с. 127); *Добра дівка: як старости ідуть, тоді хату мете* (5, с. 127); *Гонить дівка парубка, а сама від нього не йде* (5, с. 127); *В дівках сиділа – плакала, заміж пішла – вити стала* (3, с. 126); *Засватана дівка всім гарна* (5, с. 126), де «дівка» вживається у значенні «дівчина, якій час одружитися».

Поширеними є паремії, у яких наявна лексема «жінка»: *У сватанні жінки багато женихів* (5, с. 128); *Вибирай жінку на цілий вік* (5, с. 126); *Біда, як жінка бліда, але ж лиха година, коли жінка, як калина* (5, с. 126); *Поможі, Боже, нежонатому, а жонатому й жінка допоможе* (4, с. 230), де «жінка» означає «заміжня особа стосовно до свого чоловіка».

Паремії про сватання й одруження можуть нести як позитивне, так і негативне значення. У прислів'ях і приказках з негативним забарвленням найчастіше представлені лексеми «журитися» та «лихо» і похідні від них, наприклад: *Не штука женитися, та треба журитися, треба ложки, треба миски, треба ночов і коліски* (5, с. 128); *Хто рано одружиться, той вік не натужиться* (4, с. 229); *Не страшно женитись, а страшно журитись* (5, с. 128); *Сів, зажурився, що з лихою оженився* (4, с. 235); *Не плач, небого, що йдеши за нього; нехай плаче він, що бере лихо у двір* (5, с. 128); *Не мав лиха, так оженився* (4, с. 234); *За гарного піди, гарне й лихо буде* (4, с. 231). Не можемо сказати, що всі ці паремії тождні за семантикою, хоч і мають спільні лексеми. Так, перше прислів'я веде нас до тієї думки, що перш ніж одружитися, треба щось нажити, мати хоча б найнеобхідніші речі. Схоже, але більш загальне значення має третя паремія, де не вказано на причини журби. Друге прислів'я закликає нас не одружуватися в ранньому віці, оскільки найчастіше це необдумане рішення, за яке потім треба буде розплачуватися. Остання паремія вживається для того, аби підкреслити, що в людині не краса головне, що зовні гарна людина не завжди така ж гарна душею.

Негативне забарвлення мають також паремії, у яких підкреслюється, що матеріальне становище після одруження тільки погіршується: *Весілля три дні, а злидні довіку* (5, с. 126); *Сорочки немає, а женитись гадає* (4, с. 233); *Бідному женитись, то день укоротиться* (5, с. 126).

Деякі паремії застерігають, що треба шукати собі пару за віком: *Де чоловік старший, а жінка молода, там рідко згода бува* (4, с. 228); *Оце тобі, бабусю, наука: не йди заміж за онука* (4, с. 229) (пор.: рос. *У старого мужа молодая жена – чужая корысть*; *Видима беда, что у старого жена молода* (1)). Як в українських, так і у російських варіантах частіше акцентується на тому, що

чоловік старший за жінку. Тому зазвичай поруч з лексемою «чоловік» вживається означення *старий*, яке може виконувати і роль підмета або додатка.

Чимало прислів'їв і приказок, які мають позитивне значення. Наприклад, паремії *Кого Бог судить – чоловік не розсудить* (4, с. 233); *Судженого і конем не об'їдеш* (5, с. 126) (пор.: рос. *Суженого не обойти, не объехать* (1)).

Коли хочуть сказати, що треба одружуватися лише тоді, коли впевнений у своєму виборі, говорять: *Перш ніж одружитись, треба роздивитись* (5, с. 128). А коли хочуть додати, що це має бути обдумане рішення, то говорять: *Заміж вийти – не дощову годину пересидіти* (5, с. 127); *Се не на рік, а на цілий вік* (5, с. 128). Знаходимо і такі синонімічні паремії: *Женитися – не чхати, можна й подождати* (5, с. 127); *Сватання не катання: швидко коней не гони* (5, с. 127) (пор.: рос. *Жениться – не лапоть надеть* (1)). Як бачимо, розуміння важливого рішення одружитися у росіян і українців має суттєві відмінності. Так, українці беруть за основу темпоральну ознаку – це не на якийсь час, а довіку, натомість росіяни йдуть від сприйняття «на вагу» – це не так легко, як може здатися [28, с. 76].

Спіраючись на структурно-граматичну будову, серед паремій про родинні стосунки виділяють ті, які побудовані як прості та складні речення. Серед простих виокремлюють двоскладні, наприклад: *Зла жона зведе чоловіка з ума* (5, с. 128); *Чоловік і жінка – то одна спілка* (4, с. 234); *Усяка дитина матері мила* (5, с. 119); *Діти батька не вчать* (3, с. 34); *Всяка пташка своє гніздо знає* (5, с. 129); *Бідному зятю й тесть не рад* (4, с. 236); *У лихого свекрухи і заду очі є* (3, с. 97) та односкладні: *Без жінки, як без рук* (4, с. 235); *Судженого і конем не об'їдеш* (5, с. 128); *І в лиху годину не кидай дружину* (5, с. 129); *В кожній куми свої пироги* (4, с. 250); *Вибирай жінку на цілий вік* (5, с. 126); *Од свині не буде ведмежат* *Вибирай жінку на цілий вік* (5, с. 118).

Серед аналізованих паремій найбільше тих, які побудовані за схемою А = Б, наприклад: *Найкраща спілка – чоловік і жінка* (5, с. 129); *Чоловік і жінка – одне діло, одне тіло, один дух* (5, с. 130); *Невістка – чужа кістка* (3, с. 75); *Багатий зять – завжди бажаний гість* (4, с. 236); *Багатий тесть – зятю честь* (3, с. 95) та под.

Часто вживаними є також паремії, побудовані за схемою А не = Б, наприклад: *Свекор – не рідний батько* (3, с. 97); *Заміж вийти – не дощову годину пересидіти* (5, с. 127); *Бідному зятю і тесть не рад* (4, с. 236); *Діти батька не вчать* (3, с. 34); *Сова не приведе сокола* (5, с. 118); *Од свині не буде ведмежат* (5, с. 118).

Серед паремій, побудованих за схемою складних речень виділяють складносурядні, наприклад: *Доброму синові не збирай, а ледачому не оставляй* (4, с. 243); *Сорочки немає, а женитись гадає* (4, с. 233); *Чоловік у домі голова, а жінка – душа* (5, с. 130); *Жінка за три кути хату держить, а чоловік – за один* (5, с. 129); *Кум не кум, а в горох не лазь* (4, с. 250) та под.

Найбільше серед паремій, побудованих як складносурядні речення тих, які мають зіставно-протиставні семантико-синтаксичні відношення, наприклад: *Батьки доглядають доньку до вінця, а чоловік – до кінця* (5, с. 126); *Сиди до сивої коси, а за ледачого не йди* (4, с. 231); *Не йди за багатого, а йди за щасливого* (5, с. 128); *Весілля три дні, а злидні довіку* (5, с. 126); *Їхав до Хому, а заїхав до*

куми (4, с. 250); *Кума без ума, а у кума й того нема* (4, с. 250); *Без дітей тихо, а на старість лихо* (4, с. 235); *Сини принесуть, а дочки й угли рознесуть* (4, с. 244).

Чимало паремій, побудованих за схемою складнопідрядних речень з різними семантико-синтаксичними відношеннями. Наприклад, *Якби в мене зять такий, я б ноги мив та юшку пив* (3, с. 80); *Недовго невістка протягне, якщо свекруха її хвалить* (3, с. 70); *Коли немає гарного козака, то підеш і за пенька* (4, с. 229). Між предикативними частинами цих одиниць семантико-синтаксичні відношення умови.

Чимало паремій, які побудовані за схемою складнопідрядних займенниково-співвідносних речень, наприклад: *Нехай мене той не займає, хто в серці кохання не має* (4, с. 228); *Нехай мене той голубить, хто вірно мене любить* (4, с. 228); *Хто рано одружиться, той вік не натужиться* (4, с. 229); *Кого люди за людей мають, з тим кумуються* (4, с. 250).

Небагато серед пареміологічних одиниць тих, які співвідносні з безсполучниковим складним реченням, наприклад: *За красивого підеш – лиха наживеш* (5, с. 127); *В дівках сиділа – плакала, заміж пішла – вили стала* (5, с. 126); *Дівка на порі – женихи на дворі* (5, с. 127); *Кого Бог судить – чоловік не розсудить* (4, с. 233); *Зять на двір – пиріг на стіл* (4, с. 236); *Рубай дерево по собі: бери жінку – який сам* (4, с. 229); *Оце тобі, бабусю, наука: не йди заміж за онука* (4, с. 235); *Хочеш зятечка придбати – мусиш з хати утікати* (3, с. 80).

Невелику групу складають паремії, побудовані як речення з різними видами зв'язку, наприклад: *Коли любиш, так женись, а не любиш – відступись* (4, с. 228); *Розумна кума, як бочка пінона, а як піноно в вузлі, то й розуму нема* (4, с. 251); *Що знає кум, то знає кумова жінка, а вже від неї все село* (4, с. 252); *Як Микита воли мав, то Микита кумував, а як воли отдали, кумувати просить перестали* (4, с. 252); *З сином сварися – за стіл берися, а з зятем сварися – за двері берися* (3, с. 70).

Отже, паремії на позначення сімейних стосунків розкривають світогляд нашого народу на взаємини між нареченою та нареченим, чоловіком та дружиною, між батьками та дітьми, між членами родини; на розподіл гендерних ролей у сім'ї, що дає змогу порівнювати тогочасні відносини, які панували у сім'ї з сучасними, ролі, які виконували чоловіки і жінки в минулому і в нинішньому суспільстві та ін.

2.1.2. ЛСГ «Стосунки між друзями». Дружба завжди була і залишається однією з найважливіших тем, які розглядалися у творах як авторських, так і народних. У своєму дослідженні розглянемо, як дружні стосунки відбилися в народній творчості, а саме в пареміях. Для цього нами було проаналізовано ряд прислів'їв і приказок, які відбивали світоглядні уявлення українського народу про дружбу, товаришування, згоду і незгоди, зраду і вірність друзів і т. ін.

Закономірно, що в таких пареміях часто вживаною є лексема «*друг*», наприклад: *Не все **другу** знати, що на серце в себе мати* (5, с. 104); *Не той **друг**, хто медом маже, а той, хто правду каже* (3, с. 50); ***Друга** шукай, а найдеши – тримай* (5, с. 103); *Не той **друг**, що лациться, а той, що печалиться* (5, с. 104) та ін. Хоч всі ці паремії мають спільну лексему, та вони не є тотожними за змістом і використовуються в різних ситуаціях. Так, перше прислів'я вживають для того,

аби наголосити, що не всі свої таємниці слід розповідати друзям; друге зосереджує нашу увагу на тому, що справжній друг завжди говорить правду, якою б вона не була. Третя паремія підкреслює, що знайти справжнього друга не просто, тому, знайшовши, треба берегти й цінувати. Четверте прислів'я розкриває те, що справжня дружба виявляється в нелегку годину, і другом є лише той, хто здатен підтримати тебе і розділити твою печаль.

Часто трапляється у пареміях про дружбу лексема «*приятель*», рідше – «*товариш*», наприклад: *Не обгороджуй себе огорожею, а приятелями* (5, с. 104); *Кожух краще новий, а приятель старий* (3, с. 50); *Вірний приятель – то найбільший скарб* (5, с. 103); *Коли хочеш приятеля позбутися, то позич йому грошей* (5, с. 104); *Нема товариша – шукай, а знайдеш – бережи* (5, с. 104) (рос. *Нет друга – ищи, нашел – береги*); *Скажи мені, хто твій товариш, – тоді я скажу, хто ти* (5, с. 104).

Подекуди в пареміях про дружні стосунки використовуються опозиції. Так, наприклад, опозиція «*новий-старий*», де «*старий*» означає «перевірений часом», найчастіше використовується для того, аби підкреслити, що старий друг, якого ти добре пізнав, надійніший, аніж новий: *Кожух краще новий, а приятель старий* (3, с. 50); *Нових друзів наживай і старих не забувай* (3, с. 50); *Для приятеля нового не цурайся старого* (5, с. 118) (пор.: рос. *Старый друг лучше новых двух* (1); *Одежа хороша новая, а друг – старій* (1); *Из-за нового приятеля не теряй старого* (1).

Окрім представленої, ілюструється й опозиція «*добрий-лихий*» і синонімічні до них, наприклад: *З добрим дружись, а лихих стережись* (5, с. 103); *Злі компанії і доброго чоловіка зіпсують* (5, с. 104) або *Погане товариство і доброго чоловіка зіпсує* (3, с. 51); *З добрим поживеш – добра переймеш, а з лихим зійдеєш – того й наберешся* (5, с. 103); *У хороший компанії розуму наберешся, а в лихій і свій загубиш* (3, с. 51). Такими пареміями послуговуються тоді, коли хочуть підкреслити важливість компанії, з якою ти спілкуєшся, адже часто коло знайомих має великий вплив на людину. Подібне смислове навантаження засвідчують також і такі прислів'я і приказки: *З ким поведешся, од того й наберешся* (5, с. 104); *Хто до кого пристає, таким і стає* (5, с. 104); *Скажи мені, хто твій товариш, – тоді я скажу, хто ти* (5, с. 104) (пор.: рос. *С кем поведешься, от того наберешься* (1); *Кто к кому пристанет, таким и станет* (1); *Скажи мне, кто твой друг и я скажу, кто ты* (1).

Про важливість дружби, яка є справжнім скарбом, наголошується в таких пареміях: *Вірний приятель – то найбільший скарб* (5, с. 103); *Дружба та братство дорожче багатства* (5, с. 103); *Дерево міцне корінням, людина – друзями* (3, с. 49).

Іноді в пареміях акцентується на тому, що дружбу перевіряють грішми, і часто вона не витримує такої перевірки, наприклад: *Пробуй золото вознем, а дружбу грішми* (5, с. 104); *Коли хочеш приятеля позбутися, то позич йому грошей* (5, с. 104).

Спіраючись на граматико-синтаксичну класифікацію, можемо зазначити, що серед паремій про дружбу наявні як складні речення, так і прості.

3-поміж простих виділяємо ті, які побудовані як двоскладні речення, наприклад: *Дружній табун і вовків не боїться* (3, с. 49); *Один у полі не воїн*

(3, с. 51); *Від одного гнилого яблука весь віз згниє* (5, с. 103), і ті, які мають будову односкладних речень, передусім узагальноно-особових, наприклад: *В лиху годину пізнаєш вірну людину* (5, с. 103); *Нових друзів наживай і старих не забувай* (1, с. 50); *Для приятеля нового не цурайся старого* (5, с. 10). В останніх двох реченнях головний член виражений дієсловом наказового способу.

Найчастіше серед пареміологічних одиниць, співвідносних з простим реченням, трапляються ті, які побудовані за схемою частина А не = Б, наприклад: *Одна бджола меду не наносить* (5, с. 120); *Одна ластівка весни не робить* (5, с. 120); *Одна квітка не робить вінка* (5, с. 120); *Один кіп плота не держить* (5, с. 120); *Одним пальцем голки не вдержиш* (5, с. 120); *Один дуб у полі – не ліс* (5, с. 120). При цьому в останньому реченні заперечення стосується предиката, вираженого дієсловом, а в усіх інших реченнях – предиката, вираженого іменником.

Серед паремій, співвідносних зі складними реченнями виокремлюємо найчастіше складносурядні з зівставно-протиставними відношеннями, наприклад: *Приятелів тьма, а вірного друга нема* (3, с. 51); *Давніх друзів забувають, а при горі споминають* (5, с. 104); *Знайся кінь з конем, а віл з волом* (5, с. 104).

Отже, паремії на позначення дружніх стосунків інформують нас про найрізноманітніші грані товаришування, як позитивні, так і негативні. Найпоширенішими є такі пареміологічні одиниці, які акцентують на тому, що:

- дружба – найцінніший скарб;
- дружба перевіряється часом;
- краще один старий друг, аніж багато нових;
- дружба перевіряється грішми.

Паремії про товаришування виконують не лише пізнавальну функцію, але й застерігають, попереджають про можливі негаразди. Тому ці прислів'я і приказки були, є і залишатимуться актуальними.

2.1.3. ЛСГ «Стосунки між ворогами». На протигагу пареміям про дружбу існують прислів'я і приказки про ворожі стосунки. Вони надають інформацію про негаразди, сварки, бійки і т. ін., що також було і є характерним для української ментальності.

За своєю будовою вони не відрізняються від паремій на позначення інших відносин: так само серед них виділяємо ті, що побудовані як прості речення, наприклад: 1) *Криком возню не загасиш* (5, с. 108); 2) *Криком дуба не зрубаси* (5, с. 104); 3) *Чоловік собі не ворог* (5, с. 107); 4) *Думки і вороги закують у ланцюги* (5, с. 107); 5) *Сказаного і сокирою не відрубаси* (5, с. 108); 6) *Олію з водою ніколи не погодиш* (5, с. 108). При чому виокремлюємо й односкладні, як перше, друге, п'яте і шосте, і двоскладні – третє і четверте. Перша і синонімічна друга пареміологічна одиниця вживається для того, щоб наголосити, що сваркою згоди не дійдеш. Третє прислів'я підкреслює, що людина може бути ворогом кому завгодно, тільки не собі. П'яте паремія вживається тоді, коли хочуть сказати, що перш ніж щось сказати треба добре подумати, адже сказаного слова не вернеш назад. Останнє прислів'я акцентує на тому, що якщо люди надто різні, то вони ніколи не зможуть знайти спільної мови. Більшість одиниць побудовані за схемою А не = Б.

Серед паремій, співвідносних зі складним реченням виділяємо складносурядні, наприклад: *Не кричи, а краще научи* (5, с. 108), яке складається з двох предикативних частин, кожна з яких співвідносна з простим, односкладним, повним, поширеним, неускладненим реченням; *Згода буде, а незгода руйнує* (5, с. 104), яке складається також з двох предикативних частин, між якими наявні зіставно-протиставні семантико-синтаксичні відношення; *Бджола жалить жалом, а людина – словом* (5, с. 104), у складі якого перша предикативна частина співвідносна з простим, двоскладним, повним, поширеним, неускладненим реченням, а друга – з простим, двоскладним, неповним (з пропущеним присудком), непоширеним, неускладненим реченням.

Виокремлюємо серед пареміологічних одиниць і такі, які співвідносні зі складнопідрядним реченням, наприклад: 1) *Нащо з тим миритись, хто охочий сваритись* (5, с. 108); 2) *Мені так між ворогами, як тій криниці між дорогами* (5, с. 107); 3) *Де пси кусаються, там чужі люди не мішаються* (5, с. 108); 4) *Як ти смутишся, то вороги тішаються* (5, с. 108); 5) *Хто каші наварив, той мусить і з'їсти* (5, с. 108). Між предикативними частинами в цих реченнях наявні різні семантико-синтаксичні відношення. Так, перше і останнє речення займенниково-співвідносні, у другому представлені відношення способу дії, у третьому – відношення місця, четвертому – умови.

Серед складним виокремлюємо паремії, які співвідносні з безсполучниковими реченнями, хоч кількісно вони становлять найменшу групу: *Скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш, відрубаш – не приставиш* (5, с. 108); *Кішки гризуться – мишам привілля* (5, с. 108). Перше речення можна поділити на три смислові центри, кожне з яких має дві предикативні частини, між якими також наявне протиставлення.

Кожна паремія вживається в окремій ситуації. Так, наприклад, прислів'я *Криком справи не досягнеш* (5, с. 108) вживають для того, щоб наголосити, що сваркою і криком ніякої справи не вирішиш. В аналогічній ситуації можна вжити паремію *Не кричи, а краще научи* (5, с. 108). *Ти йому хліба й солі, а він камінь у пазусі* (5, с. 108) можна використати, коли йдеться про людину, що не виправдала сподівань, яка виявилася підступною і зрадливою. Трапляються й паремії, які підкреслюють, що словом можна ранили дуже боляче, про це свідчать такі прислів'я: *Словом заб'єш більше, ніж ціпком* (5, с. 108); *Рана загойться, а лезо слово ніколи* (5, с. 18); *Слово не стріла, а глибоке ранить* (5, с. 108).

Іноді знаходимо в пареміях алегоричні образи звірів, наприклад: *Кішки гризуться – мишам привілля* (5, с. 108); *Бджола ранить жалом, а людина – словом* (5, с. 107); *Гризуться, як собаки за кішку* (5, с. 108); *І баран буцне, як зачепиш* (5, с. 108). Усі вони вживаються в окремих ситуаціях. Так, наприклад, друге прислів'я підкреслює, що людина так само може зробити боляче сказавши, як бджола вкусивши. У третій паремії люди, що сваряться, порівнюються з собаками, що дає паремії різко негативного забарвлення. Останнє прислів'я акцентує на тому, що будь-яка людина може вступити в суперечку, коли її зачепити.

Отже, паремії про ворогування розкривають нам негативні сторони взаємин між людьми: сварки, незгоди, зради, бійки і подібне. Вони мають важливе значення і є актуальними і на сьогодні, оскільки джерелом їх є реальне життя.

2.2. Парадигматичні відношення в пареміологічній системі «Людські стосунки»

Основною тенденцією в лінгвістичній науці в останні роки стає принцип системності, визначення функціонального статусу мовної одиниці в системі, зокрема вивчення її в межах тематичних та фразеологічно-семантичних груп, у відношеннях загального і часткового, активного і пасивного, діалектичного і загальнонародного. Виразно це представлено і у відношеннях та опозиції фразеологічних, а отже і пареміологічних одиниць, що виявляється в явищах їх багатозначності, варіативності, синонімії, антонімії, омонімії. Деякі із парадигматичних відношень у пареміології представлені дуже широко (варіативність, синонімія, антонімія – вони й стануть об'єктом нашої уваги в цьому розділі), інші мають практично одиничні вияви (пареміологічна омонімія) [61, с. 71].

Отже, пареміологічні одиниці, як і одиниці інших мовних рівнів, мають здатність вступати в системні відношення, передусім у синонімічні й антонімічні. Але, незважаючи на помітні успіхи в дослідженні явищ синонімії та антонімії на лексичному рівні мови, природа й особливості саме пареміологічних синонімів та антонімів залишається поки що маловивченими. Це пов'язано насамперед з відсутністю спеціальних словників, де пареміологічні одиниці були б відповідним чином систематизовані.

Проблема синонімічності у пареміології пов'язана перш за все з відсутністю спільних поглядів на це явище. В. Телія, наприклад, суть пареміологічної синонімії вбачає в здатності паремій з однаковим категоріальним граматичним значенням і різним лексичним складом компонентів до взаємозамінювання без порушення будови конструкції [58, с. 77]. За визначенням Л. Скрипник, пареміологічними синонімами вважаються одиниці, які позначають той самий предмет дійсності, виражають те саме поняття, відтіняючи різні сторони його, і при різній внутрішній формі і неоднаковому лексичному складі мають однотипне категоріальне значення, однакову семантичну сполучуваність із словами оточення [50, с. 212]. Ю. Степанов вважає синонімічними близькі за значенням паремійні одиниці, в основі яких лежать різні образи і які не допускають заміни компонентів [54]. Н. Алефіренко під фразеологічними синонімами розуміє близькі за значенням фраземи, що виражають різні аспекти смислового змісту одного і того ж концепту, співвідносні з однією і тією ж частиною мови, але різні за смисловими елементами (семами) і стилістичним забарвленням» [1, с. 64]. Таке визначення можна проектувати і на паремійні одиниці. Таке розмаїття визначень не випадкове: виходячи з подібності пареміологічної синонімії лексичній та зважаючи на складнішу будову цих одиниць, їх надслівний характер, дослідники вдаються до аналізу як ступеня семантичної близькості паремійних одиниць, так і їх граматичної будови, компонентного складу, семантико-синтаксичної сполучуваності [61, с. 76]. На відміну від лексичних синонімів, пареміологічні синоніми є більш складним явищем, адже мають розмиті семантичні відношення [1, с. 62]. Можна сказати, що мисленневотворчою основою пареміологічного значення є не поняття, як у

лексичному значенні, а концепт – мисленнєвотворче утворення менш структуроване, ніж поняття [1, с. 62].

Розвиток синонімічних рядів пареміологічних одиниць насамперед пов'язаний з оновленням образної основи паремій, об'єднаних однією темою, пошуком більш яскравого й експресивного образу при збереженні єдності логічної сторони поняття [50, с. 213].

До складу різних семантичних підгруп входить різна кількість синонімічних рядів, що об'єднують одиниці, відмінні за матеріальною формою вираження, але подібні за значенням, використовуваних в типових ситуаціях для вираження відповідного ставлення до об'єктивної дійсності. Наприклад: у синонімічний ряд можна об'єднати паремійні одиниці, якими послуговуються в типових ситуаціях, коли хочуть підкреслити, що діти завжди чимось подібні до своїх батьків: *Яке зіллячко – таке й сім'ячко* (5, с. 118); *Яка яблунька – такі й яблука* (5, с. 118); *Яка трава – таке й сіно* (5, с. 118); *Яка пишиця – така й паляниця* (3, с. 118); *Яке коріння, таке й насіння* (5, с. 118) і т. ін. Наведені зразки організовані за однаковою структурно-граматичною моделлю складнопідрядного займенниково-співвідносного речення з препозитивною залежною частиною: *який (-а, -е)..., такий (-а, -е, -і)*.

Аналізований синонімічний ряд маніфестує й так звані неелементарні конструкції, що мають блокову організацію: *Яке дерево – такі його квіти; які батьки – такі й діти* (5, с. 118); *Яка вода – такий млин; який батько – такий син* (5, с. 118) і под. Примітним є те, що кожна блокова частина може функціонувати самостійно, репрезентуючи абсолютно тотожне значення.

Синонімічні паремії позначають однакові сегменти дійсності і, попри різну внутрішню форму та неоднаковий компонентний склад, використовуються в тотожних чи подібних комунікативних ситуаціях. Наприклад, у пареміологічній мікросистемі «Сватання, одруження» виокремлюємо такі синонімічні ряди: 1) для того, аби підкреслити, що треба обирати собі пару на все життя, послуговуються висловами на зразок *Вибирай жінку на цілий вік* (5, с. 126); *Се не на рік, а на цілий вік* (5, с. 128); *Заміж вийти – не дощову годину пересидіти* (5, с. 127); *Заміж вийти не на рік, а на цілий вік* (5, с. 127); 2) коли акцентують на тому, що дівчина хоче бачити біля себе лише люблячого чоловіка, використовують паремії на зразок *Нехай мене той голубить, хто вірно мене любить* (4, с. 228); *Нехай мене той не займає, хто в серці кохання не має* (4, с. 228); *Коли любиш, так женись, а не любиш – відступись* (4, с. 228); 3) коли хочуть наголосити на тому, що від долі нікуди не подітися, яку вона тобі другу половинку приготувала, таку й отримаєш, послуговуються висловами *Кого Бог судить – чоловік не розсудить* (4, с. 233); *Судженого і конем не об'їдеш* (5, с. 168); 4) коли хочуть сказати, що жінці байдуже за кого вийти заміж, аби скоріше, використовують паремії на зразок *Хоч за старця, аби не остаться* (4, с. 229); *Хоч за вола, аби вдома не була* (5, с. 127); *Хоч без зубів і з одним оком, аби цього року* (5, с. 127); *Коли немає гарного козака, то підеш і за пенька* (4, с. 229).

У пареміях про дружні стосунки виділяємо такі синонімічні ряди: 1) коли хочуть наголосити на тому, що одна людина може все зіпсувати, послуговуються пареміями на зразок *Через одну віцю отара пропадає* (5, с. 105); *Від одного гнилого яблука весь віз згниє* (5, с. 103); *Паришва віця все стадо спаскудить*

(5, с. 104); *Ложка дьогтю зіпсує бочку меду* (5, с. 104); 2) для того, аби підкреслити, що друг пізнається в біді, використовують вислови *Як прийде туга, пізнаєш друга* (5, с. 121); *В лиху годину узнаєш вірну людину* (5, с. 103); *Друзі пізнаються в біді* (5, с. 103); 3) для того, аби підкреслити, що самотня людина мало що може змінити, використовують такі пареміологічні одиниці *Один у полі не воїн* (5, с. 120); *Одна бджола меду не наносить* (5, с. 120); *Одна ластівка весни не робить* (5, с. 120); *Одна квітка не робить вінка* (5, с. 120); *Один кіп плота не держить* (5, с. 120); *Одним пальцем голки не вдержиши* (5, с. 120); *Один дуб у полі – не ліс* (5, с. 120).

Серед паремій про чоловіка і жінку можна простежити такі синонімічні ряди: 1) коли хочуть підкреслити, що чоловік і жінка – одне ціле, використовують вислови на зразок *Чоловік і жінка – то одна спілка* (4, с. 234); *Чоловік і жінка – одне діло, одне тіло, один дух* (5, с. 130); *Найкраща спілка – чоловік і жінка* (5, с. 129); 2) пареміологічні одиниці, у яких йдеться про злу жінку: *Не пройде без гріха, у кого жінка лиха* (5, с. 128); *Хто на лиху жінку попаде, того життя пропаде* (5, с. 128); *Зла жона зведе чоловіка з ума* (5, с. 128); *Добра жінка чоловіка на ноги поставить, злая то ще й звалить* (5, с. 129); *Від сердитої жінки постарієш, від доброї – помолодієш* (5, с. 129).

У межах семантичної групи «батьки і діти» виокремлюється низка синонімічних рядів, наприклад: 1) паремії, у яких акцентується на тому, що діти – це велика радість: *Діти – найбільша радість у світі* (3, с. 35); *Горе з дітьми, горе й без дітей* (5, с. 120); *Без дітей тихо, а на старість лихо* (4, с. 235); 2) вислови, де наголошується, що від малих дітей небагато проблем, а від великих їх стає більше: *Маленьке – миленьке, побільша – погірша* (5, с. 119); *Від малих дітей голова болить, а від великих – серце* (5, с. 119); *Малі діти спать не дають, а великі – дихать* (5, с. 119); 3) паремійні одиниці, у яких наголошується, що для матері її діти завжди найкращі: *Всякій матері свої діти милі* (5, с. 119); *Усяка дитина матері мила* (5, с. 119); *Людям, як болото, а матері, як золото* (5, с. 119).

Взаємодія двох протилежних тенденцій у складі паремійних одиниць (тенденція до стабільності в семантиці, формі та їх структурі і протилежна – тенденція до формального оновлення мовної оболонки) породжує численні й різноманітні фразеологічні варіанти. Під нормативною варіантністю паремійного корпусу розуміють таку зміну, яка існує у свідомості національної мовної спільноти, не має додаткового семантичного навантаження і не усвідомлюється носіями мови як трансформація або трансформа. Нормативна варіантність не спричиняє порушення тотожності паремії. Вона не є оказіональною, контекстуальною, а системною, мовною [28, с. 103].

Питання варіантності мовних одиниць не нове в мовознавстві й досліджене на різних мовних рівнях. Активно вивчалась й варіантність фразеологізмів, а пізніше і паремій, де також спостерігається різне їх розуміння. На думку М. Копиленка та З. Попової, тотожність фразеологічної одиниці зберігається лише при граматичних варіаціях, а зміна лексем дає вже нову одиницю. Бабкін взагалі не виділяє фразеологічних варіантів, стверджуючи, що заміна компонентів дає синонімічний фразеологізм. Можна погодитися, що варіантність – це різноманітні зміни в межах тотожності; при цьому тотожність паремійних одиниць зумовлена: при семантичному варіюванні наявність

смыслового інваріанта і стабільної структури, при формально-структурних змінах – наявністю структурного інваріанта і стабільного значення [61, с. 86–87].

У паремійному корпусі представлено найбільше зразків, які ілюструють лексичне варіювання, нормативну варіантність, що характеризується широкою шкалою різних семантичних відношень між взаємозамінними компонентами пареміологічної одиниці, ґрунтованих на традиційних для мови парадигматичних відношеннях [28, с. 104].

Від пареміологічних синонімів пареміологічні варіанти відрізняє те, що їх структурні відмінності не порушують семантичної тотожності одиниць [1, с. 66]. При заміні одного чи двох (рідше трьох-чотирьох) компонентів зберігається тотожність паремії, тобто характер відношень, зв'язків і залежностей між речами і явищами, що складають логічний і структурно-композиційний план паремії.

До лексичних варіантів належать словесні модифікації, що відбуваються в межах однієї і тієї ж конструкції і не вносять яких-небудь смислових відтінків у зміст паремії. Вони виникають унаслідок заміни одного або кількох компонентів іншими, найчастіше подібними чи тотожними за значенням, тобто синонімами. Наприклад: *Як матір (батьків) покинеш, то і сам загинеш* (3, с. 38); *Молодь (діти) багата мудрістю батьків* (3, с. 120); *Як ти тишишся (радієш) – вороги смутяться, як ти сумуєш – вороги тішаються (радіють)* (5, с. 107); *Хто каші наварив, той мусить (повинен) і з'їсти* (5, с. 108) та под.

Формальна варіантність компонентів паремійних одиниць зумовлена генетичною спільністю слова й компонента, а отже, підпорядковується загальним закономірностям словозміни й словотворення, фонетичних змін, синтаксичного варіювання. Серед формальних варіантів пареміологічних одиниць звичайно розрізняють морфологічні, що допускають різноманітні зміни в межах форм компонентів, наприклад: *Розумна кума, як бочка (бочки) пиона, а як пионо в вузлі, то й розуму нема* (4, с. 251); *Від лося – лосята (лосятко), від свині – поросятко* (5, с. 118); словотвірні: *Діти – як квіти: поливай, то ростимуть (виростуть)* (5, с. 119); *Мати сама не з'їсть (доїсть), а дітей нагодує* (3, с. 35); *Як квочка з курчатами, так і мати (матуся) з дітьми* (5, с. 119); фонетичні: *Що знає кум, то знає кумова жінка, а вже від (од) неї і все село* (4, с. 252); *Се (це) не на рік, а на цілий вік* (5, с. 128).

Великий ряд нормативних варіантів можна простежити в пареміях про дружбу, наприклад: *Вірний приятель (друг) – то найбільший скарб* (5, с. 103); *При добрій (цясливій) годині всі друзі й побратими* (5, с. 103); *Не все другу знати, що на серці (душі) в себе мати* (5, с. 104); *Не обгороджуй себе озорожею, а приятелями (друзями)* (5, с. 104); *Чого сам собі не зичиш (бажаєш), того й другові (приятелеві) не бажай (зич)* (5, с. 120); *Нема товариша (друга) – шукай, а знайшов – бережи* (5, с. 103). Як бачимо, найчастіше лексичній варіації піддаються лексеми «друг», «товариш», «приятель», адже при зміні будь-якої з них зберігається тотожність пареміологічної одиниці, тобто характер відношень, зв'язків або залежностей між поняттями та явищами, що складають логічний і структурно-композиційний план паремії [28, с. 105].

Антонімія належить до складу семантичних універсалій, проте пареміологічна антонімія, на відміну від лексичної, на сьогодні вивчена значно менше. Складність їх дослідження полягає в самій природі премійних одиниць,

семантика яких, крім номінації явищ об'єктивної дійсності, включає емоційно-оцінний, конотативний компонент, який важко вписати в конкретні семантичні межі.

Пареміологічні антоніми – це мінімум дві пареміологічні одиниці, які асоціюються у свідомості як такі, що при зіставленні взаємовиключають одна одну за значенням і характеризують явища і предмети дійсності з різних, але суміжних сторін [50, с. 231]. Наприклад: до групи паремій, що вживають, коли хочуть підкреслити, що діти завжди чимось подібні до своїх батьків (*Яке зіллячко – таке й сім'ячко* (5, с. 118) і под.) антонімічними є одиниці *Однієї руки пальці, та всі різні* (5, с. 118); *Однієї матері діти, та не однакові* (5, с. 118); до пареміологічних одиниць, які акцентують, що жінці байдуже за кого вийти заміж, аби скоріше (*Хоч за старця, аби не остаться* (4, с. 229) і под.) протилежними за семантикою є такі паремії *Буду сива, як вівця, та не піду за вівця* (5, с. 126), *Сиди до сивої коси, а за ледачого не йди* (4, с. 231). У цих випадках, як бачимо, антонімічними є синонімічні ряди, таким чином утворюються синонімо-антонімічні блоки паремій.

Отже, у пареміологічній системі української мови, зокрема у мікросистемі «Людські стосунки» широко представлені парадигматичні відношення синонімії, антонімії та варіантності. Їх розгляд увиразнює уявлення про системні зв'язки в пареміології та розкриває багатство і своєрідність виразових засобів української мови, оскільки саме ідіоматика надає мові яскравих національних рис і неповторного колориту.

Висновки до розділу 2

Пареміологічна мікросистема «Людські стосунки», що є структурною ланкою пареміологічної макросистеми «Людина», складається з трьох семантичних груп: «Родинні стосунки», «Стосунки між друзями» і «Стосунки між ворогами».

Семантична група «Родинні стосунки» – різноманітна, цікава за складом і найбільша серед інших семантичних груп, оскільки складається з кількох підгруп, зокрема: «Рід», «Батьки – діти», «Чоловік – жінка», «Сватання, одруження», «Кумівство», «Зять – невістка», «Теща – тесть», «Свекруха – свекор». Кожна підгрупа всебічно характеризує ті чи ті особливості взаємостосунків між членами родини.

Семантична група «Стосунки між друзями» зосереджує увагу на різних аспектах товаришування, як позитивних, так і негативних, як-от: важливість дружби, перевірка дружби часом, перевірка дружби грішми, згуртованість, негарязди між друзями та ін.

Семантична група «Стосунки між ворогами» – найменша за чисельністю група в мікросистемі «Людські стосунки». Розкриває негативні сторони спілкування між людьми: непорозуміння, сварки, бійки, що також мають місце в людських взаємостосунках.

У кожній групі ми виокремили паремії, організовані за структурою простих (односкладних і двоскладних, повних і неповних, поширених і

непоширених, ускладнених і неускладнених) та складних (складнопідрядних, складносурядних і безсполучникових) речень.

На особливу увагу заслуговують парадигматичні відношення у паремійній мікросистемі «Людські стосунки», оскільки в її складі можна виокремити пареміологічні синоніми, антоніми та варіанти. Тому ми виділяємо паремії, які вживаються у схожих за семантикою чи протилежних ситуаціях.

Завдання 2. Оформіть титульну сторінку та науковий апарат власного магістерського дослідження.

Завдання 3. Проілюструйте різні зразки цитування за темою власної магістерської праці.

Завдання 4. Відповідно до чинних вимог оформіть різні зразки наукових джерел зі списку використаної літератури (до 20 позицій).

Завдання 5. Відредагуйте запропонований список використаної літератури.

1. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов. 3-е изд., стереотип / Г.Б. Антрушина, О.В. Афанасьева, Н.Н. Морозова. – М.: Дрофа, 2001. – 288с.

2. Аристов Е.А. Английские слова и их употребление / Е.А. Аристов, Д.Н. Барская. – Львов : Світ, 1972. – 390 с.

3. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад. Навч. посібник для студентів філологічного напрямку підготовки. / Л. П. Білозерська, Н.В. Возненко, С. В. Радецька – Вінниця, НОВА КНИГА, 2010. – 232с.

4. Гумовська І.М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти : дис... канд. філол. наук / І. М. Гумовська - Л., 2000. - 186 с.

5. Зубков М. Сучасна українська ділова мова. 2-ге видання, доповнене. / М. Зубков – Х.: Торгін. 2002 – 448 с.

6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І. Карабан // Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця: «Нова книга», 2004. – 575 с.

7. Кипнис И.Ю. Грамматические особенности перевода английского научно-технического текста. Грамматический справочник / И.Ю. Кипнис, С.А. Хомченко – Минск: БНТУ, 2010. – 121 с.

8. Корольчук. А. Некоторые особенности процесса заимствования лексических единиц / А. Корольчук, Т. В. Хоменко // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – К., 2008. – №2 (9). – С. 123.

9. Мацько Л.І. Стилістика української мови. / Л.І. Мацько – Львів: Вища школа – 2003. – 462 с.

10. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. / В. І. Мозговий. – Київ . 2006. – 592 с.

11. Шанский Н.Н. Лексика современного русского языка / Н.Н. Шанский. – М.: Высшая школа, 1972. – 124с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Ботвина І. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : [навч. посіб.] / І. В. Ботвина – К. : АртЕк, 1998. – 190 с.
2. Данкіна Л. С. Сучасна українська літературна мова (науковий стиль) : [навч. посіб.] / Л. С. Данкіна. – Х. : ХДЕУ, 2002. – 124 с.
3. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 307 с.
4. Колоїз Ж. В. Студентська наукова робота з української мови : [навч. посіб.] / Ж. В. Колоїз, О. А. Остроушко. – Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. – 162 с.
5. Мацько Л. І. Українська наукова мова (теорія і практика) : [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, Г. О. Денискіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 272 с.
6. Михайлова О. Г. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості : [навч. посіб.] / О. Г. Михайлова, А. А. Сидоренко, В. Ф. Сухопар. – Х., 2000. – 97 с.
7. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода. – К, 1997. – 303 с.
8. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної л-ри, 2006. – 312 с.
9. Основи наукового мовлення : [навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т. В. Симоненко. – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2005. – 80 с.
10. Семенов О. М. Культура наукової української мови : [навч. посіб.] / О. М. Семенов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
11. Сурмін Ю. Науковий текст : специфіка, підготовка та презентація : [навч.-метод. посіб.] / Ю. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с.

Додаткова:

12. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
13. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политекстуальности / Е. А. Баженова. – Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 272 с.
14. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови : [навч. посіб.] / Г. Волкотруб. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 256 с.
15. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення / Т. Б. Гриценко. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 472 с.
16. Давыдов В. П. Методология и методика психолого-педагогического исследования / В. П. Давыдов, П. И. Образцов, А. И. Уман. – М. : Логос, 2006. – 128 с.
17. Довідник з культури мови : [посіб.] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Н. М. Сологуб та ін. ; За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища школа, 2005. – 399 с.
18. Єрмоленко С. Я. Науковий стиль / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : Енциклопедія. – [3-тє вид., змін. і допов.]. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2007. – С 421–422.
19. Жайворонок В. В. Українська мова в професійній діяльності : [навч. посіб.] / В. В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006. – 431 с.

20. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Колегаева. – Одесса : Изд-во ОГУ им. И. И. Мечникова, 1991. – 124 с.

21. Котюрова М. П. Культура научной речи : Текст и его редактирование : [учеб. пособ.] / М. П. Котюрова. – Пермь, 2005. – 125 с.

22. Культура української мови : [довідник] / За ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 302 с.

23. Культура фахового мовлення : [навч. посіб.] / За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги ХХ ст., 2005. – 572 с.

24. Мацько Л. І. Культура української фахової мови / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.

25. Морозов В. Э. Культура письменной научной речи : [пособ.] / В. Э. Морозов. – М. : ИКАР, 2007. – 268 с.

26. Онопрієнко В. І. Історія української науки в Україні : історія і сучасність / В. І. Онопрієнко. – К. : Основа, 1992. – 350 с.

27. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів, 1994. – 215 с.

28. Попоков В. А. Дидактика высшей школы : [учеб. пособ.] / В. А. Попоков, А. В. Коржуев. – М. : Академия, 2004. – 192 с.

29. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [учеб. пособ.] / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.

30. Семенов О. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки) : [монографія] / За ред. Л. І. Мацько. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 278 с.

31. Сербенська О. Культура усного мовлення : практикум : [навч. посіб.] / О. Сербенська. – К. : Центр навчальної л-ри, 2004. – 216 с.

32. Скорикова Т. П. Основы культуры научной речи / Т. П. Скорикова. – М. : Норма, 1999. – 546 с.

33. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : [підруч.] / Ю. П. Сурмін. – К. : Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2006. – 302 с.

34. Умберто Еко. Як написати дипломну роботу : Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Глотова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.

35. Чепіга І. П. Мовленнєві особливості наукового тексту : текст-міркування, текст-доказ / І. П. Чепіга // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2002. – Вип. 10. – С. 157–161.

36. Чернявская В. Е. Научный текст и его филологическая интерпретация / В. Е. Чернявская. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2002. – 88 с.

37. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності : [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К. : Знання, 2006. – 307 с.

38. Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів : Укр. т-ство з механізації руйн. матер., 2002. – 44 с.

Интернет-ресурси

1. Морозов В. Культура письменной научной речи : [учеб. пособ.] / В. Морозов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <<http://www.gumer.info>>

2. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної л-ри, 2006. – 312 с. – [Електронний

ресурс]. – Режим доступа : <http://uk.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/uk/PDF/ck-pravo/naukov-ctul-ukr-mova.pdf>

3. Руденко С. М. Лексичні та синтаксичні особливості наукового стилю української мови [монографія] / С. М. Руденко, О. А. Покровська, Л. Я. Сапожнікова, М. В. Арделян ; за заг. ред. С. М. Руденко. – Х. : ХДУХТ, 2013. – 192 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/420/1/ек.225435%20Руденко%20Сапожнікова%20Покровська%20ЛЕКСИЧНІ%20ТА%20СИНТАКСИЧНІ%>

4. Синельникова Н. В. Современный научный дискурс (рассуждения с пристрастием) / Н. В. Синельникова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://russia.org.ua/fair/forumruss/reports/3e4b8b54cb15f/>

5. Серажим К. Тексти-міркування і тексти-докази : семантичне і стилістичне розмежування / К. Серажим // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jorn.univ.kiev.ua>

6. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : [навч.-метод. посіб.] / Ю. П. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/surmin.pdf>

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абзац (нім. Absatz – пауза) – частина тексту, позначена відступом управо, яка складається з одного чи кількох речень, пов'язаних між собою за змістом; абзацний відступ.

Абревіатура (від лат. abbrevio – скорочую) – складноскорочене слово, утворене з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття.

Абстрагування (від лат. abstrahere – «відволікати») – метод наукового дослідження, змістова операція, що дає змогу переходити від конкретних предметів до загальних понять і законів розвитку, виокремлювати суттєві ознаки, аспекти відношень предмета, процесу, явища.

Автореферат (від лат. refero – доповідати, повідомляти) – короткий виклад положень наукового дослідження, власної праці, зокрема наукової чи літературної; стислий переказ її концепції з характеристикою методів і методики дослідження, зроблений письмово самим автором.

Актуальність теми (від лат. actualis – дійовий, справжній, нинішній) – обов'язкова вимога до будь-якого наукового дослідження, що засвідчує його відповідність сучасним практичним потребам, важливість для розв'язання тих чи тих проблемних питань.

Аналіз (від грец. analysis – розкладання, розчленування) – метод наукового пізнання, який вивчає предмет, уявно чи реально розчленовуючи його на складові елементи, як-от частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення, відтак розглядає кожен з виокремлених елементів в межах єдиного цілого; протилежний метод – синтез.

Аналіз системний – принцип пізнавальної і практичної діяльності, що ґрунтується на системному відображенні дійсності.

Аналогія (від грец. analogia – відповідність) – метод пізнання, ґрунтований на схожості, подібності загалом відмінних предметів, явищ, процесів за певними властивостями, ознаками або відношеннями.

Анкетування (від фр. enquete) – один із емпіричних методів наукового пізнання, який використовують для одержання відомостей про фактичний стан справ й інформації через опитування; метод отримання інформації через письмові відповіді респондентів на систему стандартизованих запитань попередньо підготовлених бланків – анкет.

Анотація (лат. annotatio – зауваження) – один із видів скороченої форми представлення наукового тексту, що дає змогу зробити висновок не лише про призначення, цінність, спрямованість і т. ін., але й про доцільність їх докладнішого вивчення; короткі відомості про книгу, статтю, монографію з погляду призначення, змісту, виду, форми й інших особливостей.

Анотація аналітична – різновид анотації, основне призначення якої розкрити частину змісту наукової праці, що лише частково стосується теми бібліографічного посібника.

Анотація довідкова – різновид анотації, основне призначення якої уточнити нечіткість (некоректність) заголовкової назви, повідомити відомості про автора, зміст, жанр та інші особливості наукової праці, відсутні в бібліографічному описі.

Анотація загальна – різновид анотації, основне призначення якої характеризувати науковий текст загалом, супроводжувати праці, зміст яких стосується передусім теми бібліографічного покажчика.

Анотація описова – різновид анотації, що узагальнено характеризує зміст первинного наукового тексту і подає перелік основних тем, представлених у ньому.

Анотація пояснювальна – різновид анотації, що складається з кількох слів чи одного-двох речень, розкриває недостатньо інформативний заголовок певного наукового тексту.

Анотація рекомендаційна – різновид анотації, основне призначення якої пропагувати наукові праці, зацікавлювати, звертати увагу, переконувати в необхідності прочитання тексту.

Анотація реферативна – різновид анотації, основне призначення якої не лише подати перелік основних тем, а й розкрити їх зміст.

Анотування – це процес створення анотації, аналітико-синтетичного опрацювання інформації, мета якого – отримання узагальненої характеристики наукового документа, що розкриває логічну структуру та зміст.

Апробація (від лат. approbation – схвалення) – офіційне визнання, затвердження, перевірка на практиці, у реальних умовах наукових положень, концепцій, методології і т. ін.

Аргументація (лат. argumentum – логічне доведення) – обґрунтування певного положення (твердження, гіпотези, концепції і т. ін.) задля переконання в його істинності, доцільності.

Аркуш авторський – умовна одиниця вимірювання обсягу текстової та ілюстративної інформації наукової праці, що дорівнює 40 000 друкованих знаків прозового тексту (враховуючи цифри, розділові знаки, проміжки між словами), чи 40 кілобайтам комп'ютерного тексту в DOS-форматі (разом із проміжками); 22 сторінки друкованого тексту за умови приблизно 1800 знаків на сторінку.

Аспект (від лат. aspectus – погляд, вигляд, зір) – характеристика, властивість, атрибут об'єкта пізнання; позиція, з якої суб'єкт сприймає або оцінює той чи той об'єкт дослідження (факт, явище, предмет, подію).

Атрибут (від лат. attribuo – надаю, наділяю) – невід'ємна, суттєва властивість, істотна ознака предмета або явища, закономірна форма виявлення.

База даних (англ. database) – сукупність даних, організованих відповідно до концепції, яка описує характеристику цих даних і взаємозв'язки між їх елементами.

Бібліографія (грец. biblion – книга і grapho – пишу) – науково-практична діяльність, яка полягає в підготовці і поширенні науково-систематизованої інформації, що полегшує і сприяє кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою; відомості про джерело, наведені за певними правилами і достатні для ідентифікації документа.

Верифікація (від лат. verus – істинний і facio – роблю) – доказ того, що вірогідний факт або твердження є істинним; емпіричне підтвердження чи спростування теоретичних положень науки через зіставлення їх із досліджуваними об'єктами, даними спостережень та експериментів.

Версія (від лат. versio – поворот, зміна, пов'язане з vertere – вертїти, крутити, перевертати, змінювати) – одне з кількох, відмінних одне від одного, потрактувань, тлумачень, пояснень якогось факту, події, явища; припущення.

Виклад науковий – представлення, презентація попередньо дібраного факту (фактів), що становить загальне поняття про предмет.

Виписки – вибрані з тексту потрібні теоретичні положення, статистичні дані тощо з покликанням на наукове джерело.

Висновки – один зі структурних елементів наукового тексту, що містить результати виконаної роботи, перспективи подальшого дослідження.

Виступ науковий – публічне виголошення промови (думки) з певного питання.

Відгук науковий – висновок уповноваженої особи про результати тієї чи тієї наукової діяльності; документ, у якому висловлено думку спеціаліста зазвичай щодо наукової праці, яка має бути оприлюднена; стисла форма письмової оцінки наукової роботи.

Відкриття наукове – установлення невідомих раніше, але об'єктивно наявних закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які докорінно змінюють рівень наукового пізнання; здобуття принципово нового знання винятково важливого для науки і практики.

Відомості (дані) бібліографічні – конкретні відомості про документ (його автора, назву, місце та рік видання, кількість сторінок, зміст та ін.), що використовуються при складанні бібліографічного опису документа та в інших формах бібліографічної характеристики.

Вступ наукового дослідження – один зі структурних елементів наукового тексту, де подано обґрунтування актуальності, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, теоретичне і практичне значення праці і т. ін.

Гіпотеза (від грец. hypothesis – основа, припущення) – наукове припущення щодо пояснення явища дійсності, яке доводять на практиці, обґрунтовують теоретично і перевіряють експериментально; прийом пізнавальної діяльності, форма мислення, що являє собою здогад, положення, яке тимчасово вважається можливо істинним, поки не встановлена істина.

Дані (від лат. dare – давати, щось дане) – це інформація (найчастіше цифрова), одержана в експерименті, узята з опублікованих праць чи отримана в результаті розрахунків, подана у формалізованому вигляді, прийнятному для обробки автоматичними засобами за можливої участі людини.

Дедукція (від лат. deductio – виведення) – метод пізнання, який полягає в одержанні часткових висновків на основі знання якихось загальних положень; рух мислення від загального до часткового, окремого.

Дефініція (від лат. definitio – визначення) – стисле логічне визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття, дозволяє відрізнити, знаходити, конструювати певний об'єкт, формулювати нове значення певного знакового вираження або уточнювати кодифіковане значення.

Джерело наукової інформації – документ, що містить науковий факт або є результатом аналітичного та логічного опрацювання.

Дилема (від грец. dilemma – подвійний засновок) – логічне судження з двома протилежними положеннями, що суперечать одне одному і виключають можливість третього.

Дисертація (від лат. dissertation – розвідка, дослідження) – спеціально підготовлена наукова праця на правах рукопису, яку виконують для прилюдного

захисту зазвичай на здобуття освітнього ступеня доктор філософії (PhD) або наукового ступеня доктора наук; оригінальне самостійне науково завершене дослідження, яке може сприяти розв'язанню певної наукової проблеми (для кандидатської дисертації) або відкриттю нових напрямів у науці (для докторської дисертації).

Дискусія наукова (від лат. discussio – розгляд) – це форма колективного обговорення, мета якого – виявити істину або знайти правильне розв'язання порушеного питання через висловлення власних міркувань та зіставлення поглядів опонентів на проблему.

Діаграма – (від грец. diagramma – малюнок, креслення) – графічне зображення, що наочно у вигляді певних геометричних фігур показує співвідношення між різними величинами, які порівнюються.

Діалектика (від грец. dialektike – мистецтво вести бесіду) – загальна теорія розвитку всього суцього (буття, матерії, свідомості тощо), яка адекватно відображає його еволюцію у своїх законах, категоріях та принципах; учення про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і пізнання.

Диалог науковий (грец. dialogos – бесіда) – тип наукового мовлення, що складається з обміну репліками-висловлюваннями між кількома вченими – учасниками розмови (бесіди, суперечки) і наслідком якого є нові наукові знання.

Діяльність наукова – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства) та використання нових знань про навколишній світ.

Діяльність науково-організаційна – процес, спрямований на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності.

Діяльність науково-педагогічна – педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III–IV рівня акредитації, пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю.

Діяльність науково-технічна – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій, пов'язана з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання.

Довідка про впровадження результатів наукової праці – письмове підтвердження організації, підприємства, установи про застосування отриманих здобувачем результатів дослідження із зазначенням способів їх використання.

Доказ – логічна операція обґрунтування істинності чи хибності якого-небудь судження; логічна послідовність міркувань, використаних для підтвердження чи спростування тих чи тих наукових положень.

Доповідь наукова – жанр наукового стилю, що передбачає розгорнуте повідомлення на спеціальну тему, фіксується в усній чи письмовій формі і виголошується на засіданні наукового товариства.

Дослідження наукове – процес пізнання певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, яке має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей; процес вироблення

нових наукових знань; вид наукової діяльності, що характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю.

Експеримент (від лат. experimentum – спроба) – один із емпіричних методів наукового пізнання, який припускає втручання у природні умови існування предметів і явищ, повторює визначені ознаки (властивості) предметів і явищ у спеціально створених умовах задля їх вивчення; метод наукового дослідження, у якому вивчення явищ відбувається в доцільно вибраних або штучно створених умовах, що забезпечують появу тих процесів, спостереження яких необхідне для встановлення закономірних зв'язків між явищами.

Енциклопедія (від грец. encyclopaedia – коло знань) – наукове або науково-популярне довідкове видання, яке містить найбільш істотну інформацію з усіх (універсальна енциклопедія) або окремих (галузева) галузей знань або практичної діяльності.

Ерудиція (від лат. eruditio – ученість, освіченість) – глибокі знання у певній галузі знань чи в багатьох галузях; обізнаність, яка виникає в результаті навчання і систематичного читання й осмислення літературних (і не тільки) літературних джерел.

Етикет науковий (від фр. etiquette – етикетка, напис) – сукупність правил поведінки, що забезпечують дотримання основних принципів наукової етики і сприяють створенню комфортних умов наукової діяльності.

Жанр (франц. genre – вид, стиль, жанр) – форма організації мовного матеріалу в межах певного стилю мовлення, що історично склалася і характеризується функціонально-смісловою специфікою і стереотипною композиційною структурою.

Завдання наукове – дослідницьке завдання, що розв'язується через встановлення невідомих раніше закономірностей, особливостей чи явищ; те, що слід зробити для досягнення мети.

Заголовок наукового тексту – інформативна одиниця, що відображає тему твору і відповідає змісту тексту.

Зв'язність наукового тексту – поєднання компонентів наукового тексту між собою за змістом.

Здібності мовні – сукупність психологічних і фізіологічних умов, що забезпечують засвоєння, відтворення й адекватне сприйняття мовних знаків мовного колективу, об'єднують здібність аналізувати мовні явища, лінгвістичну спостережливість, мовне чуття і пам'ять.

Знання методологічні – відправні пункти для подальшого дослідження, що характеризують підхід, шлях до пізнання об'єкта.

Ідея (від грец. idea – початок, основа) – форма відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його пізнання та практичне перетворення.

Індукція (від лат. inductio – наведення, спонування) – метод пізнання, що ґрунтується на формально-логічному умовиводі, який дає змогу одержати загальний висновок на основі окремих фактів; рух мислення від часткового, окремого до загального.

Інтерпретація (від лат. interpretation – тлумачення, пояснення) – роз'яснення, тлумачення наукових і літературних текстів; сукупність значень

(сміслів), що надаються тим або тим елементам (висловлюванням, символам, формулам і т. ін.).

Істина – правильне відображення об'єктивної дійсності у свідомості людини, її уявленнях, поняттях, судженнях, умовиводах, теоріях.

Каталог (грец. katalogos – список) – структурована інформація про однотипні або приблизно однотипні явища; систематичний перелік книг, картин, музейних експонатів та інших предметів, складений для полегшення їх розшуку.

Кваліфікація – рівень фахової підготовки, який засвідчує ступінь готовності до виконання праці за визначеною спеціальністю чи посадою, що визначається розрядом, класом чи іншими атестаційними категоріями.

Класифікація (від лат. classis – клас і facio – роблю) – система розподілення об'єктів (процесів, явищ) за класами (групами тощо) відповідно до визначених ознак; багатоступеневий, розгалужений поділ логічного об'єму поняття, впорядкування об'єктів за сутнісними ознаками.

Кліше мовне (від франц. cliché – бук. відбиток) – мовний стереотип, готовий зворот, що характеризується постійним лексичним складом та відтворюваністю в мовленні, при цьому його компоненти семантично незалежні, тобто можуть входити до складу вільних словосполучень з іншими словами.

Кліше рамкові – мовні стереотипи, готові звороти, що забезпечують виокремлення композиційних частин: актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, об'єкт і предмет дослідження, мета і завдання, методи дослідження, наукова новизна, практичне значення, обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновки і рекомендації, особистий внесок здобувача, апробація результатів дослідження, публікації.

Кліше ситуативні – мовні стереотипи, готові звороти, що увиразнюють уявлення про зміст наукового тексту, виявляють творче начало автора.

Компетентність методологічна – здатність до незалежного розв'язання проблем, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Компетенція мовно-інформаційна (від лат. competentia, від compeete – взаємно прагну, відповідаю, підходжу) – уміння здійснювати самостійний пошук необхідної інформації, систематизувати її, аналізувати і т. ін.

Компетенція мовнокомунікативна – сформована система професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності.

Компетенція мовнотермінологічна – уміння доречно використовувати термінологію певної спеціальності.

Компіляція (лат. compilatio – крадіжка, грабіж) – неоригінальна, несамостійна наукова думка, праця, побудована на використанні чужих текстів.

Комплекс (від лат. complexus – зв'язок) – сукупність предметів, дій, явищ або особливостей, що складають єдине ціле.

Компресія наукового тексту (лат. compressio – стискання) – членування тексту на блоки інформації, їх називання, розкриття смислової структури тексту.

Конкретизація (від лат. concretus – густий, твердий) – метод дослідження тих чи тих явищ, предметів, властивостей і т. ін. у всій їх різнобічності, у якісній

багатосторонності реального функціонування на відміну від абстрактного вивчення.

Конспект (від лат. conspectus – огляд) – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо.

Контекст (від лат. contextus – тісний зв'язок, з'єднання) – частина писемного чи усного тексту, що має закінчену думку, уможливує точне встановлення значення окремого слова чи виразу, які входять до її складу, необхідна для визначення смислу певного слова або фрази, які входять до її складу.

Конференція наукова (від лат. conferentia, confere – збираю в одне місце) – заздалегідь заплановане, організоване зібрання науковців для обговорення певної проблематики, визначеної заздалегідь.

Концепція (від лат. conceptio – розуміння) – система поглядів, те або те розуміння явищ і процесів; певний спосіб розуміння, трактування певного предмета, явища, процесу; визначальний задум.

Критерій (від лат. critegium – здатність розрізнення; засіб судження) – мірило, вимога, випробування для потрактування або оцінки людини, предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації.

Культура мови – мовознавча наука, яка на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування і кодифікації (уведення у словники та мовну практику).

Культура мовлення – нормативність і доцільність викладу інформації, філологічне і психолого-педагогічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації.

Культура наукової мови – нормативне застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовнокомунікативної культури.

Магістр (від лат. magister – начальник, учитель; magnus – великий) – освітній ступінь, що здобується на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми.

Магістрант (від лат. magistrandus – навчаю) – студент, що навчається за освітньо-професійною програмою підготовки магістра і готується до захисту магістерської роботи.

Майстерність мовна – здатність особистості для викладу своїх думок з урахуванням мовних норм обирати з можливих варіантів найбільш вдалий, точний у семантичному і стилістичному відношеннях.

Матеріал ілюстративний (від лат. illustration – зображення) – приклад, який пояснює що-небудь, призначений для підтвердження тих чи тих положень.

Мета дослідження – це уявлення про результат роботи, що його визначають на основі більш конкретного, детального опису теми дослідження.

Метод (від грец. methodos – спосіб пізнання) – спосіб досягнення мети; систематизована сукупність прийомів та операцій, які потрібно здійснити, щоб виконати певні завдання і досягти поставленої мети.

Метод аналізу дисертаційних праць – один із теоретичних методів наукового пізнання, який використовують для ознайомлення з дисертаціями, щоб одержати вихідний матеріал для написання наукової роботи.

Метод біографічний – один із теоретичних методів наукового пізнання, який використовують для вивчення творчої манери, психологічних та інших особливостей об'єкта на підставі виявлення зв'язку з його біографією.

Метод діахронний – один із теоретичних методів наукового пізнання, який використовують для дослідження якісних змін у системі в межах визначених історичних періодів розвитку.

Метод експертного опитування (оцінок) – один із емпіричних методів наукового пізнання, ґрунтований на спеціальному способі організованого збирання суджень, оцінок і пропозицій компетентних фахівців з певної галузі знань, їх аналіз, систематизація, формулювання виражених висновків.

Методи лінгвістичні – спеціальні методи використовувані в лінгвістичних працях, як-от: *структурний метод* – аналіз елементів структури мовних одиниць і мовних творів; *структурно-семантичний метод* – дослідження співвідношення між формальними і смисловими елементами структури мовних одиниць і мовних творів; *функційний метод* – вивчення факторів уживання мовних одиниць у мовленні, їх функціонування у творах; *лінгвостилістичний метод* – аналіз стилістичних характеристик мовних одиниць і мовних творів; *зіставний метод* – дослідження подібних і відмінних ознак у двох і більше мовах; *порівняльний метод* – аналіз подібних і відмінних ознак у споріднених мовах задля реконструкції мови-предка і т. ін.

Метод історичний – один із теоретичних методів наукового пізнання, ґрунтований на вивченні виникнення, формування та розвитку тих чи тих об'єктів у хронологічній послідовності, виявленні внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей, на висвітленні основних компонентів на різних етапах історичного розвитку.

Метод наукової ідентифікації й порівняльного аналізу архівних та літературних джерел – один із теоретичних методів наукового пізнання, що полягає в забезпеченні достовірності одержаних результатів.

Метод педагогічного моніторингу – один із емпіричних методів наукового пізнання, який використовують для, ґрунтований на системі постійних спостережень, оцінювання і прогнозів зміни стану якого-небудь природного, соціального об'єкта.

Метод прогностичний – один із теоретичних методів наукового пізнання, яким послуговуються для поширення висновків, здобутих унаслідок аналізу використаних джерел.

Метод спостереження – один із емпіричних методів наукового пізнання, який використовують для виявлення стану проблеми в теорії і практиці і який складається з етапів сприйняття, констатації, опису певного явища з допомогою словників.

Метод статистичного аналізу даних експерименту – один із емпіричних методів наукового пізнання, спрямований на отримання, обробку й аналіз інформації, ґрунтований на загальних питаннях виміру й аналізу кількісних відношень і взаємозв'язків, на використанні комп'ютерного оброблення.

Метод структурно-системного аналізу – один із теоретичних методів наукового пізнання, яким послуговуються задля теоретичного розроблення проблеми.

Метод термінологічного аналізу – один із теоретичних методів наукового пізнання, що який застосовують для визначення базових понять дослідження.

Метод хронологічний – один із теоретичних методів наукового пізнання, що дає змогу розглянути предмет у часовій послідовності.

Методологія (від грец. *methodos* – спосіб пізнання і *logos* – учення) – сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці; учення про методи пізнання та перетворення дійсності, способи організації й побудови теоретичної і практичної діяльності; концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Методологія мовознавства (літературознавства) – система знань про основу і структуру мовознавчої (літературознавчої) теорії, про принципи наукового підходу і способи пошуку знань, що відображають відповідну дійсність, а також система діяльності з одержання таких знань і обґрунтування програм, логіки і методів, з оцінки якості спеціально-наукових мовознавчих (літературознавчих) досліджень.

Мова фахова – сукупність мовних засобів, які використовують у професійній сфері комунікації задля забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері.

Мовлення наукове – функціонування національної мови у сфері наукової комунікації.

Моделювання (від франц. *modeler* – формувати) – метод дослідження, пізнання явищ і процесів, що ґрунтується на заміні, теоретичній або експериментальній, об'єкта досліджень (оригіналу) подібним до нього (моделлю).

Моніторинг (від англ. *monitoring* – спостереження) – комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль за станом та тенденціями розвитку природних, техногенних та суспільних процесів; проведення низки однотипних замірів досліджуваного об'єкта і подальший аналіз, оцінка, порівняння отриманих результатів для виявлення певних закономірностей, тенденцій.

Монографія наукова (від грец. *monos* – один, єдиний; *grapho* – пишу) – наукова праця, написана зазвичай одноосібно, у якій зібрано, систематизовано й узагальнено значну кількість фактичного матеріалу, результати великого наукового дослідження, одержано переконливі висновки.

Напрямок науковий – сфера наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на розв'язання концептуальних завдань у певній науковій царині.

Наука – сфера людської діяльності, основою якої є збирання, оновлення, систематизація, критичний аналіз фактів, синтез нових знань або узагальнень, що описують досліджувані природні або суспільні явища, дають змогу будувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами й прогнозувати їх перебіг.

Новизна наукова – результати наукового дослідження, що засвідчують ступінь його оригінальності, відмінності від попередніх наукових розвідок,

демонструють ті чи ті представлені по-новому аспекти, удосконалення та конкретизацію наявних теоретичних положень.

Об'єкт дослідження (від лат. *objectus* – предмет) – предмет, явище, на які спрямована наукова діяльність; сукупність елементів дійсності, вивчення якої становить практичний інтерес для дослідника і науки загалом; процес або явище, що породжують проблемну ситуацію й обрані для вивчення; уся сукупність зв'язків, відношень різних аспектів теорії та практики науки, яка слугує джерелом необхідної для дослідника інформації.

Об'єктивність інформації – принцип відображення зовнішнього світу, що ґрунтується на представленні дійсності в її реальних закономірностях і загальних формах; відповідність об'єктивній дійсності, неупередженість.

Огляд науковий – характеристику стану якого-небудь питання зі ступенем докладності, необхідним і достатнім для орієнтації певної категорії науковців-споживачів інформації в інформаційному потоці; систематизовані дані з певної тематики, отримані в результаті аналізу першоджерел і призначений для ознайомлення із сучасним станом певних наукових проблем і перспективами їх розвитку.

Огріхи мовні – відхилення від лексичних і синтаксичних норм слів, словосполучень, самостійних речень.

Оператори метатекстові – слова, словосполучення і речення, які організують інформацію в науковому тексті і які використовують для того, аби пов'язати частини тексту.

Опис бібліографічний – це сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову частину чи групу документів, які наведені за певними правилами, необхідні та достатні, і є результатом аналітико-синтетичної переробки інформації.

Опонент офіційний (лат. *opponens* – той, хто заперечує) – особа, призначена вченою радою із захисту дисертацій для рецензування дисертації й автореферату дисертації та виступу з науковим відгуком на захисті дисертації.

Основа методологічна – основне, вихідне положення, на якому ґрунтується наукове дослідження.

Особистість мовна – людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення і сприйняття нею текстів, які вирізняються структурно-мовною складністю, глибиною й точністю відображення дійсності.

Патент (від лат. *patens* – відкритий, явний) – свідоцтво, яке видають винахідникові для засвідчення його авторства та виключних прав на винахід.

Підстиль власне науковий (академічний) – різновид наукового стилю, призначений для написання первинних і вторинних наукових текстів, що повідомляють наукову інформацію, доводять її новизну.

Підстиль науково-навчальний – різновид наукового стилю, призначений для написання підручників, навчальних та методичних посібників, практикумів (збірників завдань і вправ), навчальних програм, курсів лекцій, словників, конспектів, методичних рекомендацій, хрестоматій тощо.

Підстиль науково-популярний – різновид наукового стилю, призначений для написання статей, есе, наукових праць, інтерв'ю, оглядів наукової інформації.

Підхід системний (англ. Systems thinking – системне мислення) – напрям методології дослідження, який полягає в аналізі об’єкта як сукупності елементів у їхніх взаємовідношеннях і взаємозв’язках; один із основних напрямків методології спеціального наукового пізнання, мета і завдання якого полягають у дослідженні певних об’єктів як складових систем.

Підхід ситуаційний – напрям методології дослідження, який полягає в аналізі результатів функціонування системи в різних ситуаціях, у вивчення динаміки зміни цих результатів.

Плагіат (лат. plagio – викрадаю) – зумисне привласнення авторства на чужу працю, його частину або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у власних дослідженнях чужого тексту без покликання на автора.

План наукового тексту (від лат. planum – площа) – короткий перелік проблем, досліджуваних у науковому тексті; порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція; система взаємопов’язаних завдань, що визначають порядок і послідовність виконання дослідження, розкриває зміст тексту і відновлює його в пам’яті.

Позначення умовні – специфічна термінологія, вживана в науковій роботі, певні скорочення.

Покликання – фрагмент наукової праці, в якому автор подає відомості про предмет свого дослідження, наявні в інших наукових джерелах, що має на меті аргументувати, доповнити або проілюструвати власну думку фактами з інших наукових текстів; підтвердити чи спростувати чужу думку; порівняти різні підходи вчених стосовно аналізованої проблеми.

Помітка – позначення у вигляді певних знаків, символів важливих для читача (користувача) слів, словосполучень, рядків, речень у тексті.

Поняття – форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв’язки і відношення предметів і явищ у їхній суперечності і розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виокремлює предмети певного класу за визначеними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками.

Порівняння – метод наукового дослідження, пізнання дійсності, покликаний установити спільні й відмінні ознаки між процесами, явищами, об’єктами.

Постулат (від лат. postulatum – умова, вимога) – твердження, яке при побудові наукової теорії сприймають без доказів як вихідне, аксіома; не має доведення, а впливає з фактів, систематичних та практичних (емпіричних) пояснень.

Пояснення наукове – це розкриття сутності предметів та явищ через з’ясування причин їхнього виникнення та існування, наявності законів їхнього функціонування та розвитку; осмислення теоретичних законів виникнення, функціонування та розвитку об’єктів, основою якого є загальні категорійні схеми, що відображають різноманітні взаємозв’язки та взаємозалежності дійсності.

Предмет дослідження – те, що міститься в межах об’єкта; суттєві зв’язки та відношення, які підлягають безпосередньому вивченню, є основними, визначальними для конкретного дослідження.

Презентація електронна (лат. praesento – передаю) – спосіб подання наукової інформації за допомогою мультимедіа-можливостей (зображення, звуку, відео), які відповідають за зорове, слухове, кінестетичне сприйняття інформації.

Принцип науковий (від лат. principium – начало, основа) – твердження, яке сприймається як важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане; загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів.

Проблема наукова (від грец. problema – задача) – питання чи комплекс питань, що постають у процесі пізнання і вимагають відповіді; складне теоретичне або практичне питання, що потребує вивчення, дослідження і виникає, коли наявних знань не достатньо для розв’язання конкретного завдання.

Прогнозування (від грец. prognosis – знання наперед) – це процес формування прогнозів на основі аналізу тенденцій і закономірності розвитку об’єкта; імовірне, аргументоване, науково обгрунтоване судження про стан будь-якого об’єкта (процесу, явища) у визначений момент часу в майбутньому, про альтернативні шляхи і терміни досягнення яких-небудь результатів.

Проспекція (від грец. prospexio – дивлюся вперед) – категорія зв’язності наукового тексту, ґрунтована на вияві хронотопу як часу та простору описуваних у тексті подій, що передбачає перенесення цих подій у майбутній час і простір як прогнозування, передбачення майбутнього.

Результат науковий – нові знання, одержані в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксовані на носіях наукової інформації (у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення і т. ін.).

Результат науково-прикладний – нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, розробка, яка впроваджена або може бути впроваджена у суспільну практику.

Резюме дослідження (від франц. Resume – викладати коротко) – короткий виклад основного змісту наукового тексту, що визначає структуру його змісту.

Ретроспекція (від лат. retro – назад і specto – дивлюсь) – категорія зв’язності наукового тексту, ґрунтована на вияві хронотопу як часу і простору модельованого світу тексту до минулого; одна з форм психологічного аналізу, з допомогою якої твориться художній час.

Реферат (від лат. refero – доповідаю, повідомляю) – стислий письмовий або усний публічний виклад змісту однієї або кількох наукових праць, що стосуються певної проблеми чи літературного твору; аналітико-синтетичне опрацювання наукового джерела (статті, монографії тощо), аналіз його основних положень, фактів, результатів, висновків.

Рецензія наукова (лат. recensio – огляд, обстеження) – спеціальний текст-аналіз наукового джерела (джерел), розрахований на певне коло фахівців.

Робота дипломна – дослідницький проект, призначений для об’єктивного контролю ступеня сформованості умінь і знань, на підставі якого державна атестаційна комісія визначає рівень фахової підготовки випускника, приймає рішення про присвоєння кваліфікації; навчально-наукове дослідження, що передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних

знань із базової фахової навчальної дисципліни та їх застосування для розв'язання конкретних наукових і практичних завдань у відповідній галузі знання.

Робота курсова – різновид самостійної навчально-наукової праці з елементами дослідження, що виконується студентами вищих або середніх-спеціальних навчальних закладів протягом семестру задля закріплення, поглиблення й узагальнення знань, одержаних за час навчання та їх застосування до комплексного розв'язання конкретного фахового завдання.

Робота магістерська – самостійне дослідження, виконане на завершальному етапі навчання в університеті, яке демонструє рівень відповідної кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і розв'язувати конкретні наукові завдання, готується задля публічного захисту й отримання академічного ступеня магістра.

Робота наукова – самостійно виконане наукове дослідження тієї чи тієї наукової проблеми, яке відповідає науковим принципам, має певну структуру, містить результати наукового пошуку та конкретні узагальнення.

Розуміння наукового тексту – розкриття сутності предметів та явищ, описаних у науковому тексті, усвідомлення зв'язків та залежностей між ними.

Рубрикація наукового тексту (від лат. *rubrica* – заголовок закону) – чіткий і логічний поділ на певні частини.

Синтез (від грец. *synthesis* – складання) – метод дослідження, ґрунтований на поєднанні абстрагованих сторін предмета і відображенні його як конкретної цілісності; вивчення об'єкта у єдиному і взаємному зв'язку його частин.

Система (від грец. *systema* – утворення, сполучення) – сукупність елементів, розташованих у визначеному порядку, що перебувають у певних зв'язках один із одним і з середовищем, утворюючи при цьому певну цілісність, єдність.

Ситуація комунікативна – функціонально-комунікативна сфера (побутова, офіційно-ділова, наукова тощо), у якій створюють текст.

Складання плану – вид роботи з текстом, засіб засвоєння і розуміння прочитаного, шлях до вивчення (складання, підготовки) композиції тексту.

Слово ключове – слово або словосполучення, що найбільш повно відображає зміст і суть наукової праці або її частини, має істотне смислове навантаження, слугує ключем під час пошуку інформації.

Спостереження – метод пізнання дійсності, який ґрунтується на безпосередньому сприйнятті процесів, явищ, об'єктів за допомогою органів чуття, без втручання їх у буття дослідника; метод збору наукової інформації, сутність якого полягає в безпосередній реєстрації фактів, явищ, процесів, що відбуваються в соціальній реальності.

Сприймання наукового тексту – психічний процес відображення людиною змісту тексту за безпосереднього впливу на органи чуття.

Стаття наукова – вид наукових публікацій, де описано кінцеві або проміжні результати дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, а також окреслено перспективи наступних напрацювань.

Стиль індивідуальний інтонаційний – інтонаційна манера, основою якої є вибір мовцем варіантів інтонаційних одиниць (інтоном).

Стиль науковий (від грец. *stylos* – паличка для письма) – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує різні галузі науки, виробництва, освіти і реалізується у спеціалізованих текстах різних жанрів.

Стиль функціональний (від грец. *stylos* – паличка для письма) – суспільно усвідомлена сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення мовленнєвих засобів, функціонально зумовлена соціально значущою сферою спілкування.

Структура (від лат. *structura* – побудова, розміщення) – упорядкованість відношень, що зв'язують елементи системи і сприяють її рівновазі; спосіб організації системи, тип зв'язків.

Судження – це думка про предмет, явище, у якій за допомогою ствердження або заперечення розкриваються його ознаки чи відношення до інших предметів; розмова дія, що реалізує ставлення мовця до змісту висловлюваного.

Суперечка наукова – словесне змагання між двома або кількома особами щодо певного наукового питання, за якого кожна із сторін доводить свою думку.

Схема (від грец. *schema* – вид, форма) – спрощене зображення, викладення чогось у загальних, основних рисах; готова формула; попередній план.

Тези (від грец. *thesis* – положення, твердження) – різновид вторинного наукового тексту, ґрунтованої на стислому формулюванні основних положення первинного наукового тексту; послідовно сформульовані основні ідеї, думки та положення доповіді, лекції, статті.

Тезування – це вилучення основної інформації з тексту-джерела у вигляді положень-тез.

Текст додатковий – різновид наукового тексту відповідно до функційного призначення, який подає анкети, тексти завдань, рисунки, графіки, статистичний матеріал як додаткові докази наукових положень.

Текст емпірико-фактологічний – різновид наукового тексту відповідно до функційного призначення, який містить опис фактологічної бази дослідження, класифікації й узагальнення фактів у конкретному дослідницькому контексті.

Текст методологічний – різновид наукового тексту відповідно до функційного призначення, який слугує для вмотивування та опису специфіки методології проведеного дослідження.

Текст мішаного типу – різновид наукового тексту відповідно до функційного призначення, якому властиві ознаки різних видів наукових текстів (теоретичного з елементами оглядового, емпірико-фактологічного або пояснювального текстів).

Текст науковий – цілісний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, параграфами, абзацами), насиченими відповідною термінологією.

Текст науковий вторинний – різновид наукового тексту, основна мета якого – опис змісту первинних текстів (конспекти, реферати, анотації, рецензії, тези, науково-технічні огляди, наукові звіти, резюме і т. ін.).

Текст науковий первинний – різновид наукового тексту, основна мета якого – передавання первинних наукових відомостей, отриманих у процесі наукових досліджень (монографія, дисертація, дипломні, магістерські роботи, наукова стаття, наукова доповідь та ін.).

Текст оглядовий – різновид наукового тексту відповідно до функційного призначення, який забезпечує наукове обґрунтування предмета дослідження, установлює межі цього дослідження, показує ступінь невивченості його окремих складових.

Текст пояснювальний – різновид наукового тексту відповідно до функційного призначення, який розкриває основні положення, містить різні примітки і тлумачення понять, таблиць, формул, рисунків тощо.

Текст теоретичний – різновид наукового тексту відповідно до функційного призначення, який подає теоретичні аспекти предмета дослідження.

Тема дослідження (від грец. *thema* – предмет викладу, положення) – методологічна характеристика дослідження; формулювання, що відбиває проблему дослідження; наукове завдання, що належить до конкретної галузі наукового дослідження.

Тенденція (від лат. *tendere* – спрямовую) – можливість тих чи тих подій розвиватися в певному напрямку; органічна частина художньої ідеї, її ціннісний аспект.

Теорія (від грец. *theoria* – розгляд, міркування, вчення) – сукупність висновків, що відображає відношення і зв'язки між явищами реальності у вигляді інформаційної моделі; система достовірних знань про дійсність, що описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі.

Термін (від лат. *terminus* – межа, кордон) – слово або словосполучення, що позначає спеціальне поняття певної галузі знання або діяльності і його зв'язки з іншими поняттями в межах певної сфери.

Усвідомлення наукового тексту – осягнення, осмислення структури і змісту тексту через аналіз вербальної форми тексту.

Факт науковий (від лат. *factum* – зроблене) – складова наукового знання, що відображає об'єктивні властивості речей і процесів, на основі яких визначаються закономірності явищ, вибудовують теорії, формулюють закони.

Цитата (від лат. *cito* – наводжу, проголошую) – буквально відтворені фрагменти чужих міркувань, дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації власної думки, полеміки з цитованим автором.

Частина основна – один зі структурних елементів наукового тексту, де представлено методику і техніку дослідження, пошук способів розв'язання проблеми, докази концепції, ідеї, підтвердження або спростування висунутої гіпотези і т. ін.

Читання аналітико-критичне (творче) – різновид читання, що спрямоване на постановку різного типу питань до тексту, сортування наукового матеріалу, коментування фрагментів наукового тексту, його рецензування.

Читання загальнопознавальне – різновид читання, що передбачає отримання загальних відомостей про зміст тексту і визначення його основної ідеї.

Читання поглиблене – різновид читання, що полягає в опрацюванні наукового тексту, його аналізі та оцінюванні (виписування понять із їх поясненням, неодноразове перечитування окремих частин тексту).

Школа наукова (від лат. *Schola*, грец. *schole* – дозвілля, учена бесіда) – напрям у науці, мистецтві, літературі, суспільно-політичній думці, що ґрунтується на спільних поглядах, принципах тощо.

**НІБИТОУКРАЇНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК-МІНІМУМ
КАТЕРИНИ ГОРОДЕНСЬКОЇ**

УЖИВАЮТЬ

без усяких сумнівів
беззаперечні докази
безумовно
бігло ознайомитися
більше всього
більше того
вважати необхідним
вийти з положення
виключати можливість
виконано мною
вирішення проблеми
висловлювання
виходячи з
вищенаведені факти
вищеподані аргументи
відіграє важливе значення

відноситься до іменників
відправна точка
властива для нього
в один і той же час
в останні роки
головні ознаки
головним чином
до останнього часу
дозволяє констатувати

домінуючий
жодним чином
здійснено диференціацію
значимий
залишатися при своїй думці

залишатися без змін
запобігти помилкам
захищати свою точку зору
з метою зміцнення
з метою виявити
знаходиться в опозиції до
з цієї причини

РАДИМО

безсумнівно, поза будь-яким сумнівом
неспростовні докази
безперечно
побіжно ознайомитися
понад усе
до того ж, крім того. на додаток
вважати за потрібне
вийти зі становища
унеможливлувати, не давати змоги
я виконав
розв'язання проблеми
висловлення
на підставі, на основі
наведені вище факти
подані вище аргументи
відіграє важливу роль, має важливе
значення, має велику вагу
належить до іменників
вихідний пункт
властива йому
одночас
останнім часом, недавно
основні ознаки
переважно, здебільшого, головню
донедавна
дає змогу (підставу) констатувати,
уможливлує щось
основний, панівний, домінуючий
аж ніяк
диференційовано
вагомий, важливий, значущий
обстоювати свою думку, дотримуватися
своїї думки
не зазнати змін
запобігти помилкам
стояти на своєму, відстоювати свою думку
щоб зміцнити, для зміцнення
щоб виявити, для виявлення
опозиційний до, перебуває в опозиції до
через це

з цього часу
зустрічаємо
з урахуванням
інакше кажучи
їх (належність)
ключове завдання
має місце
має пряме відношення до чогось

найбільшою мірою
наступним чином
на це є підстави
невиправдане
не грає ніякої ролі
необхідність
носить ім'я (назву)
носить характер
об'єкт дослідження складають

один і той же
осмислити суть справи

оточуюче середовище
опиратися
охарактеризувати
перехід з одного стану в інший
понятійний
першочергове завдання
піддавати сумніву
під кінець
піднімати проблему (питання)
пояснюється впливом

при вивченні
при дослідженні
приналежність
при необхідності

при наявності
при поєднанні
присвоїти науковий ступінь
протиріччя
проявляють
разом із тим
реальна дійсність
розділяти

відтепер
фіксуємо, натрапляємо
ураховуючи, зважаючи на
іншими словами
їхній
важливе завдання
відбувається, спостерігаємо
має безпосередній стосунок до чогось,
безпосередньо стосується чогось
найбільше
так
для цього є підстави
безпідставне
немає жодного значення
потреба
має ім'я, називається, іменується
має характер
об'єкт дослідження становлять,
об'єктом дослідження є
той самий
збагнути (осягнути, з'ясувати,
усвідомити) суть справи
навколишнє середовище, довкілля
спиратися
схарактеризувати
перехід з одного стану до іншого
поняттєвий
невідкладне завдання
сумніватися
насамкінець, наостанку
порушувати проблему (питання)
спричинений, зумовлений, породжений
впливом
вивчаючи, у процесі (під час) вивчення
досліджуючи, у процесі дослідження
належність
за потреби, якщо потрібно, якщо є
потреба
за наявності
унаслідок поєднання
присудити науковий ступінь
суперечність
виявляють
одночас
реальність, дійсність
розмежовувати, диференціювати

розрізнення
розробка
ряд праць
розходження в поглядах
свідчить про щось

складати частину
служити підставою (причиною,
прикладом)

смысл життя
справа в тому
становить собою
таким чином
той чи інший
тим не менше
типу
тримати в полі зору
у (в) більшій мірі
у (в) більшості випадків
у відношенні до
у (в) декількох словах
у (в) деякій мірі
у (в) дисертаційному дослідженні
у (в) дійсності
у (в) жодному випадку
у значенні
у (в) значній мірі
у (в) кінцевому рахунку
у (в) кращому випадку
у (в) першу чергу, перш за все

у (в) разі необхідності

у (в) свою чергу
у (в) силу можливостей
у (в) такому випадку
у (в) той же час
у (в) той час, як
у (в) тому числі і
у (в) цьому випадку
у (в) цьому відношенні
у (в) результаті
через деякий час
шляхом обстеження
що характеризується
як правило

розмежування
розроблення
низка праць
розбіжності в поглядах
засвідчувати щось, підтверджувати
щось, констатувати щось

становити частину
бути підставою, слугувати підставою
(причиною, прикладом)

смысл життя
річ у тім
становить, є, являє собою
отже

той чи той
проте, однак, однаке, попри це
на зразок, на кшталт, на взірць
мати на оці, не спускати з ока
більшою мірою, більше
здебільшого, переважно
щодо, стосовно
кількома словами
деякою мірою
у (в) дисертації
насправді
ніяк
зі значенням
великою мірою
врешті-решт
найліпше
насамперед, передусім, передовсім,
найперше

у (в) разі потреби, якщо (коли) буде
потрібно, якщо (коли) буде потреба

зі свого боку, так само
якщо буде змога
у (в) такому разі
водночас
тоді, як
зокрема й, між ними й, навіть і загалом
у (в) цьому разі
щодо цього, у (в) цьому плані
унаслідок (внаслідок)
згодом, незабаром, невдовзі
обстежуючи
для яких характерний
переважно, здебільшого, зазвичай

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни.....	3
Мета і завдання навчальної дисципліни.....	3
Програма навчальної дисципліни.....	4
Структура навчальної дисципліни.....	7
Практичне заняття №1. Науковий простір студента-дослідника: етичний вимір.....	7
Практичне заняття №2. Загальна характеристика наукового стилю української мови: історія та функціонування.....	12
Практичне заняття №3. Система мовних засобів наукового стилю й особливості їх використання.....	25
Практичне заняття №4. Магістерська робота як науковий текст.....	42
Практичне заняття №5. Послідовність виконання магістерського дослідження.....	52
Практичне заняття №6. Структура магістерського дослідження.....	58
Практичне заняття №7. Апробація та публічний захист результатів науково-дослідницької праці.....	73
Практичне заняття №8. Стилістичні вимоги до оформлення тексту магістерської праці.....	77
Рекомендована література.....	94
Короткий термінологічний словник.....	97
Додаток А	
Нібитоукраїнсько-український словник-мінімум Катерини Городенської.....	112

Навчальне видання

Жанна Василівна Колоїз

НАУКОВИЙ СТИЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Практикум

для студентів спеціальності – 014 Середня освіта (Українська мова і література), додаткової спеціальності – 014 Середня освіта (Мова і література англійська), спеціалізацій – Українознавство, Редагування освітніх видань, Шкільне бібліотекознавство.

Роботу з комп'ютерного набору,
літературного та технічного редагування виконав автор

Підписано до друку 12 липня 2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 7,3. Наклад 100 прим.